

A magyar polgári törvénykönyv megalkotásának feladata.

Írta és a Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1914. évi április hó 30-án tartott szakértekezletén előadta:

TIMON ÁKOS.

Évszázadok óta nem állott a magyar törvényhozás oly nagy, oly messze kiható és korszakot alkotó feladat előtt, mint áll most, amidőn immár a magyar polgári törvénykönyv megalkotásának nagy munkáját megkezdette.

A XV. század első felében érzi legerősebben a magyar országgyűlés a codificationának, a jogviszonyok törvényhozás útján való rendezésének szükségességét. Már Albert király 1439. évi decretumában megígérte, hogy az ország régi törvényeit, szokásait, az országglakosok minden jogát a főpapok, bárók és nemesek tanácsával helyre fogja hozni, kipótolni és megjavítani. Ezt az ígéretet azonban csak Hunyadi Mátyás váltotta be. Az ő nagy érdeme és dicsősége, hogy a magyar jog codificatióját először megkísérelte az 1486-ban kiadott decretuma által, mely általán, mint az ő nagyobb decretuma, mint a Decretum Majus ismeretes.

Mátyás a törvénykönyv bevezető részében világosan megmondja, hogy az ingatag és változó szokásjog, a consuetudo regni helyébe az írott jogot, a törvényt, a ius scriptumot, a lex-et akarja léptetni és ez által a törvények uralmát akarja maradandóan biztosítani a változó szokásjoggal szemben. A nagy király a középkori felfogásnak megfelelően ismételtelen hangsúlyozza, hogy ez a decretum írott jognak tekintendő és mint ilyen örök érvényű.

Bármily nagy jelentőségű és merész újítás volt is Mátyás codificationalis kísérlete, azért még sem volt kielégítő, mert

nem terjeszkedett ki a jogélet minden intézményére, hanem jóformán csak az alaki jog, a peres eljárás tüzetesebb szabályozásával foglalkozott. Az anyagi jogot s annak érvényesítését, a perjogot abban az időben még egybe foglalták és a nagyobb súlyt a jogszolgáltatás zavartalan menetének biztosítására, az alaki jogra helyezték, nem pedig az anyagi jog tüzetesebb megállapítására.

Mátyás halála után II. Ulászló korában újult erővel lép előtérbe az írott jog megalkotására, a codificatióra való törekvés. Ennek a törekvésnek eredménye Werbőczy István örökbecsű munkája a Hármaskönyv: a »Tripartitum Opus iuris consvetudinarii incltyi regni Hungariae«, amelyet az 1514. évi országgyűlés az ország törvényeivel és jóváhagyott szokásaival megegyezőnek találván, törvény cikkbe iktatva kéri a királyt, »hogy az országnak írásba foglalt jogát azonnal olvastassa fel, erősítse meg és pecsétjével ellátva az ország egyes vármegyéinek küldje meg.«

Habár, amint ismeretes, az országgyűlés által kért királyi szentesítés a végső stádiumban fennakadt és így Werbőczy Hármaskönyve formailag törvénykönyvvé, codexxé nem válhatott, mindazonáltal azzá tette azt lényegileg a nemzeti közmegegyezés és az annak alapján álló évszázados joggyakorlat. Nemcsak a bíróságok alkalmazták országszerte, hanem az országgyűlések és a királyi decretumok is évszázadokon át hivatkoztak Werbőczy Hármaskönyvére, mint nemzeti közkincsre, mint a magyar nemzet jogi öntudata, jogalkotó szelleme által szentesített élő jogforrásra, törvénykönyvre.

Nemcsak a Hármaskönyv ellen időnkint felmerült támadások, annak megjavítására irányuló kísérletek maradtak sikertelenül, hanem sikertelenek maradtak a XVIII. század vége óta az 1790/91. évi országgyűléssel kezdődő újabb codificationalis mozgalmak is. Az 1795-ben készült »Projectum legum civilium« nem rendszeres törvénykönyv, hanem csak egyes magánjogi intézményeket szabályozó törvények tervezete éppen úgy, mint a XIX. század 30-as és 40-es éveiben tartott reformáló országgyűlések codificationalis munkája, amidőn a magánjogtól már különvált egyes jogvidékek: a váltójog-, kereskedelmi jog és csődjog nyert törvényhozás útján szabályozást.

Az ősiség eltörlése 1848-ban régebbi állami és társadalmi életünknek és azon felépülő magánjogi jogrendünknek alapjait romba döntötte és így csak természetes, hogy az 1848. évi XV. t.-cz. az ősiség eltörlésével kapcsolatosan kimondotta a polgári törvénykönyv megalkotásának sürgős szükségességét. Ez a rendelkezés azonban a közbejött alkotmányválságok következtében csak most jutott a megvalósulás stádiumába.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy Magyarország első polgári törvénykönyve, codexe és a megalkotandó új codex közvetlen előzője a szentesítés formai hiánya dacára is Werbőczy Hármaskönyve, az a nagy jogász alkotás, amelynek jelentősége nem szorítkozik pusztán arra, hogy évszázadokon át szolgálta és irányította nemzetünk jogéletét. A Hármaskönyvnek ennél még nagyobb érdeme, hogy ez biztosította nálunk évszázadokon át, mondhatjuk egészen korunkig, az idegen jogok behatásával szemben nemzeti jogrendünk fennmaradását, megőrizte a magyar jogéletnek nemzeti jellegét az által, hogy az eddig kifejlődött sajátos magyar jogrendet rendszeres törvénykönyvbe foglalta, a magyar nép jogalkotó szelleme által létesített jogintézményeket írott jog, törvény, formájába öntötte.

Az önálló állami és társadalmi életet élő nép codificatiójának ma is ez a legelső, a legfontosabb feladata. E tekintetben Werbőczy mesterműve, a Hármaskönyv ma is utánczandó példa gyanánt kell, hogy álljon a magyar jog codificátorai előtt. A legfőbb kérdés tehát, amelyre ennek az enquêtenek felelni kell, a legfőbb szempont, amelyet ezen tanácskozásaink során szem előtt kell tartanunk, éppen az, hogy a polgári törvénykönyv tervezete mennyiben felel meg a magyar társadalom nemzeti jellegének és követelményeinek. Mennyiben tekinthető ez a tervezet a miénknek, vagyis magyarnak úgy formáiban mint tartalmában?

A történelem azt tanúsítja, hogy az önálló államot és társadalmat alkotó vagy alkotott népek jogélete, külső jogrendük mindenütt és minden időben sajátos nemzeti jelleget visel magán. Ebből önként következik, hogy az állami önállóság megszilárdulásának és fokozatos előhaladásának szükségképpeni feltétele a jogélet és a jogrend nemzeti jellegének fenntartása és biztosítása, mert csak ott lehet szó egészséges

fejlődésről, ahol a társadalom belső elemei és tényezői az azokat szabályozó külső jogrenddel a legszorosabb kapcsolatban és összhangban állanak. Mindez azután maga után vonja azt is, hogy bármelyik önálló állami társadalmi életet élő nép, tehát a magyar nép jogrendjének továbbfejlesztése törvények formájába öntése által csak úgy történhetik sikeresen, ha a jogrendnek, a jog intézményeknek codificálásánál, ha az ilyenképpen létesített újítások eszközlésénél a magyar társadalom sajátos nemzeti jellege és követelményei kellő figyelemben részesülnek.

Az kétségtelen, hogy állami és társadalmi életünknek az a gyors átalakulása, amely a múlt század közepe óta észlelhető, régibb jogintézményeinket addigi formájukban nagyrészt elavultakká tette és így mindinkább elkerülhetlenné vált egész jogi szervezetünk újjá alkotása. Az is kétségtelen, hogy a jogélet egyes különálló ágainak, aminő a váltó és kereskedelmi jog, a büntetőjog és a perrendtartás codificatiója, az idegen jogintézmények nagy mérvű befogadása alapján történt.

Mindezek azonban korántsem lehetnek olyan praejudicáló hatással a magyar nemzet jogalkotó szellemének megbénítására, mint a polgári törvénykönyvnek elhibázott megalkotása. Az eddig elkövetett hibák nem dönthetik meg azt a kétségbe nem vonható igazságot, hogy az idegen jogintézményeknek öntudatlan és a nemzeti individualitást, a magyar társadalom sajátos létviszonyait figyelemben nem vevő befogadása végeredményében csak káros hatású lehet, mert egyrészt veszélyezteteti jogfejlődésünk sajátos nemzeti jellegét, megbénítja a magyar nemzet jogalkotó erejét és képességét, másrészt a codificatio daczára ingadozóvá, bizonytalanná fogja tenni egész jogrendszerünket.

Erős meggyőződésem, hogy csak az, aki alaposan ismeri a magyar jogintézmények múltját és jelenét, úgy amint azok a magyar társadalom létviszonyaival szerves kapcsolatban fejlődtek és alakultak, lehet kellőképpen tájékozva az újabb fejlemények által igényelt reformok iránt és csak azok az újítások számíthatnak maradandóságra, csak azok képezhetik a jövőben a mi jogi szervezetünk, nevezetesen magánjogi jogrendünk biztos talpköveit, amelyek a hazai jogfejlődés és az

abban megnyilvánuló nemzeti egyéniség és sajátosság kellő ismerete mellett létesülnek.

A mi alkotmányunk és jogéletünk múltja állami létünk legnevezetesebb megnyilatkozása. Ez a dicső múlt, a mi ezer éves államiságunk és azon alapuló önálló jogfejlődésünk megköveteli, hogy az új polgári törvénykönyv, mint a Hármaskönyvnek második javított kiadása, úgy lényegében, mint formáiban a magyar állam önálló alkotása legyen, nem pedig valamely idegen jognak befogadása.

Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az új polgári törvénykönyv éppen úgy, mint egykoron a Hármaskönyv, középpontját fogja képezni a további, a jövőendő jogalkotásnak és így minden elkövetett hiba sokszorosán megbosszulhatja magát. Továbbá nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy valamely idegen állam codexének egyszerű vagy nagy arányú másolása, míg egyrészt a jogalkotás terén csak másodlagos culturát jelent, addig másrészt maradandóan megszünteti a magyar állam jogrendjének önállóságát, beékelvén azt egy másik állam jogrendjébe, mint külső jogvidéket.

Ezek azok a főbb szempontok, amelyeket nekünk, mint a Magyar Társadalomtudományi Egyesület tagjainak szem előtt kell tartanunk, amidőn a magyar polgári törvénykönyvnek tervezetét bírálat alá vesszük. Werbőczy Hármaskönyvének szellemét kell mértékül alkalmaznunk és minden erőnkől oda törekedni, hogy a tervezetben található hibákat felderítve azok jóvá tételét sürgessük, oda kell törekednünk, hogy egy olyan polgári törvénykönyv létesüljön, mely nem valamely idegen állam jogrendjének szolgálai másolása, hanem a magyar állam önálló alkotása lévén, a magyar társadalom nemzeti jellegének és követelményeinek minden tekintetben megfeleljen.

A falu társadalmi élete.

(Különös tekintettel az erdélyi falvakra.)

Írta: BARABÁS ENDRE.

I. A falvak jelentősége.

A magyar társadalomtudománynak még csak a kereteit sikerült megállapítanunk, míg e keret kitöltése a közelebbi jövő feladataihoz tartozik. Az idevonatkozó alapvető munkálatok között a legegyszerűbb társadalmi alakulat keletkezésére, fejlődésére vonatkozó adatok gondos és kimerítő összegyűjtésére kell mindenekelőtt legnagyobb gondot fordítanunk.

Akik a magyar társadalomtudomány megteremtését tűzték ki maguk elé cél gyanánt, szinte legyőzhetlen akadályokkal kell, hogy megküzdjenek, különösen, ha a magyar történelmi kutatások egyoldalúságát vesszük figyelembe, melyek túlon-túl nagy súlyt fektetnek a harczokra, míg a társadalom békés munkásságát legtöbbször figyelemre is alig méltatják. Történelmünkben a falvakban és tanyákon kisebb csapatokban élő, békességben dolgozó népek millióiról még említést is alig találunk, pedig ezeknek — nemzetünk és hazánk fönmaradásáért — legalább is tartozunk annyi köszönettel, mint a véres harczok előidézőinek és a csatákban elhullottak ezreinek. Ha elismerjük a harczokban elhullottak nemzetföntartó erényeit, a harczok alatt és után is dolgozó milliók erényeit sem szabad kicsinyelnünk. Ha áldoztak és szenvedtek a hősök és dicsőített hazafiak, bizonyára kivette mindkettőből a nép is részét, csakhogy ezek az erények még jórészen felderítetlenek, melyeknek pedig nemzetünk további fönmaradásában és továbbfejlődésében bizonyára nagyobb szerep fog jutni, mint a kizárólagos katonai vagy politikai erényeknek.

Milyen fontos volna például tudnunk, a jelen helyzetünk helyes mérlegelése és jövőnk előkészítése szempontjából, ha biztosan ismernők a honfoglaló magyarok első letelepedési viszonyait, az első falusi társadalmak életének azokat a belső erkölcsi, jogi és gazdasági erőit és kapcsolatait, melyek segítségével e kis társadalmak megküzdhettek ezer év dülő, romboló viharaival és megtarthatták a népek millióit a mai Magyarországnak? Sajnos, ezekről nemcsak mi, hanem még levéltáraink is igen keveset tudnak. A társadalomtudományok művelőire háramlik tehát az a feladat, hogy felkutassák, kiderítsék a még megmenthető idevonatkozó adatokat, nemcsak a jelenre, hanem a múltra nézve is.

A falunak és társadalmának sohasem volt, nem is lehetett rózsás a helyzete, amiként ma sem az. Nem lehet czélom, már csak eszközeim elégtelenségénél fogva sem, elénk varázsolni a letűnt századok falusi társadalmainak küzdelmes életét, de az elmúlt hat évtized idevonatkozó eseményeiről,, néhány szóban mégis meg kell emlékezmem.

Hatvan év előtt a mai értelemben vett városi társadalomról még beszélni is alig lehetett. Városaink inkább csak nagyobb falvak voltak. Az élénken lüktetni kezdő nemzeti érzés és szellem, a nemzeti megerősödés föltételeit a városok fejlesztésében vélte feltalálhatni. Szerencsére az élet igazolta is apáink politikáját, mert ma valóban városaink a legbiztosabb erősségei a magyarságnak és a magyar nemzeti szellemnek. És itt azonnal meg kell állapítanunk, hogy ezen esetben is falusi társadalmaink hozták a legnagyobb áldozatot, hogy városaink kialakulhassanak, mialatt a kölcsönös segítség elvén alapuló faluközösségeknek egész sora bomlott föl, semmisült meg, vagy gyöngült meg, mert általános és gazdasági kulturájuk, a rohamosan fejlődő modern élet követelményeivel nem tarthatott lépést. Az államért és városi központok fejlesztéséért hordozott terhek a falusi életet mindinkább nehezebbé tették, úgy hogy falvaink fejlődésükben megállottak igen sok esetben. Ezzel azután kezdetét is vette a falusi népnek a városba húzódása, majd az elvándorlás és a kivándorlás.

Általában falvaink az elmúlt hat évtized alatt nem sokat fejlődtek sem gazdasági, sem közművelődési téren, de még népesség tekintetében sem. Mert ugyanis a falu lakossága

izzadta ki a megyei és országutakat, de még a viczinalis vasutakat is nagyobbára, míg a községi közlekedő utak esős időben még ma is alig használhatók. A faluk lakossága vásári és kövezeti vámjaiból rendezettek a városi utcák, épültek a városi középületek, míg a falvak községházai és iskolái nyomorult viskóknak maradtak. Mindezek a falvak fejlődhetését agyonnyomó jelenségek gondolkozóba kell hogy ejtsenek, ha azt nem akarjuk, hogy falvaink megszűnjenek jövőre a városok éléstárai és a városok természetes szaporodását pótló rajokat kibocsátó köpük lenni.

Hogy a falvoknak milyen nagy a jelentősége Magyarország életében, elég csak annyit tudnunk, hogy az ország összes lakosságának 70%-a, ötezernél kevesebb lakosságot számláló községben lakik, melyeknek összes száma 12.250; míg a többi 30% együttvéve, mindössze csak 355 községben, illetőleg városban van összetömörülve. Még figyelemre méltóbb az a jelenség, hogy az ezer lakosnál kevesebb lelket számláló 8.324 községben négy milliónál jóval többen laknak, ami az összes lakosság 25%-át szintén meghaladja.

Még feltűnőbben mutatja a magyar falu jelentőségét az a körülmény, hogy hazánkban minden száz lakosból csaknem 67 az őstermelő, akik még akkor is falusi lakosoknak tekinthetők, hogyha véletlenül a városok határán laknak is; míg iparos csak 14, akik inkább a városi lakossághoz számítandók. Vegyük tekintetbe továbbá azt is, hogy sok kedvezőtlen körülmény közrejátszása miatt az éppen szaporának nem mondható városi lakosság az utolsó előtti két népszámlálás közötti tíz esztendő alatt kisebb természetes szaporodása daczára is átlagban csaknem 22%-kal szaporodott, míg a kis- és nagyközségek szaporodása alig haladta meg a hét százalékot. Ne feledjük továbbá azt sem el, hogy az elmúlt tíz év alatt, a rettenetes mértékben megnövekedett kivándorlás nagyobb contingensét is a falu lakossága adta; sőt azt se, hogy közegészségügyünk gyarlósága miatt, a falusi halandóság is rendellenesen nagy. Azt hiszem, már csak ezen sajnálatos jelenségek is elegendő okot szolgáltatnak arra, hogy végre-valahára több figyelemre és nagyobb érdeklődésre méltassuk a falut és annak társadalmát.

II. Az erdélyrészi falvak általános képe.

Mivel Magyarország tizenkétezernyi kis- és nagyközsége társadalmi életében már csak a földrajzi elhelyezkedés is nagy különbségeket idéz elő, azt hiszem helyesen járok el, ha további fejtegetéseim rendjén, lehetőleg csakis az *erdélyrészi* falusi társadalmak összetételét és életét tartom szem előtt. Már e kisebb területen is, 2.325 kis- és nagyközséget találunk, amelyekben ezen országrész összes lakosságának csaknem 84%-a lakik, míg ellenben minden száz lakosból csak tizenhatnál alig valamivel több a városi lakos. Ha pedig csak a földműveléséből élő lakosságot tekintjük, akkor azt találjuk, hogy minden száz erdélyi lakosból közel 76 a földművelő, s e tekintetben is tízzel haladjuk meg az országos átlagot, amiből azonban nem szabad arra következtetni, hogy Erdélyben nagyobb jelentőségű közgazdasági szempontból a földművelés, mint hazánk többi részében, hanem csak arra, hogy itt, daczára a sokkal kedvezőtlenebb domborzati, talaj és éghajlati viszonyoknak, aránylag is sokkal többen vannak az ős-termelésre utalva, mint egyebütt. Itt, ahol a lakosságnak nagyobb fele kellene az ipara után hogy éljen, minden százból csak kilencz az iparos, míg országos átlagban tizennégy. Szóval már az első lépésnél is a természetes kívánalmakkal ellenkező állapotokra bukkanunk a mi bérezés hazánkban!

Hazarészünkben is, mint mindenütt a világon, a társadalmi egységeket, a kisebb tömegek lelkében kialakult *kölcsönös* segítség és védelem *sükségérzete* teremtette meg. A létrejött kisebb társadalmak, általában a faluközösség elvei szerint éltek és fejlődtek s így kevesebbet is szenvedtek a jobbágyi alárendeltség következményeitől, mint hazánk más részeiben. A szászajkúak már letelepedésük pillanatától külön faji kiváltságokat élveztek, melyeket sikerült is megőrizniök úgy, hogy jobbágyi sorba sohasem kerültek s így a faluközösség társadalomfejlesztő hatása náluk is érvényesült a legszembetűnőbben. A magyarajkúak már nem voltak ily szerencsés helyzetben. A Székelyföldön kívüli magyarság faluközösségei ugyanis, talán már kezdettől fogva földesúri hatalom alá jutottak, maguk pedig jobbágysorba kerültek, míg a székelyek független faluközösségei sokáig fennmaradtak még a székelyek

egyrészenek jobbágyosítása után is. Oly szívósan ragaszkodtak a székelyek faluközösségeik gazdasági függetlenségéhez, hogy képesek voltak ennek megvédhetése érdekében még Mihály oláh vajdát is uruknak elismerni. A székelyek története nem is egyéb tulajdonképpen, mint a faluközösségi elven felépült társadalmuk örökös *önvédelmi* harca. Az oláhajkiak társadalmi élete a legfiatalabb az erdélyi részekben, akik mint pásztorkodó nép csak sokkal későbbben kezdtek faluközösségeket alapítani, melyek azonban a keletkezés pillanatától kezdve földesúri tulajdonnak tekintettek.

Íme, ha csak egy pillantást is vetünk az erdélyrészi falusi társadalmak múltjába, azonnal három egymástól jól megkülönböztethető falutípus képe alakul ki szemeink előtt, melyek nemcsak fejlődési fokozatuk, hanem faji jellegük szerint is élesen megkülönböztethetők egymástól. Tehát amikor erdélyi faluról, vagy ennek társadalmáról beszélünk, jó előre meg kell különböztetnünk az illető falu társadalmának faji jellegét is. Ez a megkülönböztetés azután egyúttal megállapítja általában az illető falu fejlettségi fokát is.

A szász falvak általában a legegységesebbek, a legrendezettebbek. Társadalmuk a gazdasági és kulturális fejlettség legmagasabb fokán áll aránylag. Sorban a második helyen következnek a magyar falvak s végül az oláh falvak, melyek még napjainkban is jórészen szétszórt kisebb-nagyobb házcsoportokból állanak, amelyekben a társadalmi élet aránylag is a legkezdetlegesebb.

Az egyes falusi társadalmakat közvetlen közelről vizsgálva, azt találjuk, hogy a falusi társadalmi élet általában megnyilvánul:

1. A kölcsönös érdekeknek a családi és gazdasági élet keretein belüli ápolásában, továbbá a világias kedély kölcsönös fenntartásában.
2. Az egyházi életben, melyben az egyház, a hitélet ápolásával a kölcsönös érdekek erkölcsi rugóit szolgálhatja s az érdekellentétek durvaságait szelídíti, sőt a primitív társadalmakban, a világi vonatkozású igazságszolgáltatást még ma is végzi.
3. Az iskolához való kapcsolatban.
4. A községi közügyek igazgatásában.
5. A községnek a járási, megyei és állami közös érdekekhez való kapcsolatában.

Amint fentebb említettem, hazarészünkben a falusi tár-

sadalmi élet vizsgálatánál a lakosság faji jellegétől meghatározott s egymástól a fejlettség fokát illetőleg igen jól megkülönböztethető három fajta falut és falusi társadalmat találunk. A kizárólag egy fajú lakosságtól lakott falvak közül 212 a magyar és 188 a román. A szászajkúak 227 politikai községet mondanak ugyan a magukénak, de ezek között egy sincs olyan, melyet *kizárólag* szászajkúak lakták.

Most, amikor az országos politika oly sokat foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, a felületes szemlélő azt gondolhatná, hogy a nemzetiségi kérdésnek gyökérszállai a falusi társadalmakban is felfedezhetők. Amint már láttuk, hazarészünk 2.325 kis- és nagyközsége közül alig egy pár száz az egyfajú lakosságtól lakott és úgyanbizony ki tudna rámutatni akár csak tíz falura is, ahol a vegyes nemzetiségű lakosok ismernék, avagy csak érdeklődnének is az úgynevezett nemzetiségi kérdés iránt. A társadalmi együttlét s az egymásra utaltság ugyanis a faji ellentéteket jobban és hamarabb kiegyenlítik, mint a politikusok. Az úgyanegy községben lakó szegény magyar és oláhajkú napszámos és földműves, egymás életében nem találnak semmi olyan különbséget, melyet a faji hovatarozásuknak tulajdoníthatnának. Jól látják azt is, akár magyar, akár oláh, vagy szászajkú is legyen a földbirtokos vagy bérlő, nem magyar, oláh vagy szász, avagy zsidó magatartást tanúsít velük szemben, hanem csakis a gazdasági érdekeinek megfelelő magatartást. Látják azt is, hogy a magyart éppen úgy bezárják, ha lop, vagy rabol, mint az oláht avagy a cigányt, sőt még a vagyonbeli különbség sem sokat változtat a büntetés minőségén.

Annyira nem ismerik különösen itt, a mi hazarészünkben a faji és vallási ellentéteket a falvakon, hogy még napjainkban sem ritka az az eset, amikor a református, unitárius vagy róm. katolikus magyar éppen úgy hordja az anyagot a görög katolikus, vagy keleti oláh-templom építéséhez ingyen és jószántából, mintha a saját felekezete templomát építené. Úgyanazt cselekszi, ugyanazon szívességgel az oláh szegény ember is adott esetben.

Ha bajba jut az egyik, falun nem nézi a másikat, hogy ki ija-fia, mert ott még tartják, hogy: kölcsön pohár vissza jár, hogy: ma neked, holnap nekem. A közös sors és a közös

érdekek szálai annyira egymáshoz kapcsolják a falusi embereket, hogy maguk között elítélik az urakat, nemzetiségi különbség nélkül, az egymással és a néppel szemben tanúsított úri hunczutságok láttára. Veszekednek, verekednek, pörlekednek ők is eleget, sőt sok helyen többet is, mint a mennyi kellene, de soha sem nemzetiségi érdekből. Ha a magyar legény eldicsekszik, hogy ezt, vagy azt az oláhot megverte, nem igen van arra eset, hogy oláh voltáért kötött volna ki vele; sem az oláh nem bántja a magyart csak azért, mert az magyar.

Ha kívülről vizsgáljuk a falusi társadalmak életét, azt igazában csak úgy tehetjük, ha előzőleg sikerült megszereznünk az illető falu lakosságának *culturfokára* vonatkozó tudnivalókat. Csak ezen világítás mellett tekinthetünk be ebbe a gépezetbe, melyet falusi társadalomnak nevezünk. Más annak a társadalomnak a képe, melyben a kölcsönös érdekeket a cultura igazgatja, melyben az egyházi és polgári életet a cultura szövöi át, s ahol a társadalom összes életnyilvánulásait a cultura kapcsolja össze egészszé, egységessé. Es egészen más a társadalomnak a képe, ha annak a culturához semmi, vagy kevés köze van. E tekintetben is igen változatos az erdélyrészi falusi társadalmak képe.

Amíg az egész Magyarországon általában minden száz lakosból 51 tud írni-olvasni, addig hazarészünkben sajnos csak 35. Megyék szerint a legtöbb analfabéta, 79, Szolnok-Dobokán található, míg a legkevesebb, azaz minden száz lakosból 25, Brassó megyében. Faj szerint tekintve a lakosságot, minden száz magyarajkúból 51 tud írni-olvasni (az egész országban átlag 61), a németajkúak közül 73 (az országban átlag 67), az oláhajkúak közül pedig csak 20, ugyanennyi országos átlagban is.

Ha az egyes falvakig lemegyünk a culturfok keresésben, akkor bizony hazarészünk falusi lakosságának kulturális állapotát illetőleg, csaknem megdöbbentő állapotokra találunk. *így például tíz olyan politikai községünk van* (Alsó-Fehér-megyében: Szabaderdő 114 lakossal, Hunyadmegyében: Merisor 175, Kékesfalva 692, Kurpény 250, Aranyos 128, Erdőhátrunk 123, Golles 168, Plop 181, Ulm 130 és Valár 99 lakossal), *melyekben egyetlen lélek sem ismeri a betűt.*

Hét községünkben (Hunyadban: Párosza 237, Dumbravica 325, Szolnok-Dobokában: Nagymező 239, Balázsszeg 82, Groppa 104, Kishavas 189 és Ónok 433 lakossal) *pedig csak egyetlen egy lélek tud írni-olvasni*. Ötvenhét községünkben, melyekben együttvéve közel tizennyolcezer lélek lakik, mindössze csak 140 lélek ismeri az írást, egy-egyben legfeljebb öt lélek.

	Görög keleti községek			Görög katolikus községek		
	Hány községben	Összes lakosság	Ír-olvas	Hány községben	Összes lakosság	Ír-olvas
Alsófehér megyében .	2	647	4	—	—	—
Hunyad » .	31	10.004	72	2	868	6
Kolozs » .	1	552	4	2	745	7
Szolnok-Dob. » .	2	542	5	16	3.706	38
Torda-Aranyos» .	1	382	4	—	—	—
Együtt .	37	12.127	89	20	5.319	51

Természetesen ezekben a községekben az iskolai intézményeknek még a híret sem ismerik s így azokban a legősibb és legkezdetlegesebb állapotok uralkodhatnak. Ha tehát való volna az oly nagy előszeretettel és kitarással hirdett római leszámazás, akkor e 74 községben a civilizatiótól teljesen érintetlen római talajra és állapotokra lelhetnek a kutatók. Bizony nem kis mértékben szégyenletes állapot az, hogy Magyarországon akad még 74 ilyen község! Még csak azt kell megjegyeznünk, hogy ha az állam akarna is e húsz-ezret jóval meghaladó lakosság számára iskolákat állítani, csak úgy tehetné, ha hajlandó elszenvedni, hogy a világsajtóban meghurczolják a magyar nemzetet az oláh faj nemzeti érdekeinek megtámadásáért. Az oláh nemzeti egyházaknak volna kötelessége ezek részére iskolákat létesíteni, de nem teszik és másnak sem engedik, mert féltik e szegény embereket az elmagyarosodástól, mintha bizony a kulturálanság is oláh nemzeti érdek volna.

Nem mulaszthatjuk el bár csak úgy általánosságban, rámutatni arra a veszedelmes nemzetiségi politikára, melyet különösen oláhajkúink kárára követnek úgynevezett nemzeti egyházaik. Amikor csak arról van szó, hogy egy vegyes nyelvű, vagy felekezetű községben, ahol oláhajkúak is laknak, már a költségek csökkentése érdekében is községi, vagy állami iskola létesíttessék, a legkétségbeesettebb ellenállást

fejtik ki az oláh egyházi főhatóságok. Pedig, ha megtekintjük azokat a falvakat, melyekben kizárólag oláhajkúak laknak, elszomorodva kell látnunk, hogy az állami beavatkozástól mentes ezen területeken, milyen alacsony culturát tudnak terjeszteni a nemzetiségi politikát szolgáló oláh nemzeti egyházi és iskolai főhatóságok.

188 olyan község található hazarészünkben, melyekben az oláhajkúakon kívül legfeljebb csak egyetlen magyar- vagy németajkú lakos található s a bennük élő összes lakosság 110.068 lelket tesz ki. Itt tűnik ki, hogy mire képesek a falusi culturát privilegizáló oláh iskolai főhatóságok! No hát, a cultura barátai nem nagy örömet lelhetik e jelenségben, ha megtudják, hogy e 188 községben, *minden száz lakosból csak 18 ismeri* a betűt, pedig akár az oláh culturának is, aligha állott útjában az a 23 magyar és 13 németajkú, együtt 36 másnyelvű lakos, akik a 110 ezer oláhajkú között éltek. E tiszta oláh szűz talajon, úgy látszik, a két oláh egyházi és iskolai főhatóság a cultura terjesztésének mértékét illetőleg teljesen egyértelemmel járt el, mert egymást sem igyekeztek túlszárnyalni. A 28.417 görög katolikus oláhajkú 55 községet foglalt le a 188-ból, de átlag minden száz közül csak 17.5 tudott írni, legtöbbször a fogarasmegyeiek közül 38.6-an, legkevesebben a szolnokdobokaiak közül 8-an. A 133 görög keleti község lakosaiból minden százra átlag 18.4 írni tudó esett, legtöbb 40.6 Fogarasmegyében, legkevesebb 0.7 Alsófehérmegyében.

Mintegy összehasonlításként lássuk azokat a községeket is, melyeknek lakossága *szintén egynyelvű*, de magyarnyelvű, legfeljebb csak egy-egy német- vagy oláhnyelvű lakossal. Ilyen község 212 van hazarészünkben 155.897 lakossal, akik közül 77.184-en tudnak írni-olvasni, átlag 49.6%. Legnagyobb az írni-olvasni tudók száma az udvarhelymegyei Bözödújfaluban, ahol minden száz lakosból 85 az írni-olvasni tudó, legkevesebb, 15.4 a kolozsmegyei Darócson. Érdekes, hogy e 212 magyar községben mindössze csak 16 német és 25 oláhajkú lakos található.

Az előadottakból élesen kiviláglik, hogy a faj szerinti megoszlás az erdélyi részeken, általában még a kis falusi társadalmakban is együtt jár a kulturális állapot mértékével.

Az is figyelemreméltó jelenség, hogy itt, Magyarország többi részével szemben általában is, és faj népesség szerint is, nagy eltéréseket mutat a kulturális állapot. Minden száz lakosból Erdélyben átlag csak 35 tud írni-olvasni, míg az egész országban 164-el több. Ha pedig csak a 6 éven felülieket vesszük számításba, Erdélyben 41.1% az írni tudó és átlagban az országban 61.2%. Faj szerinti megoszlásban pedig ilyen eredményeket találunk:

	Minden száz lakosból ír és olvas (az összes lakosságból)		
	Erdélyben	Az egész Magyarországon átlagban	Erdély nélküli
A magyarajkúak közül . . .	51·2	61·0	62·0
A németajkúak » . . .	73·2	67·4	67·2
Az oláhajkúak » . . .	20·0	20·4	20·9

Kizárólag magyar lakosságú községek. (Legfeljebb egyenként 1 német és 1 oláh lakossal).

M e g y e	Községek száma	Összes lakosság	Ír és olvas	
			összesen	százból
1. Csik	26	32.026	13.329	41·6
2. Háromszék	55	45.475	23.515	51·7
3. Kisküküllő	2	561	281	50·0
4. Kolozs	2	574	210	36·6
5. Nagyküküllő	1	1.468	624	42·5
6. Marostorda	38	22.347	10.018	44·8
7. Udvarhely	88	53.446	29.207	54·6
	212	155.897	77.184	49·6

I r é s o l v a s	
Legtöbb	Legkevesebb
Bözödújfalva 85·0	Darócz 15·4
Barátos 71·3	Ilyésmező 15·4
Kiskend 64·2	Kisteremi 16·8
Markód 62·5	Homoródszentpéter 21·7
Gyergyókirályfalva 56·2	Csomortán 27·7
Ketesd 46·4	Kászonfelfiz 30·3
Ürmös 42·5	

Szomorúan kell bevallanunk tehát, hogy az erdélyrészi kulturális állapotok, még az országos átlagos viszonyokhoz képest sem kielégítőek. Egyedül a szászajkúak azok, akik nemcsak németajkú fajtestvéreiket, de a magyarságot is jóval túlszárnyalják kulturájukkal. A oláhajkúak között mutatkozik a legkevesebb eltérés, mert az erdélynélküli Magyarországon

alig egy százalékkal nagyobb az írni-olvasni tudók aránya, mint magában az erdélyi részekben.

Igen érdekes adatokat nyerünk, ha azt vizsgáljuk, hogy e hazarészben, hol a 2.815 népiskola közül csak 566 az állami skola (20%), míg a felekezeti iskolák száma 2.093, milyen azon községekben a cultura, melyekben csak egy felekezethez tartozik a lakosság? Ilyen község 950 található 615.028 lakossal, akik közül mindössze 138.197, azaz átlagban 22% az írni-olvasni tudó! Hát bizony ez az eredmény sem szolgál nagy dicséretére a felekezeti népoktatásnak.

Egyfelekezeti községek (a más felekezetiük 60 lelken alul):

411 görög keleti község	285.599 lakossal,	ír és olvas	52.321	18·3%
392 görög katolikus község	244.744	» » » »	46.132	18·8%
47 római » »	40.397	» » » »	18.938	41·9%
77 református község	36.288	» » » »	18.134	50·0%
20 unitárius »	6.103	» » » »	3.396	55·6%
3 ág. h. evangélikus község	1.899	» » » »	1.276	67·3%
950 község	615.028 lakossal,	ír és olvas	138.197	22·5%

Már kedvezőbb a kulturális állapot ott, ahol két felekezet él együtt, de számuk együttvéve 300-500 között mozog, s az egyik-egyik felekezethez tartozók száma száz leieknél több. Ilyen erdélyrészi falu mindössze csak 33 van, 14.515 lakossal, akik közül 4.788 tud írni és olvasni, ami 33%-nak felel meg. E kedvezőbb eredmény minden bizonynyal, csakis a már kényszerűségből is tért hódító községi, vagy állami iskolának tulajdonítható. íme a részletesebb adatok:

	Többség	Kisebbség	Összes lakosság	Ír-olvas		
6 község görög keleti	(1.140)	görög kath.	(1.002)	2.335	326	14·0%
20 » » kat.	(4.505)	ref.	(3.801)	8.767	2.412	27·5%
2 » ág. h. ev.	(599)	görög kat.	(354)	960	524	54·5%
2 » ref.	(403)	görög kel.	(340)	876	508	57·9%
3 » ág. h. ev.	(780)	görög kel.	(390)	1.174	759	64·7%
33 község, két felekezet együtt			14.515	4.788	33%	

Még kedvezőbb az eredmény, ha két felekezeti, de nagyobb méretű falvak adatait állítjuk össze. Húsz olyan községben, hol az egyik-egyik felekezethez tartozók 300-500, s a falvak lakossága 600-1.100 lélek között mozog, az írni-olvasni tudók százaléka 35.6.

Két felekezetű községek (egy-egy felekezet 300-500 lakos között) összes lakosság 600-1.100 lélek között.

A még kisebb méretű, 200-400 lakosú falvakban, hol a lakosság anyanyelve kétféle, de egyik-egyikhez száznál több lélek tartozik: a culturalis arányszám még kedvezőbb, mint az előbbi categoriáknál, amennyiben a százalék felemelkedik 39'8-re. A 15 ilyen fajta községben 5.243 lélek lakik, s ezekből 2.076 tud írni-olvasni.

Kétnyelvű községek, egy-egyből 100 lelken felül, összes lakosság 200-400 között.

Már a nagyobb méretű, 400-800 lakosú és kétnyelvű (egyenként 200 lelken felül) községekben, a culturalis arányszám újból alászáll 33.2%-ra. Ilyen községünk 50 van 31.398 lakossal és 10.424 írni-olvasni tudóval.

Kétnyelvű községek, egy-egyből 200 lelken felül, összes lakosság 400-800 között.

Községek száma	Összes lakosság	Többség	Számuk	Kisebbség	Számuk	Ír-olvas összesen	Százból
23	14.665	oláh	8.059	magyar	6.396	4.265	29'2%
13	7.560	magyar	4.040	oláh	3.447	1.875	24'8%
3	1.840	oláh	1.060	német	822	981	53'3%
11	7.333	német	4.233	oláh	3.016	3.303	45'0%
50	31.398		17.392		13.281	10.424	33'2%

Olyan község, melynek összes lakossága 600-900 lélek között van, s háromféle anyanyelvi csoportra oszlik, egyenként száznál nagyobb lélekszámmal, csak három község (Bilak-Besztercze-Naszódmegyében, Szászlúdvég-Kolozs- és Mihály-

falva-Nagyküüllőmegyében) található, együtt 2.401 lakossal, akik közül 930 ír-olvas, azaz 38.7%. E két utóbbi csoporthoz tartozó falvakban, valószínűleg az egyenkint gyöngye felekezetek erőlködése okozza a kulturában való visszaesést. Még csak egyetlen adatot lássunk arra nézve, hogy mennyire nagy szükség volna, a közvélemény nagyobb érdeklődésére, falvaink kulturális állapotát illetőleg. Hunyadmegyében 424 politikai községünk van s ennek 36%-ában, 154 községben nincs iskola! Szomorú kép, méltán pirulhatunk láttára!

Lássuk ezek után, a három legfőbb típusú erdélyrészi falvak társadalmi életének csak nagyon általános vonásokkal megrajzolt képét, fejlettségi sorrendjükben tárgyalva: előbb a szász, majd a magyar és végül az oláh falvak társadalmi életével foglalkozva.

III. A szász falvak társadalmi élete.

A szászejúkák szétszórva élnek az erdélyi részeken. Csak Csík, Háromszék és Tordaaranyos megyében nem laknak szászejúkák, a többi 13 megye 227 községében jelentős számmal élnek, még pedig 150-ben abszolút többségben. A saját *külön* népszámlálásuk szerint 1895-ben 166 ezer lélek volt a falusi és 54 ezer a városi szászejkú lakosság, tehát együtt 220 ezer lélek. Az országos statisztika azonban 1900-ban is mindössze csak 196 ezer németnyelvű erdélyrészi ágostai hitvallású evangélikusról tud, már pedig csak ezek számíthatók igazán a szászejkúak közé.

Valósággal közmondássá vált a szászejkúak gyöngye szaporodása, minek következtében folyton veszítik a tért, de csakis az oláhajkúakkal szemben. Amíg ezek húsz év alatt (1880-1900) átlag 17.9%-kal, addig a szászejkúak mindössze csak 8.6%-kal szaporodtak. Ma már egyetlen tiszta községük sincs, a legutolsó tiszta szász lakosságú község a szeben-megyei Kisdisznód volt, mely 1880 óta veszítette el kizárólagos szász jellegét. Jellemző, hogy amíg a szászejkúak alig csak egy néhány községben laknak együtt a magyarokkal, addig az oláhajkúak minden községükben ott találhatóak, akik falvaik körül mintegy gyűrűt képezve, a terjeszkedés útját is elvágják előlük. Már magában véve ez a jelenség is eléggé igazolja, hogy mily indokolatlan volt az egy időben annyira

lobogó gyűlöletük a magyarok ellen. Újabban e gyűlölködésük-ből nagyon sokat engedtek, mióta az oláhajkúaktól feltűnően szorongattatva érzik magukat. Ma kevésbé a politikai ábrándok, mint inkább az ősi tűzhely és apai föld megőrzése tölti be lelkivilágukat. Különben maga a nép itt sem gyűlölte soha a magyart. Ahol érintkeztek egymással, mindig békeségben megfértek egymás mellett. Ma már a magyar nyelvvel szemben sem idegenkednek, mint azelőtt, mert észrevették, hogy amíg a magyarnyelv megtanulásától hazafias okokból húzódoztak, az oláhnyelvet akaratlanul is elsajátították, melynek kisebb értékét a magyarnyelvvel szemben mindinkább kezdik belátni. Így 1900-ban már minden negyedik tudott közülük magyarul beszélni.

Kétségtelenül megállapítható dolog, hogy hazarészünkben a szászajkúak falvai és azok társadalma árulja el a legmagasabb fejlettségi fokot. A várszerűen megerősített templomaik körül összehúzózott házak ugyan nem tárnak elénk oly festői képet, mint például a székely falvak, sőt inkább komor hatásúak, de a cultura, rend, tisztaság és csendesség tekintetében jóval felülmúlják azokat. Különben az őket körül ölelő oláhajkúaktól lakott viskók és azok környezete, már sokat enyhít a szász falvak komorságán is, sok minden egyéb rovására.

A szászajkúakat igen érdekesen és jórészben találóan jellemezte ORBÁN BALÁZS, a nagy székely író a következőkben:

Tagadhatatlan, hogy e népnek vannak igen szép tulajdonságai és érdemei. Meg van benne a műveltségi hajlam, a tanulásvágy, minek érvényesítését kissé nehézkes felfogása, lassú vérmérséklete, lelkesedésre nem képes hideg jelleme akadályozza. Ki kell emelnem a szász nép szorgalmát, munkakedvét, amely bár lassú, de folytonos, következetes munkásság által teremti elő az általános jólétet, és azt még inkább fokozná az, ha e nép nem lenne annyira conservativus természetű, ami a földművelésben is, – ami a falusi népnek csaknem kizárólagos foglalkozása – érezteti hatását. Ki kell emelnem az itteni szász népnek takarékoságát, amely egészen a fukarságig és az önmehtagadásig megy. A szász földész, még ha vagyonna is tett szert, nagyon egyszerűen él, élelmére

igen keveset ad, fényűző czikkekre mitsem fordít, minden mulatságtól megvonja magát, úgy hogy élete rideg és örömtelen s mindezt teszi azon nemes ösztönből, hogy gyermekeire minél többet hagyhasson, hogy azok jövőjét, jólétét biztosítsa. Emiatt a sok gyermektől is óvakodik, ami a birtok elaprózódását idézné elő. Ez azonban előidéző egy komolyabb bajt, a szász nép aggályosan kevés szaporodását, ami ha így marad, idővel az egész népfaj megkevesedését, sőt kivészését is eredményezhetné. Továbbá a szászok szebb tulajdonai közé tartozik a vallásosság s ezzel karöltve járó erkölcsösség, a tulajdon nagy tisztelete, a bűnök kerülése, a türelmesség, a szívódás, veszekedés, verekedéstől való óvatosság ami hideg és szenvedélytelen jellemének szerencsés kifolyása. Ki kell emelnem a rend, csinosság és tisztaság szeretetét, ami városban, faluban és lakjaiban is egyaránt felismerhető. Ki kell emelnem józanságát, mert bár a szesz italokat, különösen az újabb időben, itt is fogyasztják, de az a szásznál ritkán megy a végletekig, amely a részegségben s az emberi méltóságból való kivetkőzésben nyilvánul. Ki kell végre emelnem bennök a törvénytiszteletet és engedelmességet, ez utóbbi oly nagy mértékben meg van, hogy egészen az önelhagyásig és gépies vezethetőség határáig megy s ez nem egyszer homályosítja el e nép szebb tulajdonait, s ez használtatta fel oly tényekre, amelyek árnyat vetettek nem egyszer jellemére. Az itt felsoroltak állanak úgy a falusi földész, mint a városi iparosra, úgynevezett középosztályra nézve, de mint mindenütt az életben, a fény mellett az árny itt sem maradhat el, mert a szászoknak felhozott szép tulajdonai mellett vannak rossz sajátságai is, ezek: a zárkózottság, önzés, mely minden vendégszeretet, embertársai, felebarátai, sőt vérrokonai iránti szívességet és részvétet kizár; a szászoknak szíve és háza oly zárkózott, hogy ahhoz férni nem lehet, megvan emellett a hűtlenség és hálátlanság is.

ORBÁN BALÁZS-nak e negyven-ötven év előtti jellemzése valóban találó ma is, bár azt sem tagadhatjuk, hogy az elmúlt félszáz esztendő egyes élesebb vonásokat már kissé meghalványított. Ma már talán a hűtlenség és hálátlanság még sem mondható oly általánosnak, mint lehetett félszáz év előtt. Vendégfogadásuk sem oly rideg most, mint a közmondás is

tartja, amint ezt igazolni is igyekeztek az újabban mind gyakoribb magyarvidéki odaránduló gazdákkal szemben.

A falusi társadalmak belső élete, különösen a közügyek intézésében, mintaszerűen példás és békés. A megnyilvánuló összetartás biztosítja nekik, a fajilag már nem egységes falvaikban, a vezetős szerepet. Általában a bíróságoknak a szászvidékeken van a legkevesebb dolguk, s az ügyvédek száma aránylag itt a legkevesebb. Az értelmes falusi papok, tanítók és bírák tanácsait a nép ma is kikéri, amely úton igen sok oknélküli pert megelőznek, bár igaz az is, hogy ilyenkor a takarékoság is közrejátszik.

A gazdálkodásban valóságos versenyre kelnek egymással. Mindenik jobb gazda akar lenni a másiknál, s ennek következtében a vagyonos megkülönböztetett tiszteletnek is örvend közöttük. A nehéz mezei munkában még az asszonyok is versenyre kelnek, akik a lovat is jól megülik, ha a munka úgy hozza magával.

Gazdasági újítások iránt alig 30 év óta mutatnak nagyobb hajlandóságot, amióta a szász gazdasági egyesület az elmaradottabb falvak lakóit gazdasági tanulmányutakra viszi a fejlettebb községekbe. A csak praedikáló urakat bizony ők sem szerették, daczára aránylag magasabb, általános műveltségüknek.

Általában jobban élnek, mint az oláhajkúak, de mégsem oly jól, mint a székelyek. Nehéz és nagy fáradtsággal végzett munkájukhoz viszonyítva aránylag igen takarékosan élnek, de esküvőkön, keresztelőkön, temetéseken stb. és más ünnepnapokon csaknem oly mértéktelenül kimulatják magukat, mint akárcsak a magyarok.

Takarékosságuknál fogva a közterheket csak ha muszáj, akkor viselik szívesen, de megkívánják az igazságos megosztást. Az ilyen alapon kirótt terheket azonban pontosan és lelkiismeretesen viselik. Legszívesebben falujok, egyházuk, iskolájuk érdekében áldoznak, hogy azok különbek legyenek a szomszédos falvakéinál.

A falusi társadalmi élet központja az egyház és a pap, akit nagy tiszteletben részesítenek. Papját a szász nép ősidőktől fogva maga választja. A városi szász tudós, művelt, jó szónok papot választ, míg a falusi nem annyira a papot, mint praktikus, nyílt szívű és nyitott szemű embert választja falusi lel-

készének, ki az ő lelki dolgai mellett az anyagiakkal, a kenyérkérdéssel is törődik. A pap a községben ma is a szellemi vezető, vigasztaló, tanácsadó és jó barát a nép minden bajában. Ő az iskola vezetője, sokszor orvos, patikus, ügyvéd és minden egyéb, egy szóval rászolgál az »atya« megszólításra, ha az még ősz matrónától is ered, kinek fia lehetne. Egy jó pap keze, lelke, – avatott egyén előtt, – első pillanatra meglátszik a községben! (Lásd: DORNER BÉLA: AZ erdélyi szászok mezőgazdasága című érdekes munkáját!) A szász papokat különben gondosan elő is készítik az ilyen falusi szerepkörre, akik a papi tanulmányokon kívül, rendszeren gazdasági szaktanulmányokat is végeznek és külföldön is megfordulnak. Ezért van az is, hogy a szász papok a papi birtokon rendszeren a viszonyoknak megfelelő mintagazdaságot folytatnak.

A szász falusi társadalmakban az egyház és iskola egészen más szerepet töltenek be, mint a magyar, vagy oláh falvak társadalmában. Itt mindkettő a társadalom központjában áll, mint egy kettőslángú lámpás. Az alsó égő, lehető erős, fehér fényvel világítja be a társadalmi élet minden reális vonatkozású zugát, s ez nem más mint a reális életben szükséges praktikus tudást terjesztő iskola; a másik láng szelídebb fényű, mely a másiknak vakító erejét enyhíti, s a társadalom lelki életét látja el a hit szelíd fényével, hogy e kettős világítás mellett az egyesek ne csak önmagukat, hanem embertársaikat is megláthassák. Ez a második láng az egyház, melynek fénye teljesen összeolvad az iskola fényével, s a kettős láng, csak nagyon közről vizsgálva tűnik fel kettősnek.

E társadalomban az iskola nem egy ráerőszakolt intézmény, hanem a közszükség által megteremtett közalkotás, mely féltett kincsét képezi a szász falusi társadalomnak. Nem kiméi tőle semmi áldozatot, de azután meg is követeli tőle, hogy teljes mértékben a társadalom szolgálatában álljon. A gazdagabb községek iskolái fel is vannak szerelve: népkönyvtárral, tanszermúzeummal, kisebb szabású régiség, kőzet, növény és physikai stb. gyűjteményekkel, melyeket sok vidéki középjellegű iskolánk megirigyelhetne,

A mi iskoláinktól azt követeli az állam, hogy tizenkét éves korig tanítsa a tanköteleseket, a szászok azonban ezzel

nem elégszenek meg, hanem azt követelik meg iskoláiktól, hogy a fiukat 15, a leányokat 14 éves korukig vezesse az ismeretek mezején. Sőt még ennyivel sem elégszenek meg, hanem követik Hontérus utasítását: »Nem elég, ha a kertész a facsemetét a faiskolában fölneveli, hanem a kiültetésnél is kell gondozni, nehogy posványos helyre kerüljön és ott elszáradjon. De még a jó helyre ültetettet is karóhoz kell kötni,, hogy a vihar ki ne döntse« s ezért fiaikat 19 és leányaikat 18 éves korukig a továbbképző iskolába is járatják önként, ahol azt tanítják és arra nevelik kizárólag, amire a falusi embernek az életben okvetlenül szüksége van erkölcsi és anyagi tekintetben. Poroszországban csak 1911-ben hoztak hasonló szellemű iskolai törvényt.

Általánosan tudott dolog, hogy az ifjúság az úgynevezett kamaszkorban igényel legtöbb felügyeletet és ugyanekkor szoktatandó az önfegyelmeléshez is, s ezt a szászajkiúk gondosan meg is teszik a Bruderschaftok és a Schwesterschaftok útján, hova a rendes iskolázás és a confirmálás befejezése után minden ifjú beiratkozik és ahonnan csak házasság, vagy halálozás esetén válik ki. Ezen ifjúsági egyesülés célja: A keresztyeni erények és vallásos gondolkodás elősegítése, a meleg hazaszeretet, erkölcsös *közösségi érzés*, igazsívűség és nemes testvéri érzés kifejlesztése. Az ifjúság társadalmi életét ezen egyesületek azután úgy irányítják és ellenőrzik minden tekintetben, hogy majd a felnőttek egyesületeibe átlépő tagok becsületére váljanak a falu társadalmának.

A házasságra lépett ifjak kilépnek a házasság napján az ifjúsági egyesületből, s a fiatal gazda azonnal belép a Nachbarschaftba, a szomszédsági szövetségbe, melynek célja a gazdák kölcsönös segítése és támogatása. A falu nagysága szerint négy-hat ilyen szövetség van egy-egy faluban. A Nachbarschaft a tagok közötti egyenetlenségeket is igyekszik békésen elintézni, amikor azután a békebíróság szerepét tölti be. Evente négyszer békeestét rendeznek, az úri-szentvacsorák vétele előtt, hogy a viszályokat elsimítsák, a haragosokat kibékítsék. Az évi közgyűlésen mindenkinek meg kell jelennie ünnepi ruhában, hol először is hálákat adnak az Istennek a vett jókért, majd pedig a tagoknak évközben elkövetett hibáit veszik bíráló alá és kiszabják a büntetéseket. Hamvazó szerdán nagy közös

multságot is tartanak, amikor aztán jól kimulatják magukat. Mindezen társadalmi egyesülések legfőbb őre és gondozója az egyház, illetőleg annak papja, aki a közvetlen intézésben rendszeren nem vesz ugyan részt, mert mindenik fölött áll, de féltő gonddal őrködik, hogy az egész társadalmi életet a mély vallásos érzés hassa át. Azonban sem az egyház, sem a nép nem botránkozik meg azon, ha nyári szorgos időben közmegegyezéssel a vasárnapi istentiszteletet felfüggesztik akkor, ha vasárnap szép idő van, s a hétköznapok a munkának nem kedveztek.

A társadalmi munkából még a falusi szász nők is kiveszik részüket. Ott van csaknem minden faluban a nőegyesület, melynek éltető lelke a szász papné. A nőegyesületek munkakörébe tartozik: a meglevő nőegyletek kölcsönös segítése, szegények segítése és ápolása, árvaházak, menhelyek, gyermekkertek, óvodák alapítása, fentartása, szegénysorsú leányok, asszonyok kereskedelmi, ipari, tanítónői, óvónői, betegápolói stb. pályákra való kiképztetése, a templomok, temetők gondozása, díszítése stb. Ma már a nőegylet révén minden faluban van rendes betegápolónő, rendszeren egy özvegy asszony, akit a nőegylet képeztetett ki, hogy legyen aki a beteg falusi embert is szakszerűen ápolja. Téli estéken felolvasó estéket rendeznek a falusi asszonyok részére, a háztartás és egészségügy köréből, sőt női énekkart is állítanak össze.

Ha még tekintetbe vesszük azt is, hogy a szász falvakban aránylag több, a kölcsönös segítség elvén alapuló szövetkezeti intézmény (hitel, fogyasztási, állatbiztosító stb.) található, mint akár Németországban is, akkor igazi öröm töltheti el mindnyájunk szívét, a mi szászajkúink falusi társadalmaira gondolva, melyek itt, a mi hazánkban alakultak, fejlődtek ilyenekké. Nem tagadhatjuk el, de minek is tagadnók, jóakarátú irigységgel tekintünk rájuk, ha magyar falvainkra gondolunk, de egyúttal büszkéek is vagyunk rájuk.

IV. A magyar falvak társadalmi élete.

Míg az oláhajkúak inkább a magasabb és a havasiasabb vidéket szállták meg, s a szászajkúak a mélyebben fekvő helyeket, addig a magyarok, illetőleg a székelyek, mert ezek képezik az erdélyi részek magyarságának törzsét, a közép

fekvésű helyeken települtek meg nagyobb részben. Már magában véve ez az egyetlen körülmény is, mely az életviszonyok más mivoltát is jelzi, rámutat arra, hogy a magyar falvakban a társadalmi élet is más, mint amazokban.

Míg oláhajkúinknál a letelepülés sem mondható még teljesen bevezettnak, hiszen életükben még sok a nomád vonás, addig a magyarság megtelepedése több évszázad óta befejezettnak tekinthető. A magyar falvaknak már egyenkint is, külön történelmi múltjuk és saját hagyományaik vannak. Így a magyar falvak társadalmában a tagozódások már nemcsak egyedül a vagyoni megoszlás nyilvánulásai, miként az oláhajkúak falvaiban, hanem jórésben történelmi alapokon kialakult alakzatok. Még ma is nagy jelentősége van például a a székely falvakban a primőr, lófő, jobbágy megkülönböztetéseknek a családi, a társadalmi és gazdasági életben. Talán a primőr, vagy lófő, vagy jobbágy székely együtt söpriek Kolozsvár utcáit, avagy együtt szolgálnak Bukarestben, de azért, ha például házasságról van szó közöttük, akkor a származás már nagy súlylyal esik a mérlegbe, sőt ha a magasabb származású nem adta még fel a reményt arra nézve, hogy még valaha visszakerülhet a falujába, akkor a rangon aluli házasság társadalmi következményeitől való tartás a frigy létrejöhetségét is megakadályozza.

Sok furcsának látszó társadalmi és gazdasági jelenségre találhatunk még napjainkban is, mely a régi különleges székely jogi és társadalmi élet hagyományainak tiszteletében leli indokát. Amíg ezek a székely társadalmi különlegességek a múltban a székely faj és nemzet megtartói voltak, ma már az újabb életviszonyok között sokszor a továbbfejlődés akadályaiul szolgálnak. Egyik napról a másikra kellett volna a székelységnek beleélnie magát az új rendbe, s mivel erre képtelen volt a sok évszázados hagyományok, jogok és szokások nyomása következtében, s mivel ezen körülménnyel, az ország átalakulását intézők nem számoltak annak idejében, csakhamar megbomlott az azelőtt egységes és ellentálló székely társadalom, melynek természetes következménye gyanánt jelentkezett csakhamar a nemzetgyöngítő elszegényedés, a kivándorlás és az elvándorlás.

A székelység kétségbeesett ellenállását meg kellett törni,

hogy a közös birtoklás ősi intézményét megszüntethessük, hogy a közös erdőket és legelőket feloszthassuk, s ma, alig egy félszázad után, óriási áldozatok árán is szeretnők visszaállítani azokat, ha nem is a régi formában, de valami afféle modernebb alakban. Ma a fel nem osztható falusi kis családi birtokokról ábrándozunk, de az ugyanilyen természetű tiszta székelyörökségeket kíméletlenül megszüntettük, csak azért, mert azt a valamelyik nyugati államból átültetett, úgynevezett modern jogrendbe nem tudtuk, vagy meg sem próbáltuk beleilleszteni. Most, amikor látjuk, hogy Amerikában a kisebb gazdaságok együtt tarthatására kitűnő módnak bizonyult a homestead, az évszázadok alatt kialakult hasonló, de magyar intézményt kipusztítva, az idegen átültetésére gondolunk. Már késő a sopánkodás, de szükséges volt erre rámutatnunk, hogy újból hangsúlyozhassuk, mily nagy társadalmopolitikai jelentősége van a hazai társadalmi élet és intézményei alapos ismeretének. Teljesen új társadalmat teremteni, a meglévő figyelembe vétele nélkül utópia, míg a meglévőt, az adott körülmények és életviszonyok alapos mérlegelésével helyes irányba terelni, a továbbfejlődés útjára vezetni, emberileg is elérhető, megvalósítható.

A legkisebb falu társadalmának is megvannak a maga saját gyökérszálai, melyek nem az elméletek talajából táplálkoznak, hanem csakis az illető kis falu adott és sajátos életkörülményeiből szívják életető és fejlesztő táplálékukat s az így felszívott táplálékot csak a már meglévő szerveivel képes saját testének alkatrészévé áthasonlítani, új szervek fejlesztésére felhasználni. Ilyen értelemben kell, hogy sajátos falusi és egyúttal magyar társadalom is legyen, s ha van ilyen, amiként van, akkor kell, hogy egyen magyar társadalomtudomány is, amely a magyar társadalomfejlesztő körülményeket, jelenségeket felkutatja, összegyűjti, feldolgozza és rendszerbe foglalja. Ami jó külföldön és társadalomfejlesztő nálunk. A mi társadalmunk is fejlődhetik oly magas fokra, mint bármelyik más nemzeté vagy országé, de ebből nem következik az, hogy ugyanazt az eredményt ugyanazon úton, módon és eszközökkel is kell elérnünk, sőt. el sem érhetjük más eszközökkel, mint csakis azokkal, amelyeket a mi sajátos természeti és életviszonyaink rendelkezésünkre bocsátanak.

Visszatérve a magyar falu társadalmi életének jellemzésére, meg kell állapítanunk, már az elmondottak alapján is, hogy tulajdonképpen minden egyes falu társadalmának meg van a maga sajátos képe, mely az illető falu adott viszonyai között él, de azért egyenkint is különböző természetű emberek együttéléséből alakult ki. Még a falu társadalmához tartozó egy egyednek jelleme sem ítéhető meg, még az illető egyed élete alatt ható külső és belső tényezők alapos ismerete alapján sem, mert ismernünk kell még annak a társadalomnak egész életét és fejlődését is, melybe az illető beleszületett.

Hogy milyen az erdélyrészi magyar ember jelleme *általában*, arra nézve idézem KÖVÁRI LÁSZLÓ megállapítását (Erdély statisztikája, 1847.):

A magyar bátor, a székely merész. A magyar büszke, a székely becsvágyó. A magyar pörlekedő, a székely prókátornak született. A magyar birtoka, a székely fegyvere után szegény. A magyar jó szívvel látja, a székely megbetegíti vendégét.

Általában a két nemzetnek ugyanazok a jellemvonásai, de a székelyben kirívóbbak, szóval: jogvédőbb, szorgalmasabb, megkülönböztetést keresőbb, tartózkodóbb, pedig szíve még nyíltabb. Egy angol utazó (PAGET) írja 1847 előtt, hogy a székely büszkesége, szegénysége, szorgalma és vállalkozó szelleménél fogva hasonló a skót nemzethez.

Tagadhatlan, hogy KÖVÁRI jellemzése még ma is találó sok tekintetben. A magyar falvak társadalmi életében gyakran ráakadunk e jellemvonásokra, bár az is bizonyos, hogy az idők és viszonyok változásával, e jellemek is változáson mentek át. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy azok a magyarok, akikről KÖVÁRI megemlékezett, s akik főleg a Mezőségen laktak, azoknak nagyjából ma legfőleg csak emlékére akadhatunk a mezőségi falvakban.

Az egyes falvak társadalmi életének vizsgálatánál nem hagyhatók figyelmen kívül, a gazdasági életben megnyilvánuló hatótényezők sem a falunak és termőterületének földrajzi fekvése, a talaj termőképessége, megmunkálhatósága, a nagyobb kulturális és gazdasági, kereskedelmi központoktól való távolsága, a közlekedő utak és eszközök minősége és mennyisége,

a birtokmegoszlás, a mezőgazdasági felszerelés mennyisége és minősége, a táplálkozási viszonyok és szokások, az általános és mezőgazdasági cultura fejlettsége, a lakosság (állami megyei, községi, egyházi, iskolai stb.) teherviselő képessége, termelő, értékesítő, fogyasztási- és hitelügye stb.

Igen fontos még az itt nagyjában elősorolt hatótényezőknek egymásra hatása, kapcsolata vonatkozása is, melyek a társadalmon belül különböző gazdasági, erkölcsi, kulturális stb. érdekcsoportokat hoznak létre, melyek újból kapcsolódnak, végül az illető falu társadalmi életét tárják elénk.

Ilyen szempontokból vizsgálva általában a magyar falvakat, meg kell állapítanunk, hogy csaknem egész tömegükben nélkülözni kénytelenek például a nagyobb forgalmi központokat (a rohamos fejlődésnek indult Maros-Vásárhely is kívül, a szélén van a magyar területnek), a vízi utakat és a vasutakat. E tekintetben is jóval kedvezőbb a szász és oláh falvak helyzete. A magyar falvak lakóinak birtokmegoszlása is kedvezőtlenebb, mint amazoké.¹⁾ Iparról szó sem lehet s a valamikor eléggé fejlett háziipar is visszafejlődött. Az Individualismus szertelenségei a kölcsönös segítség elvén felépült társadalmi rendet felbontották, a vagyoni ellentéteket jobban kiélesítették, mint például az újabb rend alatt fejlődésnek induló oláh községekben.

Az egyházi élet bensőségessége is sokat veszített ugyanazon okból, már pedig ez volt egyik támasza a kölcsönös segítség elvén épült és fejlődött magyar falusi társadalmi, gazdasági életnek és rendnek. A gazdasági romlással együtt járt az erkölcsi romlás is, úgy hogy a tíz év előtt összeült tusnádi Székely Congressus valójában az erdélyrészi magyar falvak halálos hörgését juttatta a magyar közvélemény fülébe, mert a negyvennyolczas időkben tett véres áldozatok jutalmául kapott új rendben a sok százados küzdelem árán kialakult társadalmuk továbbfejlődhetésének lehetőségétől fosztattak meg. Amit az elmúlt hatvan esztendő rontott a falusi magyar társadalmak gyökérszálain, azt nagy későre és hosszas könyörgésre tíz év előtt kezdette visszapótolgatni a

¹⁾ Lásd a szerző »Az erdélyrészi népfajok birtokaránya« című tanulmányát.

földművelésügyi minister az e célból szervezett külön segélyactiójával.

A valójában megromlott, illetőleg feldúlt erdélyrészi magyar falvak társadalmi élete tehát forduló ponton áll napjainkban s már kezdenek is mutatkozni egyes jelenségek, melyek egyes magyar falvak társadalmi életének élénkebb voltát látszanak igazolni s ha az életkedv a magyar falvakban és azok társadalmában általános leend és az ellankadt fejlődés lendületbe jön ismét, akkor Erdély magyar jellege is mind jobban vissza fogja nyerni régi színét és fényét.

A magyar falvaknak már külső képe is különbözik a többiektől. Rend, tisztaság és fejlettség tekintetében sokkal előbbre vannak, mint az oláh falvak, míg a szász falvakhoz viszonyítva még sok a kívánni való.

A magyar ember családi élete azonban sokkal melegebb, mint akár az oláhé, akár a szászé. A gyermekáldástól nem fél, sőt azt valóban Isten áldásának tekinti. A család jóvolta, fejlődése, kiválása képezi legfőbb vágyát. Emiatt azután nem is kíméli magát a munkában, sőt az élelmével is takarékoskodik, minek következtében élelmének mennyiségét is a munkához szabja. Télen például csak kétszer eszik. A szellemi munkát a testi munkával szemben előnyben részesíti, amiért gyermekeit szívesen is taníttatja, így próbálva megoldani azt a nehéz kérdést, hogy a családi birtokot ne kelljen nagyon elaprózni. A munkában az asszonyok is résztvesznek, bár nem olyan túlerőltetve, mint a szász asszonyok.

A gazdasági munkálkodásban a falu gazdái között valószínű verseny fejlődik ki, mert egyik sem szereti, ha elmarad a másiktól. Szeretnek tanulni, de nem szóbeszéd, hanem példa után, amikor alaposan meghányják-vetik az eshetőségeket. Újításba ezért is mennek oly nehezen bele a magyar gazdák.

A közeli rokonok között ritkán van meg a jó viszony, ami csaknem kizárólag mindig a birtok fölötti osztozkodásból származik. Ezért a család körül képződő szíves társadalmi alakulatban a legfőbb szerepet a komák viszik. A komák együttesen hányják meg az egymás és a falu ügyét-baját, szükségben egymást támogatják, úgyszólván családközösséget alkotva.

A magyar ember vendégszeretete közmondásos s ezért

a falusi magyar is minden alkalmat megragad, hogy barátkozhassék. E szertelen barátkozási hajlam egyúttal a legnagyobb gyöngéje is, mely nemcsak józan életét, hanem vagyonát is megtámadja. Jórészben talán innen is származik a túlzott pártoskodási, pörlekedő hajlama. A közügyek iránt kiválóan érdeklődik s kialakult véleménye mellett körömszakadtáig kitart, minek természetes következménye a sok viszálykodás, minek azután a közügyek vallják rendesen kárát. Ezért is oszlottak föl oly gyorsan a községi birtokok, amint a törvény ezt lehetővé tette. Ma közvagyonra leginkább csak a közbirtokosságoknak van, de azután ilyen egy faluban több is található, amelyek a gazdasági culturának gyakran egyik lényeges akadályát képezik.

Társadalmi alakulatok nem igen találhatók a magyar falvakban s ilyenek, kizárólag csakis gazdasági jelleggel és csak újabban keletkeztek. Az úgynevezett »kaláka« az, melyben a régi alapon a kölcsönös segítség elve még jelentékenyen érvényesül, de ez is csak alkalmi egyesülés építkezésre, trágyahordásra stb., amikor a munkában segítők, csak a napi étel és ital erejéig támasztanak igényt a tulajdonossal szemben. A betegágyas asszonyok segítése is igen ősrégi szokás s a Székelyföldön »radiná«-nak nevezik. Ez a segítség annyiból áll, hogy a betegágyas asszonyt betegsége alatt a szomszédok és jó barátok asszonyai jó és tápláló eledellel látják el, amikor, sajnos, az édesített szeszecskéknek is szerep jut, mert az »erősíti« a beteget.

A falusi szórakozások között legősibb az úgynevezett »fonó«, melynek szelídebb erkölceit már a durvább szokások kezdik pótolni. A szokásos táncmultságokból is mindinkább kezdenek a régi népies vonások eltűnni s helyüket a szertelenségek, a veszekedés és verekedés elfoglalni.

A nép általában vallásosnak mondható és ami külön is hangsúlyozandó, türelmes a más hitűekkel és nemzetiségűekkel szemben. Papját megkülönböztetett tiszteletben részesíti, de vakon nem követi. A templomba szívesen eljár a mindkét nembeli nép, de igen sok helyen inkább szokásból és pihenésből, mint áhítatból. A pap tanácsát inkább csak családi ügyekben kéri ki, míg világi és gazdasági ügyekben inkább a saját vagy az ügyvéd esze után jár. Mióta az

ecclesia-járás és ecclesia-követés ősrégi szokása megszűnt, azóta az egyház jótékony irányító hatása a közügyekre megszűntnek tekinthető, különösen azért is, mert papjaik nevelésénél nincsenek tekintettel a megváltozott viszonyokra s nem is juttatják azon tudnivalók birtokába, melyekkel a népet erkölcsi életével szoros kapcsolatban álló anyagi boldogulásában is hatékonyan támogathatnák.

Az iskolát sokra becsüli, aziránt melegen érdeklődik s különösen az iskolai vizsgálatokat a falu egyik legnagyobb ünnepének tekinti a székely. Úgy ezért, mint egyházáért tehetsége szerint szívesen áldoz, különösen akkor, ha annak jótékony hatását érzi is. Ha papjaik és tanítóik a szászokéhoz hasonló gondossággal készítenének elő a falusi szolgálatra, a magyar falvak társadalma mai életének kialakulására és tovább fejlődésére, a szász papok és tanítókéhez hasonló hatással lehetnének.

A magyar falvakban igen jelentős szerep jut a falusbírónak, kinek személyét általában igen nagy gonddal választja meg a nép s ezért tiszteletben is részesíti. Egyedül csak a »Uro uram« az »úr«, minden máski a nép közül, csak »Jánosba« és »Estánbá«.

A jegyző a falun nagy hatalom s a nép fölött áll és az újabban keletkezett úriosztályhoz tartozik a szolgabíró val egyetemben, amiért egyiket sem tartja a maga emberének, s ezért általában lelkében mindkettővel szemben bizalmatlan.

A megyei és országos ügyek iránt a magyar falusi nép általában igen nagy érdeklődéssel viseltetik; a magán érintkezés és mulatozás közben is ezért juttat oly nagy szerepet az országos politikának. Minden falusi magyar ember meggyőződésből balpárti s ezért oly heves lefolyásúak általában a választások. Minden egyes választás alatt és után nemcsak a rend és béke van feldúlva a magyar falvakban, hanem a társadalmi élet is jó hosszú időre elveszíti nyugodt folyását.

(Folytatása következik.)

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Fajegészségtan és fajegészségügy

Fajegészségügyi (eugenikai) társaságok és működésük.

A magyar fajegészségügyi szervezet megalakulása után nem lesz érdektelen dolog megismerkednünk a külföldön működő hasonló célú társaságokkal.

Az elsőt több évi előkészület után ALFRED PLOETZ, akkor berlini, most müncheni orvos alakította 1905-ben *Internationale Gesellschaft für Rassenhygiene* címmel (központja München, Gundelindenstrasse 5). Célja: 1. a fajegészségtan és általában a tudományos faji biológia ápolása, elsősorban oly rendes vagy kórtani, szellemi vagy testi adatok gyűjtése és feljegyzése által, melyek az emberi átöröklés és variáció folyamatát megvilágítják; 2. a faj egészségtan és a rajta nyugvó rendszabályok ismeretének terjesztése; 3. azon tagok szorosabb csoportosítása, akik a fajegészségtan követelményeihez hiven viselkedni hajlandók.

Az utolsó helyen említett működési cél hozta magával, hogy a szervezet, bár hangsúlyozza, hogy tagjait társadalmi állásra és vallásra való tekintet nélkül veszi fel és bizonyára nem is tett soha e szempontokból különbséget a jelentkezők között, mégis amolyan »legjobbak társaságává« fejlődött ki. A rendes tag orvosi vizsgálatnak veti magát alá, bemutatja családtörténeti adatait és ha a kirendelt szakbizottság véleménye szerint a megvizsgált a családi szerep betöltésére nem alkalmas, a házasodástól vagy a tovaszaporodástól tartózkodnia kell, feltéve, hogy ehhez az illető tag is hozzájárul. A pártoló tag nem kerül megvizsgálás alá. Az említett rendelkezés, mely az arra alkalmatlanok szaporodását korlátozza, kissé szigorúnak, illetve túlságosan eszményinek látszik, de tekintve azt, hogy tisztán az illető tag hozzájárulásától függ

a rendelkezés alkalmazása, nincsen semmi egyéni szabadságot korlátozó jellege.

A rendes tagok megvizsgálása révén az egyesület bőséges családtörténeti és átöröklési adatok birtokába jut.

A tagok közé tartoznak vagy halálukig tartoztak többek között BÖLSCHÉ, HAKCKEL, WEISSMANN, LUSCHAN, RANKE, SCHALLMAYER, GERHART HAUPTMANN, JACQUES BERTILLON, FRANCIS GALTON. A tagok összes száma (1913 nyarán) Németországban 447, Svédországban 58, egyebütt 35; utóbbiak között van egy erdélyi orvos is.

E radikális újításokat hirdető társaságnál a legjobb értelemben vett conservativismust észleljük. Lármás «népszerűsítéstől», felforgató ajánlatoktól, nagyarányú tagszerzéstől egyaránt tartózkodik s minden erejét az új tan lassú kiépítésére fordítja. A Münchenben PLOETZ szerkesztésében megjelenő *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* ugyan külön vállalkozás és nem a társaság tulajdona, de ebben közlik elsősorban a társaság tagjai hangyszorgalmú kutatásaik eredményét s ha e pompás folyóirat lapjait forgatjuk, alig zárkozhatunk el a felkiáltástól: késő is lesz már, mire ily alaposággal összehordott anyagra támaszkodva akarjuk az elsatnyulást gyakorlati úton megakadályozni. Mindebben élesen különbözik ez a társaság alább ismertetett amerikai testvérétől.

Elég szerény keretekben tartott s főképp jól megfontolt népszerűsítő munkát mégis végeznek a németek kiadványok térjeztésével és előadások tartásával. Néhány ily szétküldött füzet címe: M. von GRUBER, *Kolonisation in der Heimat*; ugyanettől a szerzőtől *Hygiene des Geschlechtslebens*; JOSEF GRASSL: *Zur Frage der Fruchtbarkeit und der Mutterschaft*; két füzet a faj egészségtan rendszeréről stb. Legújabbán az a megtiszteltetés ért engem, hogy *Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika* című könyvemet megküldötték az erre jelentkező tagoknak. Néhány előadásnak címe: a családtörténeti kutatásról; idegenek bevándorlása; az átöröklés szabályai; az egészségtan szerepe a társadalomban; a nemi betegségek fajrontó szerepe; a kiválasztás megakasztása az emberi társadalomban; a fajegészségügy állása Amerikában stb.

A társaság az összes fehér népek között a faj egészségügy terén együttműködést kivan létesíteni és ezért a külföldi szervezeteket csatlakozásra szólítja fel. Az egyes országos csoportok önállóságukat nem veszítik el s a központ a szellemi kapocs és közvetítő szerepét játsza csupán, mint ahogy azt nemzetközi alapon álló tudományos szervezeteknél megszoktuk. A faj egészségügy azonban úgy látszik, még nem eléggé fejlett ily körvonalaiiban egyöntetű szervezkedésre és egyelőre

az egyes népek feladata e téren saját intézményeiknek kiépítése, mire majd eljön a kézfogás ideje is. Az egyöntetűség helyett ma nemcsak teljesen eltérő fejlődést látunk az egyes országokban, hanem néha éles, ellentétes szellemű vetélkedést is. Az amerikaiak alig vesznek tudomást a németek munkájáról, a németek méltán pongyolának tekintik az amerikaiak dolgozatait, az angolok biometrikai módszerével pedig mondhatnám senki sem ért egyet. Fialat gondolkörnél rendjén van ez így, annál is inkább, mert a faj egészségannál alig van nemzetibb tudomány, az eltérő hajlamoknak és viszonyoknak tehát érvényesülniök kell.

A szóbanforgó nemzetközi egyesületnek eddig csak Svédországban van csoportja, úgy hogy az egyesület mai összetétele szerint tulajdonképpen német társaság. A svéd csoport működésében első sorban kiemelendő H. LUNDBORG munkájának támogatása, aki egy nagy kiterjedésű parasztnemzetiséget vizsgált meg élettani szempontból (Fischer kiadása, Jena, 1913, ára százhusz márka).

Németországban még említésre méltó az 1904-ben családtörténeti kutatásokra alakult *Zentralstelle für deutsche Personen und Familiengeschichte* Lipcsében. Ez az intézet szüntelenül hangoztatja oly családtörténeti kutatások szükségét, melyek nemcsak pusztán genealógiai feljegyzésekre szorítkoznak, hanem az illető család faji minőségét is kidomborítják a fajegészségügyi szempontból fontos adatok összegyűjtése által. Miután a családtörténeti kutatás a faj egészségannak egyik legfontosabb és a családi érzésre gyakorolt ébresztő hatása miatt egyik legnemesebb eszköze, e központi hivatal tevékenysége az eugenika szempontjából felette öröndetes. Kiadványai a negyedévenként megjelenő *Mitteilungen der Zentralstelle für deutsche Personen und Familiengeschichte Familiengeschichtliche Blätter*. A tagoknak is segédkezik családtörténeti kutatásaikban és működését kiterjeszti az összes német eredetű családokra a világ bármely részében. Folyóiratában közzéteszi a tagok beküldött kérdéseit családjuk eredetére stb. vonatkozólag; a kérdések ilyképpen kiterjedt olvasóközönségeié kerülnek; a beérkező válaszok szintén helyet találnak a folyóiratban.

A *Monistenbund* vagy három német városban irodát nyitott *Eugenetische Beratungsstelle* címen, hol erre vállalkozó orvosok házasulandóknak ingyen adnak tanácsot faj egészségügyi szempontból. A napilapokból ismeretes ugyan ennek a társaságnak a német birodalmi gyűlés elé terjesztett emlékirata, melyben a házasság előtti orvosi megvizsgálás elrendelését ajánlja olyképpen, hogy annak alapján a felek tetszésük szerint maguk döntsék el, vájjon megakarnak-e esküdni vagy sem, vagyis nem tartja időszerűnek a házassági tilal-

mákat. A *Monistenbund* különben Németországban is, Ausztriában is nem ért teljesen egyet a tulajdonképpeni eugenikusokkal és a politikát belekeveri a tudományba: a demokrácia előharczosának tartja magát.

A *Deutsche Gesellschaft für Soziologie* márczius 7-én alakult faj egészségügyi osztályát előkészíteni nekem is van szerencsém. Végül van Berlinben egy eugenikai orvosegyesület is.

Amerikában a tenyésztők egyesülete 1906-ban fajegészségügyi szakosztályt alakított (*Eugenics Section of the American Breeders Association, Washington, D. C.*), melylyel kapcsolatban 1910 óta a fajegészségi adattár (*Eugenics Record Office, Cold Spring Harbor, N. Y.*) működik. Az amerikai szervezet az előbb leírt németnek ellentétje. A yankeenek mindenkor a gyakorlati cselekvésre irányuló esze, gyors eredményt, nagy számokat kedvelő természete és az ottani sajátos viszonyok, melyek mindennek sikerét a nagyközönség kellő közreműködésétől teszik függővé, arra készítették az egyesületet és a vele kapcsolatos intézetet, hogy kezdettől fogva a lehető leghangosabban és leghatásosabban álljon a nyilvánosság elé. Szervezkedése ennél fogva nagyszabású, munkássága szédületes, de éppen azért elhamarkodott, gyakran a látszatnak szolgál a komolyság rovására, bár a nyilatkozatok jóhiszeműségében kételkedni nem lehet. Dobszóval akkora lelkesedést keltett a nagyközönség egy részében, hogy ez a hangzatos jelszavakat felkapva, túltesz a mozgalom számottevő vezetőinek buzgalmán is és időnekelőtte kivan felforgató újításokat.

»Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika« című könyvemben (München, Lehmann, 1913.) részletesen beszámoltam az amerikai mozgalomról és az elért eredményekről, miért is itten csak röviden ismertetem a fajegészségügyi szakosztályt. Ennek célja: 1. az emberi átöröklés tanulmányozása; 2. oly módszerek kidolgozása, melyeknek segítségével az egyén, a család, nép és faj átöröklődő értékét meg lehet állapítani; 3. a nyilvánosság figyelmének felkeltése arra a tényre, hogy az átöröklődő kiválóság értékes és az átöröklődő satnyaság a társadalomra nézve veszélyes; 4. oly rendszabályok ajánlása, melyek a családok, népek és fajok átöröklődő tulajdonságait nemesíteni vannak hivatva.

Az ország leghírnevesebb szakemberei csatlakoznak a mozgalomhoz és közreműködésükkel tíz alosztály létesült a következő kérdések tanulmányozására: szellemi sajátságok átöröklése, genealógia, magtalanítás, bevándorlás, süketnémaság, szembajok, bűnöző hajlam, elmebetegség, gyengeelméjűség és nyavalyatörés átöröklése. Az egyesület folyóiratot ad ki (eddig negyedévenként *American Breeders Magazin*, 1914

januárius óta havonta *Journal of Heredity*), a faj egészségügyi adattár pedig időhöz nem kötött rendben kutatásainak eredményéről számol be. Ugyanis ennek az intézetnek az az eszményi célja, hogy idővel minden amerikai családnak pontos leírását összegyűjtse, hogy ebből az óriási anyagból azután az egyes emberi sajátságok átöröklésének törvényszerűségét le lehessen vonni.¹⁾

Az adatokat részint kérdőíveken, főképpen külön kiképzett kutatók által szerzik be. A begyűlt anyagból eddig tanulmányok jelentek meg a gyengeeszség (Bulletin No. 1.), a nyavalyatörés (Bulletin No. 4.) és az elmebetegség (Bulletin No. 3., 5., 8.) átörökléséről; azonkívül pompás útmutatókat irtak ily fajta adatok gyűjtéséhez (Bulletin No. 2., 6., 7.), állást foglaltak a házassági tilalmak kérdésében (Bulletin No. 9.) és közölték két elzúllott család biológiai leírását (Memoirs No. 1. és 2.) Az intézet működéséről legáttekintőbben tájékoztat a Report No. 1., melynek 24-ik oldalán különben azt olvassuk, hogy nálunk Nagyváradon tervbe vették egy eugenikai társaság alapítását. Ha itthon idővel komolyan hozzálátnánk átöröklési adatok nagybani gyűjtéséhez, eljárásunk minden kívánatos önállósága daczára is, hasznot kell húznunk az amerikai tapasztalatból és értékesítenünk az említett Útmutatók (2., 6. és 7. számú füzet) gazdag tartalmát.

Faj egészségügyi osztály működik Amerikában azonkívül a csecsemővédő-egyesületben, melynek az a véleménye, hogy a természetesen feltétlenül szükséges csecsemővédelem egymagában káros a fajra nézve, tehát fajegészségügyi tevékenységgel kiegészítendő. Hasonlóképpen eugenikai osztályt léptetett életbe az amerikai kriminológiai intézet és a vidéki szervezetek száma szinte gombamódra nő.

1908 óta működik Angliában a *Eugenics Education Society*, melynek élén eleinte az eugenika tulajdonképpeni megalapítója, FRANCIS GALTON állt, most pedig LEONHARD DARWIN, a nagy Darwin fia. A szervezet fiókosztályokat létesített az ország számos városában és négy fiókot Új-Zélandban. Az egyesület célja: 1. következetesen rámutatni az eugenika nagy nemzeti jelentőségére; 2. a tudományosan bizonyított átöröklési törvények ismeretét terjeszteni; a fajegészségügy! ismereteket népszerűsíteni a családi körben, az iskolában és másutt. Az egyesület elsősorban a faj egészségtan népszerűsítésére törekszik folyóiratában (*Eugenics Review*) és ország-szerte tartott előadások révén és a tudományos kutatást átengedi a GALTON által a londoni egyetemen alapított *Galton*

¹⁾ A Magyar Gyermektanulmányi Társaság szemléjében, a Gyermekek március havi számában közöltem egy értekezést arról a kérdéstről, miként lehetne minálunk ezt a fajta adatgyűjtést létező intézmények keretén belül megindítani.

Laboratory for National Eugenics-nek, melyet most KARL PEARSON vezet. Ez az intézet az úgynevezett biometrikai módszer követi, a nagy tömegeket vizsgálva és a statisztikát alkalmazva, az átöröklés kérdéseinek tanulmányozásában, például olyképpen, hogy nagyszámú esetben meglehetősen bonyolult műveletekkel kiszámítja, hogy az iszákosak utódai általában silányabbak-e a rendes lakosságnál vagy sem. Tagadó választ nyer erre a kérdésre és ez fejezi ki kutatásainak alapgondolatát, vagy mondjuk eddigi eredményét: az öröklött természet minden, a környezet semmi. Külső hatások szerinte nem számítanak. Ezzel az elképzelhető legradicálisabb és más országokban túlzottnak is tekintett álláspontra helyezkedik. A biometrikával szemben az egyebütt alkalmazott kutatási módszert analitikusnak lehetne nevezni, amennyiben (természetesen szintén igen nagyszámú) családfák elemzésével vizsgálják, hogy egyes sajátságok mily törvényszerűséget mutatnak az átöröklésnél, a silányságnak mik az okai és így tovább.¹⁾

A kiállításokat és congressusokat egyben tárgyalva, megemlítjük, hogy a németek 1911-ben Drezdában, az angolok következő évben Londonban rendeztek nemzetközi fajegészségügyi congressust. A németek elsőbbsége dacára az angolok az ő gyülekezetüket is elsőnek nevezték el. Különösen a nagyobbszabású londoni gyülekezés még nagyon is magán viselte az új tudomány kiforrottságának bélyegét, amennyiben számos a faj egészségtanban képzetlen, bár különben elismert nevű egyén szólalt fel és saját félremagyarázásával hozzájárult ahhoz, hogy a nagyközönség lehetőleg még jobban félreértse az új tant. Szigorúan tudományos fajegészségügyi kiállítást rendeztek a németek ugyancsak 1911-ben a világhírűvé vált drezdai egészségügyi kiállításon és az akkor szerkesztett útmutató második kiadása az eugenika legjobb népszerűsítő könyvecskéje lett GRUBER-RÜDIN: *Fortpflanzung, Vererbung, Rassenhygiene*). A következő kiállítást az amerikaiak 1915-ban San Franciscóban tervezik a viláckiállítás keretén belül és ugyanakkor lesz New-Yorkban nemzetközi eugenikai congressus. Az amerikaiak »*Race Betterment Conference*« címmel idén januárius havában a fajegészségügyi eszmék tisztázására országos gyűlést tartottak, amit ezenkívül évenként meg akarnak ismételni.

Ausztriában a bécsi sociologiai társaság alakított idén télen fajegészségügyi, úgynevezett sociálbiologiai szakosztályt, mely egyelőre zártkörű előadásokban akarja megvitatni az idevágó kérdéseket. Tekintettel e társaság eddigi magatartására attól kell tartanunk, hogy az átöröklés kérdésének rová-

¹⁾ Az angol biometrikát röviden jól ismerteti magyar nyelven: DIENES LAJOS, *Eugenika*, a Társadalmi Múzeum Értesítőjében, 1911., 196. és 321 l.

sára túlságosan fogja hangoztatni a környezet szerepét, holott az uralkodó és mai ismereteink mellett bizonyára egyedül helyes felfogás szerint mindkét tényezőt egyaránt kell tekintetbe vennünk és vizsgálnunk. Minduntalan kérdőjelre bukkanunk, akár az átöröklés folyamatát, akár a környezet faji hatását kutatjuk, tehát nem szabad eleve a tényezők egyikét vagy másikat kikapcsolni.

Bécsben azonkívül a tavaly alakult *Deutsch-Österreichische Beratungsstelle für Volkswohlfahrt* működési tervébe felvette a faj egészségügy ápolását, de az intézet oly nagyszabású munkakört ölel át egyéb téren, hogy eugenikai tevékenysége egyelőre háttérbe kell hogy szoruljon.

Két fajegészségügyi társaság működik még Ausztráliában (Melbourne és Sydney), tavaly alakult egy Parisban, az első a Germán népek lakta területen kívül, végre múlt év őszén Olaszországban is. A magyar szervezetről olvasóink tudnak.

Hoffmann Géza.

Közgazdaságtan.

Új jövedelemelosztási elmélet.

(*Balás Károly*: Fejezetek a politikai gazdaságtan köréből. I. rész: A jövedelemelosztás főágai a capitalismus korában. Budapest, Eggenberger, 1913. 656. oldal.)

A közgazdaságtan elméletének egyik gyakorlati következményeiben is legfontosabb területén, a jövedelemelosztás elméletében az utolsó évtizedekben igen figyelemreméltó irányzat lép előtérbe, mely a jövedelemelosztás problémáit az eddig uralkodott, de még ma is elég általánosan hirdetett felfogástól eltérő nézőpontból tekinti. Főképp a subjectiv értékelmélet alapján álló írók, köztük elsősorban az amerikaiak azok, akik ezirányban a vezető gondolatokat felszínre hozták. Az azelőtt uralkodott felfogással szemben, hogy a társadalmi termelés eredménye a termelésnél közreműködött tényezők között azok közreműködése arányában oszlik meg, ez az új felfogás azt tanítja, hogy nem az egyes termelési tényezők, hanem az azokat rendelkezésre bocsájító személyek részesedvén a társadalmi termelés hozadékában, ezek helyzete és viszonyai döntenek el a jövedelemelosztás kérdéséről. A társadalmi

termelésen osztozó egyének helyzete a jogrend által van szabályozva és így ez okvetlenül nagyjelentőségű beleszólást nyer e felfogás szerint a javak megosztásának folyamatába. Az összes gazdasági jelenségek megítélésére kiható mély ellentét rejlik a most jellemzett régi és újabb felfogás között, mert míg az előbbi a közgazdaságban benrejlő tényezőkből vélte a jövedelemosztás folyamatát is megmagyaráz hatónak, addig az új felfogás szerint a közgazdaságban, legkevesebbé pedig a társadalmi helyzetnek legerősebb befolyást engedő jövedelemosztás terén oly törvényekről nem lehet szólni, melyek örökérvényűek és a jogrendtől függetlenek volnának.

Ebben a szellemben igyekezik BALÁS KÁROLY is a jövedelemosztás kérdéseit megfejteni. A természeti törvények módjára ható közgazdasági törvények feltevésének visszautasítása és a jogrend által a közgazdasági életre gyakorolt befolyásnak erős hangsúlyozása jellemzi jövedelemelosztási elméletét. Egész elméletét a jogrend hatásán nyugvó kategóriákra és nem a termelési tényezők tanára fekteti. Arra ezért visszautasítja azt a felfogást, amely a társadalmi termelés eredményét földjára, munkabérre, tőkekamatra és vállalkozói nyereségre kívánja felbontani. Nem az döntő felfogása szerint a jövedelemosztásánál, hogy valaki munkával, földnek, vagy tőkének rendelkezésre bocsájtásával, vagy pedig vállalat vezetésével járul-e a termelés folyamatához, hanem az, hogy milyen alapon, milyen jogcímen támaszthat igényt a társadalmi termelés eredményében való részesedésre. Hiszen a jövedelemosztás nem termelési ágak, hanem vagyoni jogi alanyok közt megy végbe. Ennek megfelelően a jövedelemosztás főforrásait a munkában, a vagyonban és a vállalkozásában látja, mert a jövedelem vagy munka elvállalásából, vagy a tulajdon által valakinek biztosított jogcímből, vagy pedig vállalkozói tevékenységből származik. Ezen alapfelfogásából kifolyólag a jövedelemnek három tipikus alakját ismeri: a munkabért, a járadékot és a nyereséget, mely három főtypushoz a későbbiek folyamatán egy negyediket sorakoztat a közjogi járadék alakjában. A járadék és a nyereség felfogása szerint közös alapon nyugszanak, mert a járadék fővonása, hogy a tulajdonnak jogcímből folyik, tulajdon nélkül pedig vállalkozást sem lehet folytatni. Felfogása szerint a járadék éppen ezért tágabb fogalom, amelybe beletartozik úgy a nyereség, mint a tiszta járadék, melynek a tulajdoni elemén kívül más eleme nincsen. Más szóval tiszta járadék alatt tehát az igazi munkánélküli jövedelmet értjük, míg a vállalkozói nyereség természetesen munkát is tételez fel. Aszerint, amint földből vagy tőkéből származik a tiszta járadék, lehet földjára, vagy tőkekamatra.

BALÁS osztályozása tehát igen következetes és az egyes

jövedelemágak egymáshoz való viszonyát szépen megvilágítja. Úgy a földjára, mint a tőkekamat sokkal szorosabban megfogható fogalmak, mint amilyenek ezek régebbi értelmezésükben voltak, amidőn nem a tulajdoni elem, vagy amint BALÁS mondja, nem azon természetük volt előtérbe helyezve, melynél fogva mindkettő tiszta jogjövdelem. Nagy következtetéssel viszi keresztül BALÁS osztályozását a földjára és tőkekamat további elemzésénél is. Minthogy tiszta tulajdoni jövdelemet ért alattuk, úgy a földjára mint a tőkekamatnak fogalmából kizárja azt a hozadékot, amely a földbirtokosnak vagy a tőkésnek tulajdonába nem tisztán a tulajdonjog egyenértéke gyanánt megy át. így nem tekinti földjára azt a jövdelemet, amelyet a saját földjén gazdálkodó földbirtokos földje után élvez, amint nem is tekinti tőkekamatnak azt a kamatot, amelyet a vállalkozó saját vállalatában fekvő tőkéjéből élvez. Ha valaki saját földjén gazdálkodik, jövedelmének nincsen jára szerű természete, mert nem a tulajdonjog hozza a jövdelemet, hanem a piaci conjunctival, éppúgy, mint ahogy ezekből származik a nem a mezőgazdaságban, hanem az ipar terén működő vállalkozónak jövedelme. A vállalkozó saját vállalatában fekvő tőkekamatja legfeljebb az üzlet ellenőrzése érdekében eszközölt számításban szerepel, az tehát legfeljebb egy eszményi jövedelemrész, melynek reális jövedelemeloszlási léte nincsen. A vállalat jövedelméből külön ki nem válik a befektetett tőke kamata – ha tudniillik a tőke a vállalkozóé – és az csak akkor volna tőkekamatnak felfogható, hogyha a jövedelem alanya részére való háramlásának döntő alapja az volna, hogy a befektetett tőke egyenértéke gyanánt folyik annak zsebébe; tényleg azonban a döntő mozzanat nem ez, hanem az a körülmény, hogy a vállalkozó vállalatából kifolyólag a piaci transactiók egész sorozatát köti és ezek után részeseedik jövedelmében, melyben pedig a befektetett tőke kamata tényleg külön léttel nem is bír.

Nagy élvezettel olvashatjuk a munkának az egyes jövedelmi ágakat egységes alapon áttekintő fejtegetéseit, mert ha egyik-másik modern írónál meg is találjuk már a jövedelemeloszlás egységesebb és a jogrenddel is megfelelően számoló felfogását¹, mégis általában még igen sok zavar uralkodik ezen a téren. Igen kívánatos tehát a fogalmak minél egységesebb és tisztább áttekintése és osztályozása, amint azt BALÁS munkájában megtaláljuk.

¹) Erősen kidomborítani igyekezik a jogrend és kivált a magántulajdon intézményének a jövedelem eloszlásra gyakorolt hatását p. o. COMMONS (Distribution of Wealth 161. old.) A magántulajdon közgazdasági szerepének vizsgálása alkalmával Szemlémben én is igyekeztem ezt kidomborítani (V. ö. a. II. évf. 235-259. lapjait).

BALÁS egyéni munkájának súlypontja tőke- és az ezzel összefüggő kamat-elméletében van, mely könyvének is – igaz hogy bő irodalmi ismertetéssel együtt, – több mint egy harmadát, ha pedig a más fejezetekben elszórt idevonatkozó részeket is figyelembe vesszük, még nagyobb részét foglalja el.

Hogy a tőkekamat helyes felfogásához eljusson, BALÁS igen helyes elméleti érzékkel először is a tőke fogalmát kívánja tisztázni. Már az, aki még nem is foglalkozott közgazdaságtannal, hanem csak annak elemeibe igyekszik behatolni, nagy nehézségeket érez a tőke fogalmának megértésénél, nemcsak azért, mert a közgazdaságtan mást ért tőke alatt, mint a mindennapi élet, midőn az utóbbi pénzösszegre gondol, míg az elmélet termelési javakat emleget, hanem azért is, mert az első faágtól, melylyel a primitív ember a földet túrja, a modern gépekig mindenféle beletartozik ebbe a fogalomba, de beletartoznak egyúttal a fogyasztási javak is, ha termelésre vannak szánva. És ez a pont az, mely a kezdőnek, de még a meglett theoretikusnak is legtöbb bajt okoz. A bonyodalumnak, melyekbe a tőkefogalom körül a gyakorlott theoretikus is mindjobban belekeveredik, még nincs vége. A tőke, amint az elmélet eddig kidolgozta, első sorban termelési kategória és a kamat kérdésének megoldásánál is ezzel próbáltak operálni. Ebből azonban számtalan nehézség keletkezett, mert evvel a tisztán a termelés szempontjait szem előtt tartó forgalommal a jövedelemeloszlás terén boldogulni alig lehetett. Ez vezette ROBERTUST a tőkefogalom kettéosztásához. A tőke termelési fogalmának a jövedelemeloszlás terén érvényesítéséből nőtt ki különösen a BÖHM BAWERK részéről kihegyezett kérdés, a tőke productivitása, illetőleg tiszta hozadékának kérdése és hasonló természetű nehézségek indították CLARKOT a tőke és tőkejavak, IRVING FISHERT a tőkeösszeg (fund) és a tőkejövedelem (flow) megkülönböztetésére. Mindennek daczára azonban a tudománynak a tőke fogalma tekintetében egységes álláspontra jutni nem sikerült máig sem és az eddigi kísérletek nem tudták még azokat a nehézségeket eloszlatni, melyek a tőke fogalom köré csoportosulnak.

BALÁS ebbe a darázsfészekbe bátor kézzel belenyúl. A bajt abban látja, hogy az elmélet eddig anyagias, materiális tőkefogalmat akart megállapítani. A tőke materiális értelemben való felfogása szerinte csak ellentmondásokba keveri az embert. Nem lehet ugyanis ott megállnunk, hogy a tőke fogalmát a termelési javak fogalmával azonosan, tehát materiálisán állapítjuk meg, nem pedig azért, mert a pénzt, amelyet a közfelfogás elsősorban tekint tőkének, tényleg az elméletnek is annak kell tekintenie. A pénz szerepe azonban a termelésnél nem olyan, mint a termelési javaké. Az a termelésnél nem úgy működik közre, mint a szerszámok és a gépek, amelyek

közvetlen technikai munkát végeznek. A pénz a termelésnél szervező, a termelési tényezőket egyesítő munkát végez és hatása a termelésre abban jut kifejezésre, hogy birtokosának - hatalmat ad a termelési tényezők, emberek és anyagok fölött egyaránt rendelkezni. A pénz fogalmával a tőke fogalmába a vételi hatalmat, a fizetési erőt viszi bele, ami pedig nem materiális természetű. BÁLÁS szerint azonban egy oly fogalom, amely papjukban annyira különböző dolgokat foglal magában, amilyenek a materiális és immateriális léttel bíró kategóriák, a bírálatot meg nem állhatja és ellentmondást rejt magában. Minthogy tehát a tőke tiszta materiális fogalmái, mint amilyen a termelési tőke fogalma kezdettől fogva volt, a jövedelemeloszlási elméletben nem használhatjuk, a pénz révén pedig az immateriális elem feltétlenül beférkőzik a tőkefogalomba, szerinte helyesen a tőkét nem is lehet másképpen felfogni, mint immateriális fogalmat, amelybe nem tartoznak bele közvetlenül a tőkejavak, hanem csupán a fizetési hatalom, mely az azok fölött való rendelkezés jogát biztosítja a tőkésnek.

BÁLÁS szerint a tőke részben a jogrenden, részben pedig a gazdasági életben gyökeredző fogalom. Lényegében rendelkezési jog, vagyis fizetési hatalom az, de ezzel még nincs megvilágítva a tőke egész természete. A fizetési hatalom mint jog, dologi vagy kötelmi alakban jelenhetik meg, előbbi alakjában fizetési eszközök felett való közvetlen hatalmat jelent, a másodikban pedig fizetési eszközöket és módokat szolgáltatató kötelek felett való rendelkezést. Ez utóbbi esetben jut különösen érvényre a tőke gazdasági eleme, mely azokat a feltételeket foglalja magában, melyek a tőkében rejlő követelési jog realizálását teszik lehetővé. A gazdasági élet alakulása, a közület többi tagjainak pszichikai állapota, hajlandóságuk a tőkét jelképező igazolványoknak engedelmessé válni, realizálja csupán a tőkét. A tőke lényegét BÁLÁS szerint egy suggestív hatás teszi, amely bizonyos igazolványokhoz, kötelmi jogokhoz és fizetési eszközökhöz van kötve, melyeknél azonban természetesen a valóságos hatás feltétele, hogy a közület többi tagjai lelkiületükben a hatás föl vételére alkalmasak, annak hozzáférhetőek legyenek. Ez az, amit BÁLÁS a tőke conjuncturalis elemének nevez, főképp a fizetési eszközök értékalakulására gondolván (itt főképp a papírpénz és a különböző bankkövetelések stb. lebegnek szemel előtt). Mellékesen megjegyezni kívánom, hogy a magam részéről nem tarthatom szerencsésnek a conjunctura más irányban általánosan elfogadott értelmével fejezni itt ki azt a gazdasági elemet, amelyre BÁLÁS gondol, mert az nem a conjuncturalis elem, hanem inkább a tőkeigazolványok és a rendelkezésre álló javak közti arány miként való alakulása. Ha ez az arány

normális és a javak előállításának és értékesítésének viszonyai is a rendes mederben maradnak, a tőkeigazolványok elfogadása is akadály nélkül történik.

A tőke ily felfogása átsegíti BALÁS-t azon nehézségen, amely a tőketermelési és jövedelemeloszlási szerepének különbözőségéből származik. Az ő tőkefogalma nem termelési kategória többé, mert hiszen a fizetési hatalom egyaránt szerepet játszik a termelésnél, azaz a termelési tényezők egyesítésénél és a fogyasztásnál az ahhoz szükséges javak megszerzése által. Ily módon sikerült BALÁS-nak oly tőkefogalmat találni, mely nagyobb önállóságot nyer, mint az eddigiek, mert nem a javaknak bizonyos szempontból való felfogásában áll, mint az a tőkefogalom, amely a termelésre szánt javakat érti tőke alatt, nem kis előnye továbbá tőkefogalmának az, hogy a közgazdaságtannak nemcsak termelési, hanem egyéb fejezeteiben is könnyen használható.

Hogy BALÁS tőkefogalmának beható bírálatát adjuk, ahhoz külön értekezést kellene szentelnünk a közgazdaságtan ezen kényes és fontos fejezetének. Részletesen meg kellene nevezetesen mindenekelőtt vizsgálnunk, hogy illeszthető be a közgazdaságtanba a BALÁS által beállított tőkefogalom a tőkével összefüggő számtalan kérdés szempontjából. Csakis ez lehet ugyanis mérvadó az ily fogalom elbírálásánál, melynek miképp való megállapítása, hogy úgy mondjam, czélszerűségi és módszertani kérdés. Mert itt voltaképp annak a szempontnak a megtalálásáról van szó, mely mellett a tőkefogalom leggyümölcsözőbb és legtöbb bepillantást enged a közgazdaságtani élet különböző folyamataiba. Néhány dolgot azonban behatóbb vizsgálat nélkül is megállapíthatunk. Az első az, hogy BALÁS tőkefogalma egészen a capitalismus és a pénzgazdaság viszonyaihoz simul. Ez megfelel BALÁS kiindulópontjának, mely szerint voltaképpen minden jogrendnek megvan a maga különös gazdasági élete és így a közgazdasági fogalmak is ennek megfelelően sajátosan alakítandók. Bármily helyes is ez az álláspont és a jogosulatlan általánosítások kerülése, mégis nem lehet a tudomány lényegétől, melylyel a fejlődés megismerése érdekében a különböző korszakok áttekintése összefügg, elválasztani a fogalmak oly módon való megállapítását, mely a korszakokra visszanező áttekintést teszi lehetővé. A gazdasági fejlődés folyamán természetesen az egyes tényezők változhatnak, mégis a tudománynak arra kell törekednie, hogy bennök azt a magvat felismerje, amely az idők folyamán is a dolgok belső összefüggésénél fogva ugyanaz maradt és lehetőleg azt a nézőpontot kell keresnie, amelyből tekintve nem annyira maguknak a tényezőknek a lényege, a tartalma, mint inkább azoknak a megjelenési alakja tűnik fel változóknak, mert az élet fejlődésének áttekintésére ez a nézőpont

nyújt legtöbb reményt. BÁLÁS tőkefogalmában, legalább úgy ahogy ebben a munkájában azt elénk tárja, a történeti perspektívát és a tőkefogalom korszakokon keresztül egyenlő maradó magvának előtérbe tolását nélkülözzük. Az ő tőkefogalma kifejezetten capitalistikus fogalom, holott a tőke a capitalismus és a pénzgazdaság kifejlődése előtt is létezett és fontos tényezője volt a gazdasági életnek. Legalább is keresni kellett volna az összefüggést a tőke régebbi alakzataival. Ez éppenséggel nem érdektelen feladat. A kérdés tulajdonképpen az, ragaszkodjunk-e a tőkének fizetési hatalmat adó alanyi jogként való meghatározásához, midőn persze a Fuggerek vagyonát tőkének éppúgy elismerhetjük, mint a Rotschildekét, de rekesszük-e ki a tőke fogalmából mindazt, ami nem fizetési hatalom jellegével bír, vagy pedig helyezkedünk-e arra az álláspontra, hogy a fejlődés és főképpen a pénzgazdaság terjedése immaterializálta az eredetileg materialis tőkét. Az előbbi esetben, ha t. i. a tőke immaterialis fogalmához ragaszkodunk, azt kell mondanunk, hogy ahol szilárd jogrendszer és bizonyos fokig fejlett pénzrendszer nem áll fenn, ott tőke sem létezhetik; ez az álláspont a termelési tényezőkről szóló tan teljes átdolgozását tételezi fel, mitől egyébként nem szabad megijednünk, annál kevésbé, mert tudományunk ezen területe úgy is gondos átvizsgálásra szorul, amint annak többek között DAVENPORT¹⁾ is kifejezést adott. A második esetben közelebb maradunk a tudomány eddigi álláspontjához, mert azt állítjuk, hogy a tőke, mely eredetileg materialis javak bírásában és a termelésnél közvetlenül alkalmazásában jelentkezett, a gazdasági fejlődés folyamán immaterializálódott, vagyis levetette materialis jellegét, minthogy a gazdasági élet a fejlődés folyamán annyira differenciálódott, hogy ma már a tőke, mint fizetési hatalmat adó alanyi jog, abban külön funkciót tölt be a gazdasági élet szervezése alakjában és amikor a destillatio folyamán a tőke mint immaterialis, mintegy légnemű tényező elillant, visszamaradtak materialis, szilárd halmazállapotukban a termelési javak, melyek eredetileg sokban a mai immaterialis tőkéhez hasonló szervező szerepet teljesítettek, a vagyonnal nem rendelkezőket a nagyobb termelési javak birtokosai köré csoportosítva. Tisztán logikai szempontból előnyben részesülhet egy oly tőkefogalom, amely a tőke immaterialis lényegéhez ragaszkodván, nem is keresi a kapcsolatot a régebbi koroknak az immaterialitás ily tisztaságában meg nem construalható tőkefogalmával, ellenben a fejlődés megmagyarázása szempontjából joggal felmerülő igényeknek kétségen kívül inkább megfelel egy oly tőkefogalom, amely azt a változást is feltünteti,

¹⁾ Value and Distribution. 128-156. old.

melyen a pénzgazdaságra való áttérés következtében a tőkének nevezett gazdasági tényező is keresztülment.

Kettőt azonban le kell szögeznünk. Az egyik az, hogy BALÁS-nak kétségen kívül igaza van abban, hogy immaterialis tőkeforgalomra a mai gazdasági életünk megmagyarázása végett feltétlenül szükségünk van. Szépen bizonyítja ezt egyébként az amerikai irodalom is, melyben a tőke immaterialis fogalmának megállapítására a legtöbb kísérletet is találjuk.¹⁾ A másik tény, melyet ki kell emelnünk az, hogy BALÁS a fizetési hatalmat képviselő anyagi jogban egy igen fontos fogalmat rögzített, melynek mindenesetre igen nagy jelentősége van a gazdasági élet megmagyarázásában még akkor is, ha esetleg beható vizsgálat után kitűnnék, hogy célszerűbb azzal nem éppen a tőkefogalmat megjelölni.

Nagyjelentőségű az a megkülönböztetés is, amelyet BALÁS a hozadék és a jövedelem között tesz. Itt már inkább felderített területen halad. Érdemét nem is annyira abban kell keresnünk, hogy e megkülönböztetést megteszi, hanem inkább abban kell látnunk, hogy a megkülönböztetést jövedelemeloszlási elméleti elméletében is következetesen alkalmazza. Ez ugyanis az, amit az írók nagy része elmulaszt.²⁾

A hozadék és a jövedelem megkülönböztetése egyrésztől, tőkefogalma pedig másrésztől egy nehéz kérdés megoldásában, a kamatprobléma megfejtésében vannak legnagyobb segítségére. Egész tisztán látja BALÁS, hogy más a hozadék, melyből a kamatot fizetik és más a kamat maga. Nem kerül tehát arra a tévútra, melyre a mégis legjobban uralkodó termelékenységi elmélet vezet és mely abban áll, hogy tulajdonképp nem magának a kamatnak a lényegét, hanem inkább azon hozadéknak a keletkezését kutatják, amelyből az adós a kamatot fizeti. A kamatfizetés, amint azt BALÁS tisztán látja, nem abból származik, hogy a tőkehozadéknak a forrása. Ez csak annak az oka, hogy a tőkét keresik; a tőkekamattal igazi forrása a tőke jogi természetében rejlik, t. i. abban a jogi hatalomban, amelyet a tőke magában foglal; az adós azt azért fizeti, mert a jogrend megadja a tőkésnek a módot arra, hogy a tőkét csak ellenérték fejében bocsássa az azt kereső-

¹⁾ Érdekes, hogy egyik amerikai író, HAWLEY is a BALÁS-éhoz hasonló irányban keresi a tőkefogalmat, amidőn ezeket írja: »... what the capitalist lends, is unexpended purchasing power, an unforclosed claim on things in general. The only proper conception of capital is therefore that it is an aggregate or flow of unforclosed claims on valuable things in general.« (Quarterly Journal of Economics XXII. köt. 472. old.) De a fogalom kiépítésében HAWLEY távolról sem oly következetes, mint BALÁS.

²⁾ Így p. o. amint Szemlénkben (II. évf. 599. old.) kifejteni igyekeztem, a hozadék és jövedelem megkülönböztetésének nem elég szigorú keresztülvitele nehezíti irodalmunkban MATTYASOVSKY-nak szép fejtegetéseiben (A földjára. Budapest, 1908.) a földjára problémájának megoldását.

nek rendelkezésére. Forrása tehát az a jogügylet, mely ezen körülményből kifolyólag az adóst a hitelezővel szemben fizetésre kötelezi. A tőke tehát, amint azt már a római jog felismerte, jogi gyümölcs, amely egyenesen a jogrendnek a lezármazottja.

A tőkekamat kérdésének ily irányú megoldására az irodalomban a kísérletek eddig sem hiányoznak. Így p. o. FETTER is tévesnek tartja kamatproblemát a tiszta hozadék kérdésével összefüggésbe hozni, mert szerinte is voltaképpen a tőke tulajdonának a kérdésén fordul meg a dolog, mert a kamatot éppen úgy a tőke átengedéséért fizeti az adós, mint ahogy ellenértéket kell fizetni akkor is, ha nemcsak jószágok használatát adja el valaki, hanem magát a jószágot is.¹⁾ TUGAN BARANOWSKY szintén erősen kiemeli a magántulajdon szerepét a kamatprobléma megoldásánál²⁾ és HAWLEY is hangsúlyozza, hogy a tőkekamatot nem magából a beruházásból, tehát az azzal függő hozadékból kell magyarázni.³⁾ BALÁS főképpen PETRAZYCKI fejtegetéseit veszi figyelembe munkájában, de a tőkefogalom körüli előmunkálatai, valamint az a látszög, melyből az egész jövedelemeloszlási problémát tekinti, önmagától is rávezették őt a kamatkérdés eme megoldására, amint megóvták attól a még ma is gyakori tévedéstől, amidőn a kamatelméletben nem a jelenség okait, hanem bizonyos erkölcsi indokokat keresnek a kamat igazolására. Ily tévedésbe nem eshet az, aki a tiszta megkülönböztetésnek oly híve, mint BALÁS, mert be kell látnia, hogy egy jelenség természetének és megállapításának még annak erkölcsi megítéléséhez nincsen köze. A tudományos kutatás első feladata pedig a jelenségek lényegének felismerése.

BALÁS-nak a tőkéről szóló fejtegetéseit végig kíséri és kiegészíti a pénznek egy sajátos, igen eredeti és figyelemreméltó elmélete. Tőke alatt fizetési hatalmat, tehát mintegy felgyülemlett gazdasági energiát értvén, a pénzt mint tőkeigazolványt fogja fel, melynek rendeltetése igazolja a tőke tulajdonosát. Erre a különböző fizetést eszközök nem egyformán képesek. Elöl az arany jár, melyet évezredek óta használnak, mint tőkeigazolványt, és amelynek ezért a tömegre legnagyobb a hatása a tőkehatalom érvényesítése irányában. Az évezredek megszokás, tehát lélektani mozzanat az oka annak, hogy az arany a legtökéletesebb pénzanyag. A nem aranypénzek BALÁS szerint nem valamely metallisticus indokból, tehát azért nem felelhetnek meg tökéletesen a pénzfunkció-

¹⁾ V, ö. Principles of Political Economy. 122-124.

²⁾ Theoretische Grundlagen des Marxismus. 193-194.

³⁾ Quarterly Journal of Economics. XXII. kötet, 474. old. »Tre problem of capital and interest cannot be solved from the standpoint of investment« mondja HAWLEY.

nak, mert tényleg a bennrejlő érték teszi a pénz lényegét, hanem azért, mert a tömeglélekben még nincsen gyökerük. Ezért hibáztatja a KNAPP-féle chartalismust, mely ezzel nem számol.

Régen a levegőben lévő és formulázást kereső gondolatnak sikerült a pénzről szóló fejtegetéseiben BALÁS-nak alakot adnia. Tényleg a pénz legfontosabb eszköze a vagyonból kiáradó tömegpsychologiai és immaterialis hatásoknak és e hatások gazdasági életünk megértése szempontjából elsőrendű fontosságúak. A BALÁS által felállított kapcsolat a tőke és pénz között a pénzelmélet szempontjából is gyümölcsöző lehet, mert a pénznek tőkeigazolvány szerepe tényleg igen fontos és sokkal többet fejez ki, mint a közkézen forgó nézet, mely szerint vagyongyűjtő és értékfelhalmozó szerepe van a pénznek. Egyébként a magyar irodalomban az a felfogás, hogy a pénzt tőkeigazolványnak kell tekinteni, már felmerült.¹⁾

Igen helyesen méltányolva GIDE és BLOCK azon felfogását, hogy az állam is a nemzeti jövedelem tekintélyes részét igényelvén, a jövedelemeloszlásban szintén részt vesz, az állam és általában a közületek által igénybe vett hozadéki hányadot külön jövedelemeloszlási ágnek fogja fel és közjogi járadéknak nevezi. A jövedelemeloszlás elméletének bennrejlő gazdasági törvények alapján való megítélését elvető felfogás ténj[^]leg ebbe az irányba vezet. Ha ugyanis nem a termelési tényezők közötti automatikus osztozásnak fogjuk fel a jövedelemeloszlási folyamatot, hanem szem előtt tartjuk, hogy az egész jövedelemeloszlás a jogrend alapján megy végbe, akkor fel kell ismernünk, hogy a munkás, a földbirtokos és a tőkés, valamint a vállalkozó jogcímén kívül még egy jogcímen is jelentékeny részei szívatnak fel a nemzeti termelés hozadéka-
nak, t. i. azon a jogcímen, mely a közhatalomnak biztosít részt a nemzeti termelésből. BALÁS járadéknak nevezi az ily módon a közpénztárakba folyó jövedelmet. Az ő rendszerében ez nem is kifogásolható, mert szerinte a járadék jogi jövedelem. Mégis úgy hiszem, hogy a fogalmak éles megkülönböztetését a közületek jövedelmének a járadékok csoportjába beosztása némileg elhomályosítani alkalmas. A járadék fogalmat a munkanélküli jövedelemre foglalta le eddig többé-kevésbé a tudomány és azzal, úgy hiszem, leghelyesebben a magántulajdon jogcíméből folyó jövedelmet jelöljük meg. A közületek jövedelmére tehát a megkülönböztetés tisztasága érdekében más elnevezést kellene keresni.

Az előadottakban a könyv gazdag tartalma távolról sincs kimerítve, BALÁS még sok más vonatkozásban is érdeklődé-

¹⁾ V. ö. KOVÁCS LIPÓT: A pénz lényege és értékcsökkenésének okai. Budapest, Lampel R. 1911. különösen 47. és 54-55. old. (E munkát Szemlékben is ismertettem IV. évf. 482-488. old.)

sünket nagy mértékben megérdemlő fejtegetésein kívül igen gazdag irodalmi anyagot is gyűjtött össze munkájában, kivált a tőkére és a kamatra vonatkozólag. Alig a tőkeamat elméletet BÖHM BAWERK világhírű monographiája alapján ismerteti, addig a tőke irodalmának ismertetése nagyrészt az újabb irodalom fáradságos átkutatásán alapszik. Persze az ily anyag tökéletes sohasem lehet és ebből szemrehányást a tőkeirodalom óriási terjedelménél fogva nem is tehetünk a munkával szemben. Érdekes lett volna mindenesetre BÁLÁS állásfoglalása még egyik-másik elmélettel szemben, közöttük különösen VEBLEN immaterialis tőkeelméletére gondolok, mely szintén igen eredeti módon igyekszik a tőke fogalmát az immaterialis lényeg kiemelésével megállapítani.¹⁾

Sok érdekeset tartalmaznak a függelékek is, melyek bár bizonyos tarkaságban, mégis a jövedelemeloszlással szorosabban vagy tágabban összefüggő kérdéseket tárgyalnak. Főképp a közgazdaságtan feladatával, a szükségletek tanával és a fogyasztás kérdéseivel, továbbá az államadósságok problémájával foglalkozik ezekben a szerző és végezetül még egyszer visszatér egyik kedvencz témájára, a fizetési eszközök működésének fejtegetésére. E fejezetek már távolról sem oly egységesek, mi egyébként függelékszerű természetükből is követhetnek, ami bizonyos töredékszerűség jellegét kölcsönzi azoknak. A szerző úgy látszik azokat, kivált a szükségletek tanáról és a fogyasztásról szólókat bevezetésül szánta munkájának második kötetéhez, melyet az első kötet gazdag tartalmánál fogva a legnagyobb érdeklődéssel várhatunk. Több figyelemreméltó gondolatot találunk főképp a szükségletekről és a fogyasztásról szóló fejezetekben.

A munka kiváló érdekessége és logikai tisztasága mellett eltörpülnek az egyik-másik irányban mutatkozó hiányok. Bizonyára lehetett volna a benne felvetett számos eredeti eszmét rövidebben is kifejezni, egyik-másik eszménél már hazai irodalmunkkal is több rokonságot felfedezni, mint ahogyan azt a szerző teszi, ki a hazai irodalmat egyébként, kivált, hol az övétől eltérő állásponton áll, eléggé figyelembe vette. Csodálatos p. o., hogy BALÁS nem érinti NAVRAHL-nak a jövedelemeloszlásra vonatkozólag az újabb és BALÁS által követett iránnyal is nem egy tekintetben érintkező fejtegetéseit. A munka igen széles medrét kétségen kívül szűkíteni lehetett volna anélkül, hogy a munka tartalma szenvedett volna. De melyik munka az, melyet ha szerzője egy év múltán, midőn már maga is bizonyos távlatot nyert munkája megítélésére, nem módosítana egyik-másik irányban! Örül-

¹⁾ V. ö. On The Nature of Capital Quarterly Journal of Economics. XXII. köt. 517-542. old.

nünk kell, hogy irodalmunk ily szép és gazdag tartalmú, a külföldi irodalomba is szépen bekapcsolódó munkával gazdagodott, mely igen nehéz kérdéseket valóban nagy készültséggel és logikai tisztasággal tárgyal. Kétszeresen érdemül kell ezt a szerzőnek betudnunk, mert oly feladatra vállalkozott, mely nálunk, ahol legfeljebb a gyakorlati problémákra a legközvetlenebb alkalmazást engedő fejtegetések iránt mutatkozik érdeklődés, valóban a tudomány nagy szeretete és igazi bölcséleti hajlam kell ahhoz, hogy valaki ily kérdéseknek szentelje munkaerejét.

Heller Farkas.

Az amerikai trustök problémája.

Az első amerikai törvény, melyet a trustök ellen hoztak, a Sherman Law. Ez a törvény 1890-ből való és szigorú sanctiót tartalmaz: rendelkezéseinek megsértője \$ 5000 pénzbüntetésre s egy évi elzárásra ítéltető. E törvény megteremtése óta sok idő múlt el, de Roosevvelt, Taft, majd Wilson elnökök trustellenes harca egymásba kapcsolódva folyik mind a mai napig. Wilson a congressushoz intézett üzenetében további radicális intézkedéseket helyezett kilátásba.

Vájjon mi az oka, hogy a trustök problémája máig is megoldatlan? Hát az antitrust törvényeknek nem volt meg a várt hatásuk? Tényleg így áll a dolog. Első pillanatra szinte hihetetlennek hangzik, de úgy van, hogy a trustök mai hatalmukat tulajdonképpen a trustellenes törvényeknek köszönhetik. Hogy ezt meg is értsük, egy pillantást kell vetnünk az amerikai nagyvállalatok keletkezésének történetére.

Bármelyik nagy amerikai trust fejlődése hosszú sora az elkeseredett küzdelmeknek vetélytársaik ellen, míg a vállalat kicsiny kezdetből, folytonos egybeolvadás útján mai arányait éri el. A trustök kifejlődésének alapjai azon megegyezések, melyeket a kisebb-nagyobb vállalatok egymással kötöttek. Ezeknek a szerződéseknek fejlettebb formái a poolok. Céljük bizonyos egyöntetűség megteremtése, különösen az árak, viteldíjak stb. tekintetében. A poolok idők folyamán rendkívül finom szervezetre tesznek szert s mindjobban hasonlítanak az európai kartellekhez. Mivel azonban a pool megállapodásai törvény előtt nem érvényesíthetők, viszont a pool tagjait az egyes amerikai államok törvényei (statutory laws) folytonosan

fenyegették, a poolok szerepe csakhamar elhalványult az amerikai gazdasági életben.

A pool gyöngeségei teremtették meg a trustöt. A törvény sanctiója ugyan ennél az alakulásnál is hiányzik, de legalább a trust tagjai szerződéseiket meg nem szeghették, mert a trustben egyesített vállalatok részesvénybirtoka most már a trustök kezébe került. Minden egyes vállalat továbbra is maga vezeti üzemét, de a termelés főirányelveit, a termelvények contingensét, árát egy központi szervezet állapítja meg.

Vanderbilt jelszava »The public be damned« melyet a trustök magukévá tettek, csakhamar. élénk ellenérzést keltett. A nagyvállalatok teremtette teljes monopólium létrehozta az antitrust törvényeket. Ezek a törvények nemcsak érvénytelennek jelentik ki a trustszerződéseket, de lehetetlenné teszik, hogy a cooperatiók más vállalatok részvényeit megszerezhessék s egyszersmind érvénytelenítenek minden olyfajta megegyezést, melynek célja a közös ármegállapítás, közös értékesítés. Szóval az antitrust törvények megszüntetnek minden cooperatiót a vállalatok között.

A törvényeket azonban, melyek a vállalatok életgyökerét támadták meg, a nagy cooperatiók nem vették figyelembe s így a trustök elleni harc, a sokféle javaslat, sajtócampagne, szónoklat, hatás nélkül maradtak. A nagytőke végtelen leleményességgel alkalmazkodni tudott a változott viszonyokhoz is s oly tökeszövetkezéseket dolgozott ki, melyek nem ütköztek fennálló törvényekbe. Holding companyk, majd mergerek alakultak, melyek tőkeösszpontosítás szempontjából sokkalta fejlettebb és veszedelmesebb vállalati formák, mint a trust.

A holding company az eddig trustök kezében levő részvényeket tulajdonaként kezeli. Az alkotó vállalatok azonban még nem olvadnak össze, a törvény előtt minden egyes vállalat külön jogi személy. Mivel 1911-ben a fennálló legnagyobb holding companykat a High Court döntése feloszlatta, a tőke képviselői egy utolsó erőmegfeszítéssel megalkották az egyfajta termelési ágba tartozó összes telepeket »felszippantó« mergert. Egyetlen vállalat ez, mely a teljes monopóliummal egyenlő.

Téves tehát az a közhiedelem, mintha az amerikai törvényhozás harcza még mindig a »trustök« ellen folynék. Sokkal tökéletesebb s hatalmasabb cooperatiókkal áll az ma már szemben.

Az 1903-ban 83% nyereséget kimutató milliárdos vállalat, Standard Oil holding Company volt, éppúgy mint az ugyan-csak feloszlott American Tobacco Company is.

Miért e gygantikus küzdelem? Vajjon az ember kielégíthetetlen kapzsisága lenne rugója mindez évtizedes harcnak? Pierpont Morgan, a legutóbb sokat emlegetett J. P. Morgan

& Co. bankház megalapítója, mondotta: »A milliárdosok állították fel a maguk számára az érdekközösség elvét, de nem talán egymás iránti szeretetből, hanem mert választaniuk kellett egymás támogatása s folytonos elkeseredett harczaik között. Ezzel a kijelentéssel magyarázzuk, hogy a hatalmas tőkeconcentrációkra alapozott mai amerikai közgazdaságban a szabad verseny elvének elsőbbsége megszűnt. A folytonos egybeolvadás által megduzzasztott cooperatiók idővel oly tőkét képviseltek, hogy ezeknek harczbaszállásától még egy Carnegie is megrettent.

A finomvas és aczélszerszám csoport függetleníteni akarván magát a Carnegie Companytól, mely a félgyártmányokat szállította, bányákat vásárolt, magaskemenczét épített. Carnegie egy pillanatig habozott, vajjon szembeszállhat-e, azután mégis kiegyezett. Az eredmény a United States Steel Cooperation megalapítása lett. Ez a vállalat 4 millió tonna aczelt termel évente.

A nagy amerikai cooperatiók az involvált óriás tőkeerők folytán, kitérnek a rájuk nézve csak veszteséget jelentő szabad verseny elől. A szabad verseny ma már nemcsak egyes vállalatoknak okoz az egymás ellen indított reclamcampagneokból, a költséges ügynöki szervezetből kifolyólag, óriás költségeket, túlságos elfajulása egyes esetekben már a nemzeti vagyont is veszélyezteti. A számtalan idevágó példa közül csak a szénbányászat esete álljon itt.

HOLMES az Amerikában a föld alatt elpocsékolt anthracit-s/én évi mennyiségét 80 millió tonnára becsüli. A bányákban feltárt szén csak felerészben kerül napfényre. Másik fele a tárnák falában marad s a boltozatokat tartja. A bánya vállalatok ezt a szénét nem fejtik ki, mert a falakat czölöpépítménnyel kellene helyettesíteni, ami tetemes költséget okoz. Már pedig a versenyző bányavállalatok által legalacsonyabbra szorított árak egyetlen vállalat által nem emelhetők a versenyképesség elvesztésének veszélye nélkül.

A nagy tőke küzd tovább a cooperatio lehetőségeért, mert nincs más választása s mivel nyilvánosan nem szövethet tőketársaival, titkos szerződéseket köt. A törvény rendelkezése értelmében a Standard Oil Comp. 36 vállalatra szakadt szét, de azért egyik üzem sem versenyez a másikkal s a szakadás csak látszólagos. A Wall Street nem is vette komolyan a feloszlató ítéletet, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a vállalat részvényeinek árfolyama 585 volt a tárgyalás alatt, az ítélet kihirdetése után pedig csakhamar ismét 900-ra szökött fel. Hasonló jelenségek mutatkoztak az American Tobacco Company feloszlásakor is.

A trustellenes actio egyedüli eredményét abban látjuk, hogy a megújuló parlamenti vita, a megindított bírói vizsgá-

latok a köztudatba vitték át a trustök gyakorlati ellenőrzésének szükségességét. Ez a kialakult meggyőződés vezet a Commission-intézményhez, mely a trustkérdés egyedüli megoldásának látszik.

A commissionok, ezen közhatóság által kiküldött vizsgálóbizottságok intézményének eredete 1869-ig nyúl vissza. Azóta számtalan ilyen bizottság működött több-kevesebb eredménnyel s csak legújabbán a Pujo-commissionnek sikerült a money-trustöt szétugrasztania, melynek tudvalevőleg a J. P. Morgan & Co. bankház is tagja volt.

A commissionok működése abból áll, hogy a különböző nagyvállalatok üzemait megfigyelik, könyveiket átvizsgálják s a nagyüzemek antisocialis viszonyainak, az antitrust-törvényvel szemben elkövetett törvénysértéseinek megszüntetésére az igazgatóságnak előterjesztést tesznek. Ha a vállalat a felszólításnak nem ad helyet, a társaságot a commission az államügyésznél feljeleníti, mire hivatalos bűnügyi vizsgálat indul meg.

A commissionok szervezete és működése ma még korántsem kifogástalan. Mivel azonban eddig egyedül eme szervezeteknek sikerült számbavehető eredményt elérni, a trustökkel szemben a commissionok intézménye tökéletesítendő s a bizottságok tevékenysége kiterjesztendő minden egyes iparág, illetve pénzcsoporthoz működésére. A commissionok mint végtelen érzékeny szervek a gazdasági élet minden mozgalmának diagnózisát meg fogják állapítani. Ezek a szervezetek végzik el hozzáértő módon az eddig papirosán maradt trusttörvények végrehajtását.

Az újkor liberalismusa gazdasági téren a szabad versenyt hirdette s a közhatalom ármegállapító szerepe, mely az ó- és középkorban gyakori volt, háttérbe szorult. Mivel azonban a trustök korában a nagyipar terén a szabad verseny nagyrészt megszűnt, ismét aktuálissá vált a fogyasztók védelme az exorbitáns és megokolatlan árakkal szemben. S éppen ez a védelem adja a trustellenes küzdelmek igazi célját.

Mindenkinek be kell látnia, hogy az állandó, törvényes szabályozásról szó sem lehet. Lehetetlenné teszik ezt a conjuncturalis eltolódások s a folytonos árhullámzás. Éppen ezért a commissionokra vár a szerep, hogy a mindenkori conjuncturák figyelembevételével egy maximális ár megállapítása által lehetetlenné tegyék túlmagas árak kipréselését a vásárló közönségből.

A commissionok maximális ármegállapító szerepe a vasutaknál eddig is teljes mértékben bevált, pedig a tarifaszabályozás talán egyike a legnehezebb fajta kísérleteknek.

A trustök fejlődésének fentebb nyújtott rövid vázlata világosan mutatja, hogy bár a fokozottabb ellenőrzés a nagy-

vállalatok vezetését a köz szempontjából kedvezőbbé teszi, semmiféle oly reform, mely a nagyvállalatok fennmaradását veszélyezteti s főleg ami a közöttük szükségelt cooperatiót lehetetlenné teszi, eredményre nem vezet; az erőszak nyomán felburjánzik a titkos visszaélés. A commissionokkal sincs másképp. Ezért szigorú, vállalatonként végzett állandó ellenőrzés mellett a nagyvállalatok működése s tagadhatatlanul elsősorú gazdasági szerepe is biztosítandó a cooperatio tekintetében tett engedmények által.

Wilson az Egyesült-Államok elnöke, nemcsak elméletileg képzett politikus, de egyben hírneves tudós is. Az államok történetében páratlan eset, hogy az állam feje, elnöki tevékenységének első évében hazája közgazdaságának három legnagyobb függő kérdését megoldja. Wilson hivatalbalépése óta a tarifaszabályozást, a bankrendszer reformját s a trustök kérdését legközelebb vitte megoldásukhoz. Üzenete a senatus-hoz gyökeres reformokat jelent be a trustök megrendszabályozása terén, melyek a commissionok intézményén alapulnának. Úgyancsak üzenetében elismeri a gygantikus alakulatok gazdasági érdemeit is, melyeknek Amerika ipara mai nagyságát köszönheti. Végül a nagyüzemek iránt tanúsítandó liberális bánásmódról, nyújtandó engedményekről szól. Első sorban ezen engedményektől várjuk vállalkozásának sikerét s a trustprobléma végleges megoldását.

Petheő L. Jenő

A közigazgatási reform és alkotmányvédelem kérdéséhez.

Mit tekinthetni a közigazgatás elsődleges főhivatásának? Az állam és az egyesek közszükségleteinek kielégítését-e, vagy az alkotmány védelmét? – Ez volt az első, ama tizen-negy kérdés közül, melyet a *Magyar Jogászegylet* januárius havi vitájában a kilátásban lévő közigazgatási reform tárgyában kitűzött.

A kérdés messze kiható jelentősége arra is készítette majdnem kivétel nélkül az előadókat, hogy vele foglalkozzanak. De, – mint a Jogászegylet köz- és közigazgatási jogi bizottságának nagyérdemű elnöke záróbeszédében és a *Jogállam* márcziusi számába irt tanulmányában rámutatott¹⁾

¹⁾ CONCHA GYŐZŐ bizottsági elnöki záróbeszéde. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1914, VIII. k., 57. f., 172-188. 1. – Közigazgatásunk reformja. Jogállam XIII. évf., 3. f., 161-170. 1.

szabatos és határozott eredményre ez irányban nem jutott a közfelfogás. Legyen szabad most, amennyiben sikerül, e kérdés tisztázásához néhány sorban hozzászólni.

Szerény nézetem szerint első lépésünket a közigazgatási reform tekintetében 1907-ben tettük meg. Helyesebben: az 1907: LX. és LXI. törvénycikkekbe foglalt jogalkotások mintegy kijelölték az irányt, amely felé közigazgatási reformunknak haladni kell. Mivel ugyanis hazánk közigazgatása ma is *helyhatósági önkormányzaton* alapszik, arra kell törekednünk, hogy *az önkormányzati jogokat szélesbítsük és hatékonyabbakká tegyük*. De másfelől meg, mivel a központi kormányhatalom az egységes, független magyar állam kiépítésének nagy munkájában még most sem elég erős: azon kell lennünk, hogy *az önkormányzati jogok ható-erejét olyképpen biztosítsuk, hogy ez által a kormány erejét ne gyöngítsük*. Ennek a megoldási módnak egyik sarkpontját alkotta *az önkormányzati jogoknak bírói oltalom alá helyezése*.

Igáz, hogy nálunk az 1907. évi törvényalkotásokhoz nem a jogállam helyesen felismert eszméje vezetett, mely a jog uralmát a közigazgatás terén is elismerve, az alanyi közigazgatási jogokat bírói oltalom alá helyezi, hanem a gyakorlati élet, a politika eseményei, amikor az 1905-6. évi alkotmányválság és nemzeti ellenállás sikertelensége során kitűnt, hogy törvényhatóságaink a régi hatalommérséklő és alkotmányvédő szerepet többé oly módon, mint hajdan, betölteni nem képesek.

Mindezt bővebben kifejtettem »Közigazgatási reform és alkotmánybiztosíték« cím alatt e Szemle januáriusi füzetében megjelent tanulmányomban, hol a dolog természetének megfelelőig behatóbban foglalkoztam az 1907: LX. törvénycikk alkotmány védő és közigazgatási jelentőségével. *A Jogállam* márcziusi számában említett tanulmányomról néhány soros bírálat jelent meg, mely azt az államosítás körül összezavart fogalmak tisztázására törekvése miatt talán érdemén felüli dicséretben is részesíti, de ugyanakkor kifogásolta néhány,, az 1907: LX. törvénycikkkel kapcsolatos kijelentésemet.

Tanulmányom 14. lapján¹⁾ ugyanis ezt mondom: »Ameg nem szavazott adókra és meg nem ajánlott újonczokra vonatkozólag az 1907: LX. t.-cz. nem tartalmaz újabb (hibásan *úgyan* szedve!) intézkedést, de az által, hogy ha az *önként* befizetett adók elfogadását eltiltó törvényhatósági határozatot a minister megsemmisíti, vagy azok elfogadását azzal szemben elrendeli, a törvényhatóság bírói döntést *kérhet*: mégis módot nyújt arra, hogy a kérdés bírói ítélettel legyen eldöntve.« A bíráló erre mindenekelőtt azt jegyzi meg, hogy téves, hogy a meg nem szavazott adókra és meg nem aján-

¹⁾ Szemle 29. 1.

lott újonczokra vonatkozólag az 1907: LX. t.-cz. nem intézkedik, hisz ott a törvény 20. §-a. De lássuk csak, mit mond a 20. §.? Szóról szóra a következőket: »Oly rendeletekre nézve, melyek az országgyűlés által meg nem szavazott adóra vagy meg nem ajánlott újonczokra vonatkoznak, *a jelenlegi törvényes állapot marad érvényben*«. Vagyis az 1886: XXI. t.-cz. 20. §-a és az 1872: XXXVI. t.-cz. 13. §-a. Fenti kijelentésemnek tehát, még ha a jelzett sajtóhiba a szabatosság rovására menne is, megvan a kellő értelme.

Tarthatatlan a bírálónak idevonatkozó második megjegyzése is, mely a következőképp hangzik: »Téves az az álláspont, mint hogy ha e kérdésekben a törvényhatóság bírói döntést lenne *köteles* kérni; hisz itt a passiv resistentia joga teljes.« Bírálónak ebből az odavetett megjegyzéséből nyilván az tűnik ki, hogy nem értett meg. Első sorban is, miként munkám, fentebbi idézetéből kiviláglik, azt mondtam, hogy a törvényhatóság bírói döntést *kérhet* s nem pedig, hogy *köteles* kérni. Másodsorban, amint az idézetből világosan kiténik, a bírói döntés kérhetésének joga első sorban nem a kormánynak a meg nem szavazott adókra és meg nem ajánlott újonczokra való követelésére vonatkozik, (ahol a passiv resistentia teljes érvényesülését senkinek sem jut eszébe kétségbe vonni!), hanem a kormány amaz illegitim törekvésére, hogy a kormányzásnak országgyűlés által meg nem szavazott eszközei oly módon álljanak rendelkezésére, hogy az *önként* fizetés ürügye alatt a meg nem szavazott adók birtokába jusson.

Hogy ezzel a törvényt magyarázó felfogással nem állok egyedül, legyen szabad hivatkoznom e kérdés legtekintélyesebb interpretatorára, BENKÓ ALBERT, közigazgatási bíróra s különösen pályadíjjal is kitüntetett kiváló munkájára: *A m. kir. közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről.*¹⁾ BENKÓ itt szépen kifejti, hogy az 1905-6. évi nemzeti ellentállás során miként tűnt ki, hogy az 1886: XXI. t.-cz. 20. §-ába foglalt legnagyobb és leghatékonyabb alkotmánybiztosítéki jogot is az elmagyarázás veszedelme fenyegeti a törvény szabatosságát nélkülöző szövegezése következtében és hogy e jog érvényesítésének lehetősége sem volt biztosítva megfelelő bírói forum hiányában.

Az 1905-6. évi ex-lex alatt ugyanis éppen az 1886. évi XXI. t.-cz. 20. §-a volt a fő indító oka a kormány és a törvényhatóságok közötti küzdelemnek. A törvényhatóságok jórészt úgy magyarázták a törvényt, hogy abból kifolyólag megtiltották az *önként* fizetett adók beszedését és beszolgáltatását. Viszont a kormány ezzel szemben azt vallotta, hogy a törvény

¹⁾ A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata. VI. évf., 2. k. Budapest, 1913.

idézett szakasza csak a *tényleges* behajtást tiltja, ellenben az *önként* befizetett adók beszedése és beszolgáltatása a törvényhatóságokra nézve kötelező, minélfogva is a törvényhatóságok ez irányú határozatait megsemmisítette és az 1886: XXI. t.-cz. 19. §-ára támaszkodva, az állam veszélyeztetett érdekeire való hivatkozással követelte az *önként* fizetett adók beszedését és beszállítását. S így bármennyire is a törvényhatóságoknak volt igazuk, a szurony győzött; a törvényhatóságoknak pedig bíróság híján jogi oltalomért nem volt hová fordulniok.¹⁾

Vájjon szükséges-e még bővebben ad oculos bizonyítani, hogy a meg nem szavazott adókkal szemben érvényesíthető passiv resistentialis jognak válságos korszakban, amikor pedig éppen szükség volna alkalmazására, gyakorlati jelentősége úgyszólván nincsen. Mert vájjon mit ér a jog, ha nincs bíróság, amely előtt érvényesíteni lehetne? S így újból csak azt kell hangsúlyoznom, hogy kár, hogy az 1907: LX. t.-cz. nem tartalmaz az 1886: XXI. t.-cz. 20. §-ára vonatkozólag újabb, szabatosabb intézkedést. Ha az abban foglalt hatalmas alkotmányvédő jogot szabatosabban körül nem írjuk, akkor keletkezhetnek a jövőben ismét oly viszonyok, melyek alkalmat szolgáltatnak a fenti törvényszakasz félre r agyarázó értelmezésére. Lám-e a bureaucraticus közigazgatásáról hírhedt Franciaország mily messze megy az idevonatkozó jogok védelmében! Ott az évenkénti pénzügyi törvény utolsó szakasza (article sacramental) megtiltja azoknak az egyenes és nem egyenes adóknak a szedését, amelyek nincsenek a pénzügyi törvények részéről az illető évre engedélyezve és ama hatóságok, amelyek azoknak szedését elrendelték, valamint azok a hivatalnokok, akik az adólajstromokat és jegyzékeket készítették és akik az adókat behajtották, mint *zsarolók* üldözhetőek, ami nem zárja ki, hogy három év alatt minden adóbehajtó, beszédő, illetve oly egyén ellen, aki e behajtást teljesíti, a visszakövetelési kereset megindíttassék.²⁾

Az 1907: LX. t.-cz. azonban, mint tanulmányomban is hangsúlyoztam, mégis lehetővé teszi, hogy a fenti kérdésre

¹⁾ BENKÓ i. m. 48-49. 1.

²⁾ »Toutes contributions directes et indirectes autres que celles qui sont autorisées par les lois de finances de l'exercice 19,, à quelque titre, ou sous quelque dénomination qu'elles se perçoivent, sont formellement interdites, à peine, contre les autorités qui les ordonneraient, contre les employés qui confectionneraient les rôles et tarifs et ceux qui en feraient le recouvrement, d'être poursuivis comme concussionnaires, sans préjudice de l'action en répétition pendant trois années, contre tous receveurs, percepteurs ou individus qui en auraient fait la perception«. L. szószerint közölve STOURM, Cours de finances le budget, oème éd. Paris 1909, p. 221-222. V. ö. még BLOCK, Dictionnaire de l'administration française. Sème éd. Paris-Nancy 1905, p. 970-971. Ó a fenti szöveget igen jelentéktelen el-

bírói döntést kérhessünk. Még pedig a törvény 1. §-a alapján a miniszternek a meg nem szavazott, de *önként* befizetett adók elfogadását eltiltó törvényhatósági határozatot megsemmisítő rendeletének a közigazgatási bíróság elé vitele útján. Vagyis oda jutottam, ahonnet tanulmányomban kiindultam és szinte hálás vagyok a bírálónak, hogy odavetett megjegyzésével alkalmat adott a dolgozatomban úgyszólván egy mondatba tömörített elv bővebb kifejtésére, amivel foglalkozni nemcsak *doctrinalis* szempontból, hanem *de lege ferenda* is hasznosnak látszik.

Hogy a bíráló többi megjegyzéseivel bővebben foglalkozzam, arra igazán nincs szükség. Nem pedig először azért, mert az azokhoz fűzött észrevételeim nem vinnék előre az e dolgozat élére állított tudományos czélt. Másodszor pedig azért, mert mindössze egy sajtóhibához fűződő megjegyzések. Tanulmányom 14. lapja¹⁾ utolsó bekezdésének utolsó mondatából kimaradt egy félmondat. A szöveg így szól: »Végre eltörli a törvény az 1886: XXI. t.-cz. 65. §-at, (miként közvetlenül előtte az LVIII. t.-cz. a Lex Szapáryanat!), vagyis a főispánnak rendkívüli hatalommal való felruházását.« (A *cnrsivval* szedett kimaradt). Ehhez a kis nyomdahibához a bíráló a tévedések egész kis láncolatát szeretné hozzáfűzni. így többek közt arra akar kioktatni, hogy a főispánnak az 1886. évi XXI. t.-cz. s nem pedig a Lex Szapáryana adott rendkívüli hatalmat. Vájjon nem véli a bíráló komikusnak egy ilyen szigorlati kérdésnek bevonását, amikor egy – az ő elismerése szerint is – tiszta analysis-sel készült dolgozat éppen az 1886: XXI. és 1907: LX. törvény cikkek intézkedéseinek magyarázatán²⁾ alapszik? Hogy pedig a Lex Szapáryanat eltörölő 1907: LVIII. t.-cz. indokolását mennyire jól ismerem, erre önmaga találhatott volna a bíráló tanulmányomban bizonyosságot, ha a 9. lapon kezdődő és 10. lapon²⁾ folytatódó bekezdést összeveti a törvény indokolásával!

Végül még egy pontban szeretné a bíráló jobban ismerni az 1886: XXI. t.-cz. rendelkezéseit. Azt mondja, hogy elfelejttem, miszerint közgyűlés összehívását a bizottsági tagok *többsége közgyűlésen* 1908 előtt is kimondhatta. A bírálónak ez a megjegyzése ismét csak arra ad alkalmat, hogy habóttban szóljak hozzá az 1886: XXI. t.-cz. egy oly első tekin-

téréssel az 1818 május 15-i pénzügyi törvény 94. §-a alapján közli. A fent idézett szakasz különben körülbelül szószerint fedi az 1816 április 28-i törvénynek 32. §-át, amely azóta budgetről-budgetre ismétlődik. Maga azonban ez a formula még régibb. Már megtaláljuk a Bourbonok visszatértétől kezdve az 1814 szeptember 23-i törvény 19. §-ában, természetesen tökéletlenebb alakjában. Közölve STOURM, i. m. p. 221, n. 1. – A concussion-ra nézve pedig v. ö. a Cod: pénal 174. §-át.

¹⁾ Szemle 29. 1.

²⁾ Szemle 24-25. J.

tétre jelentéktelennek látszó rendelkezéséhez, melynek új szabályozása hasonlóképpen alkotmány védő jelentőségű.

Tanulmányom 14. lapján¹⁾ a következőket mondom: »A panaszjoggal élhetés biztosítására szolgál a törvénynek az 1886: XXI. t.-cz. 46. §-ával szemben nagy haladást jelentő az a rendelkezése, mely szerint a panaszemelés felett való döntésre hivatott *közgyűlés összehívásának jogát és kötelességét nem a főispánra*, hanem a törvényhatóság első tisztviselőjére: az *alispánra* bizza és a törvényhatósági bizottság egyhatod részének is biztosítja a jogot, hogy közgyűlés összehívását követelhesse, amely jog eddig a törvényhatósági bizottság tagjainak összességét sem illette meg s elrendelésére egyedül csak a főispán volt jogosítva«.

Nézzük most már, mit mond az 1886: XXI. t.-cz. 46. §-a, amelyre hivatkozom s amelyre a bíráló ama vádját alapítja, hogy elfelejtem, miszerint a közgyűlés összehívását a bizottsági tagok többsége az 1907: LX. t.-cz. életbeléptetése előtt is kimondhatta. A törvényszakasz idevonatkozó második bekezdése a következőképp hangzik: »Rendkívüli közgyűlést a főispán, saját hatáskörében vagy közgyűlési határozat folytán bármikor, az alispán és polgármester pedig csak kivételesen, t. i. ha a főispáni szék üres vagy a főispán akadályozva van, a mutatkozó szükséghez képest *hívhat* össze.«

Hogy a törvény igazán jelentéktelennek látszó ez az egy szavacskája: *hívhat* (és nem összehívni *tartozik!*) mit jelent, azt hiszem, fölösleges bővebben magyarázni.²⁾ Ez egyenlő a főispáni önkény oly messzemenő érvényesülésével, mely tettség szerint elzárhatja a törvényhatóságot a közgyűlési határozhatástól. Vagyis úgy állunk, hogy az 1907: LX. t.-cz. alá tartozó esetek kivételével a törvényhatóság nem tarthat rendkívüli közgyűlést, ha a főispán nem akarja. Más szóval: »a törvényhatósági bizottságnak nincs meg az a joga, ami pedig alapszabályszerűleg minden magán egyesületet is megillet, hogy rendkívüli közgyűlést bármikor tarthasson.«³⁾

Vájjon érte-e most már a bíráló, hogy minden bővebb megokolás nélkül miért írtam egy tömör mondat keretében, hogy bizony a közgyűlés összehívásának joga 1908-ig a törvényhatósági bizottság tagjainak összességét sem illette meg? Az 1905-6. évi nemzeti ellenállás alkalmával a legtöbb vármegye a fenti szerencsétlen szövegezésű törvényszakasz alapján lett megfosztva a közgyűléstartás jogától; ha pedig az alispán hívta össze a közgyűlést, ezt nem egy helyen csendőrszurony akadályozta meg az összeülésben.

¹⁾ Szemle 29. 1.

²⁾ Ez irányban ismét jól esik BENKÓ fejtegetéseire utalnom. L. i. m. 83-35. és 101. 1.

³⁾ BENKÓ, i. m. 34. 1.

Íme egy rendes viszonyok közt kisjelentőségű kérdés rendkívüli körülmények közt mily nagy horderejűvé nőhet! Különösen, ha meggondoljuk, hogy fontos alkotmányvédő jelentőség is rejlik a háta mögött.

Az előadottakból, amelyek pedig csak néhány kiszakított közigazgatási intézményt tárgyaltak, napnál világosabban tűnik ki, hogy mily szoros az összefüggés az egyes közigazgatási intézmények és az alkotmányvédelem között. Alkotmány és közigazgatás ugyanis nem ellentétes fogalmak. Hanem – mint CONCHA is tanítja – a közigazgatás az alkotmány gyakorlata.¹⁾ Míg az alkotmány az államban a nyugvó, meredt mozzanatot érzékíti, addig a közigazgatás az activ, a cselekvő államot tárja elénk. *Az alkotmány védelme tehát a közigazgatásiak nem feladata, hanem a jó közigazgatásnak mintegy természetes eredménye.*²⁾ Ha a közigazgatás jó működésére intézményes biztosítékokat szervezünk, ha lesz hozzá anyagi erőnk, az ellátó szervekben tudás s a polgároknak erkölcsi készség: úgy közigazgatásunk az egyéni és közszabadság biztosítéka s ezzel együtt jelentékeny alkotmánybiztosíték lesz.

Téves tehát *a közszükségletek jó kielégítését és az alkotmány védelmét*, mint egymással esetleg ellentétes szempontokat szembeállítani vagy külön-külön mérlegelni. Az egyik a jó közigazgatás *feladata*, a másik az *eredménye* s együttesen hozzák létre a közigazgatás magasabb tökélyét.

Az eljövendő reformnál tehát szerény nézetem szerint azt kell szem előtt tartanunk, hogy közigazgatásunk csak úgy eszközli a közszükségletek jó kielégítését, mint a közigazgatás feladatát s ennek következtében úgy éri el az alkotmány védelmét, mint a jó közigazgatás eredményét: ha teljesen bevonul a jog védőbástyái közé s az egyéni jogok hathatós védelmével a közszabadságnak lesz biztosítéka. E célokat pedig *az önkormányzati jogoknak minél tökéletesebb kiépítése s a központi hatalom egységes irányító tevékenységének biztosítása mellett az egyéni és önkormányzati jogoknak bírói védelme eredményezheti.*

Évégből pedig, mint a fenti példákban is kitűnik, mindenképp szükséges, hogy a védelem tárgyául szolgáló joganyag, a kormány és a törvényhatóság jogköre a védelemre alkalmas, határozott és szabatos megállapítást nyerjen s a pongyola és hézagos szabályozás ne szolgáltatson ürügyet a bírói felülbírálás alól való menekülésre.

Csekey István.

¹⁾ CONCHA GYÖZŐ, Politika. II. k. Közigazgatástan. Budapest, 1905, 111.1.

²⁾ V. ö. EGYED ISTVÁN szép dolgozatát: A közigazgatás, mint alkotmánybiztosíték. Jogtudományi Közöny 1914. évf., IV. sz., 35-36. 1.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület. Tanácskozás a polgári törvénykönyv tervezetéről

Egyesületünk f. évi április hó 30-án és május 1-én az általános polgári törvénykönyv tárgyában szaktanácskozás tartott TIMON ÁKOS egyet. tanár, miniszteri tanácsos elnöklete alatt. Az értekezleten megjelentek GRÓF ZSELÉNSZKY RÓBERT, GYÖRGY ENDRE ny. miniszter, BERCZELLY JENŐ nyug. táblai elnök, titkos tanácsosok, BARNA IGNÁCZ curiai bíró, az igazságügyminiszter képviselőjében, továbbá SEBES DÉNES táblai tanácselnök, GAÁL JENŐ, főrendiházi tag, műegyetemi tanár, GIESSWEIN SÁNDOR pápai praelatus, SZÁSZY-SCHWARCZ GUSZTÁV udv. tanácsos, egyet. tanár, SÁNDOR JÓZSEF udv. tanácsos, az Emke főtítkára, MATTYASOVSKY MIKLÓS ministeri oszt. tan., KÁRSA LÁSZLÓ curiai bíró, MELICHÁR KÁLMÁN min. tanácsos, egyet. m. tanár, SZEMENYEI KORNÉL, az Országos Pénztár aligazgatója, MEZEY GYULA igazgató, BERNÁTÉ ISTVÁN, a Magyar Gazda Szövetség igazgatója, HELLER FARKAS műegyetemi tanár, LEFEBRE DEZSŐ táblabíró, BUDAY BARNA, a Köztelek szerkesztője és még számosan.

Az értekezletet május 1-én TIMON ÁKÓS elnök, számunk bevezető cikke gyanánk közölt beszédével nyitotta meg.

Utána Kiss ALBERT kir. jogakadémiai tanár terjesztette be előadmányát.

Bevezetésül rövid jogtörténeti áttekintésben ismertette a külföldi magánjogi codexek megalkotást, megállapítván, mily szoros az összefüggés e törvénykönyv megalkotása s az illető nemzet politikai és társadalmi életének valamely nagyjelentőségű korszaka között.

Hazánkban a polgári törvénykönyv létesítésére irányuló óhaj megszületik az 1840-es évek reformmozgalmai közepette. Midőn az 1848-iki törvényhozás megdönti a rendi államot és létesíti a jogegyenlőségi Magyarországot, az 1848: XV. t.-cz. utasítja az igazságügyministert, hogy az ősiség teljes eltörlése alapján a polgári törvénykönyv javaslatát kidolgozza és az országgyűlés elé terjeszse.

A szabadságharcz leveretésével az osztrák absolutismus tabula rasát csinál jogéletünkben, életbeléptetvén az osztrák polgári törvénykönyvet és a telekkönyvi pátenst.

1861-ben az Országbírói Értekezletnek sikerül legalább is a családi vagyoni jog és a törvényes örökösödési jog terén magánjogunk fejlődésének folytonosságát megőrizni és így egy önálló codificatio lehetőségét az utókor számára megmenteni.

A kiegyezés után alkotmányos önállóságunkat visszanyervén, igazságügyministereink programjukba veszik az általános polgári törvénykönyv megalkotását. A 70-es és 80-as években megjelent részjavaslatok közül a legnagyobb előhaladást a megvalósulás felé a Teleszky István által készített örökjogi tervezet teszi, amelyet 1889-ben a képviselőházi igazságügyi bizottsága is letárgyalt. Szilágyi Dezső igazságügyminister a családjog elsőbbségének álláspontjára helyezkedett s javaslatára az országgyűlés megalkotja a polgári házasságról szóló 1894: XXXI. törvénycikket. Erdélyi Sándor igazságügyminister érdeme, hogy szakítva a codex részenkénti megalkotásának gondolatával, az egységes törvénykönyv javaslatának elkészítésére az igazságügyi ministerium kebelében állandó bizottságot szervez, mely öt évi munkája után 1900-ban a Tervezet első szövegét el is készíti. 1913. május havában jelenik meg a Tervezet II. szövege, amelyet Balogh Jenő igazságügyminister a képviselőház elé terjeszt s amelynek bírálatára egyesületünket, is fölkérte.

Kérdés már most, minő szempontok legyenek irányadók a mi szakvéleményünk megadásánál. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület alapszabályszerű célja, eddigi érdemes működésének jellege a bírálat irányadó szempontjául a Tervezetnek a magyar nemzeti állam szükségleteivel való összehasonlítást szabja meg. Vagyis a szaktanácskozmánynak azt kell vizsgálnia, mennyiben felel meg az a magánjog, amelyet a Tervezet II. szövege felölel, a magyar nemzeti állam szükségleteinek.

Az előadó igyekszik megállapítani ennek az általánosságban tartott körülírásnak a concret tartalmát. Ezt a következőkben találja meg: legyen a codex formájában, beosztásában, stílusában magyar, önálló jogalkotás; legyen egyénisége, amiként van a code Napóleonnak, az osztrák polgári törvénykönyvnek, a német vagy a svájci codexnek. A codificatio történéjék jogtörténeti alapon, vagyis mai magánjogunknak minden életképes intézményét vigye át a jövő magánjogába. Különös fontossággal áll ez mai családi vagyoni és törvényes örökösödési jogunkra, hol jóformán ezer éves jogfejlődés eredményeinek fentartásáról van szó. Ha pedig akár gyakorlati okokból, akár tudományos kritika hatása alatt változtatnunk kell valamely jogintézményünk felépítésén, arra kell törekednünk, hogy a változtatás és szerves jogfejlesztés az angol módszer szerint történjék s ne legyen pusztá receptio, idegen jognak gépies lemásolása. A régi magyar intézményeknek legalább ornamentikája maradjon meg az újon. Példával illusztrálja, hogy mit ért ez alatt. így például a birtokvédelem szabályozásánál hibáztatja, hogy a mai sommás visszahelyezési intézményünknek még az elnevezése is kimaradt a Tervezetből, mely pedig

mint régi törvényeinken alapuló s a mai gyakorlati követelményeknek is mindenben megfelelő intézmény egészében fenntartható lett volna. Ugyancsak az elévülés szabályozásánál, bár elismeri annak szükségét, hogy az elévülés és elbirtoklás szakítva a Hármaskönyv felfogásával, külön választassék egymástól, szükségesnek tartotta volna, hogy általános elévülési idő gyanánt a 32 év fentartassék, amelyet Nagy Lajos király már általánosan elfogadott jogtételnek mond ki, amely időhatár a római és kánonjog 30 éves időtartamával szemben magyar specialitás. Felemlítette itt még azt is, hogy a Tervezet 1556. §-a az özvegyi jog körében kiházasítás elnevezése helyett, – mely már jogi műnyelvünkben általánosan elfogadott – bizonyára a nyugdíjtörvény mintájára, az özvegy végkielégítéséről beszél.

A codexnek továbbá számot kell vetnie a mai Magyarország társadalomgazdasági szerkezetével. Egy socialista, egy industrialis állam magánjogát nem lehet és nem szabad a ma is nyolcztized részében agrárius Magyarországra alkalmazni. A socialis törekvések méltánylásánál a helyes sociálpolitika elvét tartja irányadóknak, vagyis elmegy addig a határig, ameddig a mai individuális társadalmi rend alapozzopai, az egyéni tulajdon, a monogam házasság és az ezen alapuló törvényes örökösödési rend lehetősége veszélyeztetve nincsenek.

Az így általánosságban felállított kívánalmak közül a legfontosabb a jogtörténeti codificatio kérdése.

Vázolja ezután ezen elv alakulásának történetét 1861-től napjainkig. Rámutat arra, hogy az 1860-as évek közepétől a Teleszky-féle örökösödési törvényjavaslatnak képviselőházi letárgyalásáig (1889) az ági örökösödés fentartása vagy mellőzése körül lefolyt nagy irodalmi harcz lényegileg a körül forgott, hogy a családi vagyon- és örökjog terén a codificatio jogtörténeti alapon nyugodjék-e vagy pedig a német pandektajogot vegye alapul. Erdélyi Sándor igazságügyminister érdeme, hogy szakítva az előző hivatalos felfogással, a magánjogi tervezetet a jogtörténeti codificatio elve alapján rendelte kidolgozandónak.

Itt kitér annak vizsgálatára, mi az oka annak, hogy ezen magában véve olyannyira természetes, helyes elv nálunk oly nehezen tudott a hivatalos körökben érvényesülni s a modern Magyarország a kellő bíráló nélküli receptiót ott is favorizálta törvényhozási alkotásaiban, ahol megfelelő életerős történelmi múlttal bíró magyar jogintézményi világot lehetett volna fenntartani vagy a régiből az alapok megtartásával kifejleszteni. Szerinte ennek oka az 1848-iki átalakulásunk elsietett, forradalmi voltában rejlik, mely a parlamentarismust a régi magyar intézmény-világnak kellő indok nélküli romba-

döntésével egyszerűen átvette anélkül, hogy a parlamentarismusban lévő helyes gondolatot szervesen, angol módszer szerint átoltotta volna a magyar alkotmányosság fájába. Az osztrák absolutismusnak másfél évtizedes uralma még jobban megrendítette a jogintézmények conservativ múltja iránti tiszteletet. Ehhez járult még a legszélsőbb politikai és gazdasági liberalismus ideológiája, mely az 1867 utáni Magyarország politikusainak gondolkozására nehezedett, ami a jogintézmények szerves felépítéséhez szükséges kritikai erőt elhomályosította. Természetesen azt is el kell ismernünk, hogy állami berendezkedésünk igen nagy területén valójában rászorultunk a receptiora. A modern magyar állam gyengeségének egyik nagy oka ez, ezért recseg-ropog a parlamentarismustól kezdve a munkásbiztosítási törvényig jóformán minden törvényhozási alkotásunk, amelyet nagy hű-hóval a nyugateurópai cultura vívmánya gyanánt anorganikusán lemásoltunk. Ez az oka annak, hogy törvényeink általában nem felelnek meg a valóságos élet viszonyainak, gyakran végrehajthatatlanok, bírói gyakorlatunk is nagy mértékben ingadozó.

A kérdés már most az, mennyiben felel meg a Tervezet az indokolás által vallott jogtörténeti codificatio elvének a családi vagyon és az örökösödési jog terén?

Örömmel megállapítja, hogy a házassági vagyonjog szabályozása teljesen a régi alapokon történt. Egyedül azt hibáztatja, hogy a külön vagyon értéknövekedése és csökkenése a közszerzemény javára válik, holott mai gyakorlatunk és a magyar jogfelfogás szerint ez esetben szerzésről, szerzeményről szó sem lehet.

A családi személyjogban nem helyesli azt a rendelkezést, mely a házasságnak a kiskorú férjre vonatkozólag is nagykorúsító hatályt ad. Nálunk a 24. évi nagykorúsági korhatár fentartása kívánatos egyfelől azért, mert népünk különösen zsenge fiatalokban meglehetősen könnyelmű és járatlan a vagyonkezelés terén, másrészt pedig, mert az uzsora rendkívül elterjedt.

A törvényes származás fejezetében hibás az a rendelkezés, hogy a gyermek törvényessége megtámadásának joga kizárólag a férjet illeti, holott foroghatnak fenn körülmények, éppen a gyermek érdekében, amikor kívánatos, hogy ő ne rekesztessék ki vérszerinti atyja családjából, akarata ellen.

Hibáztatja a Tervezet azon rendelkezését, hogy a bigámiából vagy vérfertőző nemi viszonyt eltakaró házasságból származó gyermekek törvényesek, tekintet nélkül arra, vajjon a szülőknek egyike a házasság megkötésekor a házasság érvénye tekintetében jóhiszemben volt-e. Az egész kérdés gyakorlatilag nem oly jelentőségű, hogy miatta mai

jogunknak a Hármaskönyvben gyökerező felfogásával szakítani kellene. Emellett e rendelkezés bizonyára beleütközik jogérzetünkbe is.

A törvénytelen gyermek tartására vonatkozólag helyesli a Tervezetnek mindazon intézkedéseit, amelyek a törvénytelen gyermek anyagi helyzetének javítására mai jogunkkal szemben oly lényeges előhaladást jelentenek. De helyteleníti azon irányzatot, mely a tartás-követelést családjogi viszonyon alapuló követeléssé igyekszik átváltoztatni. Szembetűnik ez ott, ahol a Tervezet szerint a törvénytelen gyermek tartási követelése az atya szülőjének tartás iránti követelését is megelőzi. Valamint helytelen a 222. §-ban foglalt elv is, mely a köteles rész fogalmát terjeszti ki a törvénytelen gyermekekre.

Az elismert törvénytelen gyermek kategóriája tekintetében helyteleníti, hogy az elismerés hatályához a házastárs beleegyezése nem szükséges, holott az elismerés kihat a feleség örökösödési jogára (1532. §.), valamint az elismert gyermek jogosult az özvegyi jognak korlátozására is. Szerinte a Tervezet az elismert törvénytelen gyermek fogalmát túlszélesen építi föl. E részben nem óhajtana tovább menni a Teleszky-féle örökösödési tervezet álláspontjánál, mely az ily gyermeket atyja után csak ivadék, házastárs és szülő nem létében bocsátja a törvényes öröklésre. Törvénytelen gyermeket elismerni tehát törvényes gyermekek létében egyáltalában ne lehessen, ilyenek nem létében pedig kívántassék meg ehhez a törvényes feleség beleegyezése is. Ez intézmény a mai alakjában nagy mértékben veszedelmes és alkalmas a házaselet feldúlására és a számos visszaélés lehetősége miatt a monogam házasság intézményének megingatására.

Az örökjogra áttérve foglalkozik az öröklési kapcsolat megszorításának kérdésével. E részben az a felfogása, hogy teljesen fölösleges és a magyar családíság elvével ellentétes e téren bármily engedmény a törvényes öröklést megszorítani kívánó irányzatoknak. A maga részéről is elismeri ugyan, hogy a mai család jóval szűkebb körű, mint a rendi korszak családja, az a véleménye azonban, hogy e részben a correcturát az illetéki törvény keretében kell keresni, amely a vagyon nagysága s a rokonság távolabbi voltával arányos progressiv adótételekkel operálhat. De nagy mértékben erkölcsi jelentőségű, hogy a törvényhozás hagyjon fel a szélső irányzatoknak csupán étvágyat ingerlő compromissumos politikával.

Az ági örökösödés kérdésében az a felfogása, hogy e téren teljesen a mai jogot kell fentartani. Nem óhajtja e részben ismételni az ági örökség mellett felhozott érveket, csupán annak illusztrálására, hogy a törvényes örökösödés mikéntje mennyire szívéhez nőtt a népnek, egy példát hoz fel. A »Századok« folyó évi április hó 15-iki számában VONHÁZ

részletesen ismerteti gróf Károlyi Sándornak 1712. és 1723. között lefolytatott telepítési actioját, amelylyel Württembergnek déli részéből körülbelül három és félszáz sváb családot telepített le Szatmármegyében Fény, Csanáros és Kismajtény községekbe. Be van bizonyítva, hogy e szatmármegyei svábok ma is azon törzsöröklés szerint élnek, mint württembergi rokonaik. MATTYASOVSKY MIKLÓS a törzsöröklésről írt könyvében arra az eredményre jut, hogy a fiágiság elve, amelyet a 48-as törvényhozás, illetőleg az ősiségi pátenz, illetőleg az országbírói értekezlet megszüntetett, hazánknak nagyon sok vidékén ma is élő jogintézmény. Utal még a Jász-kun kerületekre is, ahol a nőnek az osztálynál a fiukkal szemben való háttérbe szorítása a nép közfelfogásában gyökerezik. Ott, ahol ily nagy conservativismus észlelhető egy már letűnt jogintézmény életbentartása iránt, helytelenül járna el a törvényhozó, ha egy élő s különösen földműves népünk szívéhez forrott és viszonyainak megfelelő úgyszólván ezeréves jogintézményt, mely a családíság elvének kedvez, a munka becsülésén alapul s a kiskorúak utáni törvényes örökösödés esetében valamennyi európai örökösödési rendszer közül a legtökéletesebb, pusztán theoretikus aggályok miatt megszüntetne, vagy gyökeresen megváltoztatna.

Nem helyesli tehát a Tervezet compromissumos álláspontját. Különösen utal a Tervezet egyik szerkesztőjének, BARNA IGNÁCZ-nak a Magyar Jogászegyletben 1897-ben tartott előadására, melyben az ági örökösödést főleg az esetre mondotta igazságosnak, amikor a hárulás távoli ágról történik.

Előadó odáig megy mai örökösödési jogunk fen tartásában, hogy még az özvegyi örökösödés, intézményét is beillesztené a codexbe, természetesen minden rendi vonatkozás nélkül, egyedül az értelmi foglalkozásúak körére szorítva, de úgy, hogy ennek csak akkor legyen helye, ha a házasfelek a szerzeményi közösséget kizárták s ekkor a szerzemény egy gyermek részére terjedjen ki. Egyedül a nem ági öröklött vagyonban való örökösödés tekintetében változtatna a mai jogon. Itt t. i. a szülőket, illetőleg azok ágait a hitvessel egyenlően részesíteni.

A köteles rész szabályozása tekintetében helyesli a Tervezetnek azon irányzatát, hogy a köteles rész lehetőleg természetben adassék ki, aggályát nyilvánítja azonban a köteles rész joganyagának túlságosan casuistikus és kissé nehézkesnek látszó szabályozása iránt.

Helyesli végül az örökösödési jog körében a svájci polg. törvénykönyvből vett, agrárius érdekeket szolgáló rendelkezéseket, kiemeli azonban, hogy véleménye szerint az agrárius követelések közül még a lábas jószágokra vonatkozó ingó jelző, mely különösen a kisbirtokos földműves

osztály dologi hitelének biztosítására szolgál, a svájci mintára a polg. tkv. keretében okvetlenül megvalósítandó volna.

BARNA IGNÁCZ curiai bíró, az igazságügyminister megbízásából, mint a törvénytervezet szerkesztő-bizottságának tagja a javaslatot védelmébe veszi s az előadóval szemben kijelenti, hogy a törvénytervezet hibáztatott részeit a modern társadalom igényeinek megfelelőleg éppen a tervezet gyöngyének tartotta. Nem kíván belemélyedni a szerkesztés módszerébe, azonban bármikor vállalkozik bármely szakbizottság előtt paragrafusról paragrafusra bizonyítani, hogy a német törvényt gépiesen nem utánozták, sőt meri állítani, hogy minden paragrafus önállóan megfontolt alkotás, annál is inkább, mert amíg a német törvény egy bizonyos internationalis compromissum eredménye, addig a magyar codificatorok teljesen szabad kézzel mindent úgy használtak fel, ahogy azt saját belátásuk tanácsolta.

A tervezetben általában GROSSCHMIED BÉNI egyet tanár, a kiváló magánjogi szaktekintély munkáit tartották szem előtt és az előadó által hibáztatott 1800. §., amely a köteles részről szól, egyenesen szószerinti átvétele GROSSCHMIED meghatározásának. A köteles rész meghatározása bizonyos aritmetikát involvál, a hányadok kiszámítása kétségtelenül bonyolult a beszámítások eszközlése, a meglevő vagyonon kívül az örökhatyó által még életében külön-külön a családtagoknak, esetleg idegeneknek adott részek beszámítása a hányadokat növelik és ezek mind a számítások nehézségét fokozzák. A paragrafusban érthetetlennek feltűnő alap- és pótkiszabás megfelel a rendes és rendkívüli köteles résznek. Az elévülés kérdésében teljes önállósággal állapították meg a 20 éves elévülési határidőt. Ellentétben a külföldi törvényhozásnak tényezőivel, ahol is kényszer beavatkozás folytán nagy körültekintéssel kellett az elévülési határidőt megállapítani és így történt, hogy a német törvényben a 30 éves elévülési határidő egy compromissum eredménye, nálunk a codificatorok szabad kezét birtak, a saját legjobb egyéni belátásuk szerint járhattak el és nem voltak kénytelenek a hitelezők túlzott védelmében európai nyomásnak engedni.

A törvénytelen és elismert törvénytelen gyermek jogviszonyának rendezését socialis szempontból nagyjelentőségű reform-munkának tekinti s szerinte e részben a modern társadalmi szempontok a követelményeknek megfelelően érvényesültek.

Végül a tervezet utalásos rendszerét veszi védelmébe azzal, hogy az utalások mellőzése esetén a tervezet legalább 4.000 paragrafust foglalt volna magában.

NAGY ELEK ügyvéd a tervezetet sürgős elfogadásra ajánlja, hogy ezzel megszűnjék a további rendszertelenség és bizony-

talanság s hogy ne legyen kénytelen a bíró mint pl. a jelenben a telekkönyvi jog alkalmazásánál az osztrák törvénykönyvből ítéletet mondani. Kifogásolja a stílust és szükségesnek tartja a kifejezések praecisiozását, nehogy a törvény magyarázásánál a bíró túlságosan szabad mérlegelés lehetősége folytán zavarba jöhessen.

A tanácskozás május hó 1-én délután tovább folyt.

SEBES DÉNES táblai tanács elnök kifogásolja a törvény-szerkesztés rendszerét, mely a túlterhelt és casuistikus német codexet és nem a mi viszonyainknak megfelelőbb svájci törvénykönyvet követi. Igen nagy hiánya a törvénynek, hogy fontos jogintézmények szabályozása elmaradt, így az *egyesületi* jogé, mely a gazdasági fejlődés mai irányainál fontos továbbá az *alapítványi* jogé. Felvette a tervezet az épület-jogot, mely nálunk nem fontos, nem vette fel azonban a *dologi bérleti* jogot óriási fontossága daczára. A jelzálogjog egész rendszere bevégezetlen s itt a codifikátorok fél úton megállottak. A saját jelzálog jogintézménye ma minden modern jogrendszerben benne van; nem áll az az érv, hogy ez az intézmény károsan mobilizálja az ingatlanokat, hisz a németországi tapasztalatok ezzel éppen ellenkezők. A hitbizományi jog mellőzhetetlenül beillesztendő a codex örökösödési rendszerébe, mert oda tartozik és egész örökjogunkkal szerves kapcsolatba hozandó. Végül a sokat vitatott ágiság helytelenül nyert megvalósítást; egyetlen indoka az ágiság fentartásának az, hogy létező jogintézmény, – úgy kell tehát felvennünk, ahogy az ma élő jog és nem a tervezet szerinti bonyolult és nehézkes formájában, mely compromissum az ágiság és a parentális rendszer között.

BARNA IGNÁCZ: Az a körülmény, hogy az egyesületi jog a tervezetbe nem vétetett fel, nem rajtuk múltott, mert az egyesületi jog éppen úgy, mint az alapítvány jog szabályozása már 1901-ben készen állott. 15 év óta 26 kötetben adták közre előmunkálataik eredményét, készítettek egy föelőadmányt is, amelyben minden elvi és részletkérdést tüzetesen tárgyaltak és a föelőadmány keretében benne volt az egyesületi jog is. Ekkor azonban felmerült az az aggály, hogy az egyesületi jog szabályozására ily módon az 1868. évi XXX. t.-cz. értelmében nincs kellő jogalapjuk, lévén ez az egész birodalmat érintő jogkérdés s ez volt az oka annak, hogy az egyesületi jog szabályozását a jelenben kihagyták; garantiával jelentheti ki azonban, hogy úgy az egyesületi, mint az alapítványi jog szabályozása rövid időn belül meg fog történni.

SZIRMAI OSZKÁRNÉ (a Feministák Egyesülete nevében): A Feminista Egyesület kebelében és a Nőegyesületek Szövetkezete Szövetségének jogi osztályában tanulmány tárgyává tették

a törvénytervezetnek főképp azon részeit, melyek a nő és a gyermek helyzetével foglalkoznak. Mint az egyéni és társadalmi élet minden jelenségével szemben itt is főképp azon elvnek óhajtának a női egyesületek érvényesülést szerezni, hogy a két nem jogaiban egyenlőség uralkodjék. Éppen a két nem közti különbség teszi feltétlenül szükségessé, hogy mindegyik szabadon fejlődhessék természetének törvényei szerint és befolyását érvényesíthesse mindenütt, ahol a férfiakat és nőket egyaránt érdeklő intézményekről, berendezésekről van szó. Ahol fontos kérdések fölött döntenek, ott az anya jogai csorbulást ne szenvedjenek. Ennek megfelelően főképp azon elvi fontosságú határozatot kell a törvénybe iktatni, hogy a család ügyeiben férj és feleség közösen döntsenek. Helyes azon követelmény, hogy a feleség is kötelezve legyen férjének eltartására és csak azon megszorítást óhajtják, hogy csak azon esetben- ha a férj önhibáján kívül szorul erre rá. A nő vagyoni jogi helyzete a magyar törvényben külföldi törvényekhez viszonyítva mindig kiváltságos volt; bár a Tervezet a régi viszonyok rosszabbodását jelenti némely helyen, mégis általában eléggé kielégítő. A gyermek helyzetére vonatkozólag határozottabbá óhajtják tenni mindazon rendszabályokat, melyek megakadályozhassák a gyermek kizsárolását, munkába állítását oly korban, mikor az még fejlődését akadályozza, továbbá a házi fegyelem fogalmának az eddigitől eltérő meghatározását, mert a mostani meghatározás mellett a gyermek iránt való kegyetlenségnek tág tere nyílik. Ki kell terjeszteni a védelmi korhatárt is. Örömmel üdvözli, hogy a gyámság gyakorlását a nőkre is kiterjesztik és kéri, hogy a socialis munkában gyakorlott nőket a közgyámi intézménynél igénybe vegyék. A munkaadó és munkavállaló közli viszony meghatározásánál részletes indítványaitak nem annyira a nőnek védelme, mint a gyengébb fél védelme jellemzi.

A házasságon kívül született gyermek jogaira vonatkozólag a Tervezetben elismerésre méltó haladást lát úgy a Tervezet első szövegezésével, mint az eddigi jogszokással szemben. Főképp az indokolásban és a Tervezet bírálata alkalmával elhangzott vitákban találkoztunk jogtudósaink részéről oly kijelentésekkel, melyek mutatják, hogy a helyes cél felé törekszenek de a megszokott régi hagyományok béklyóiból szabadulni nem tudnak. Mindent helyesen okolnak meg csak a helyes következtetéseket levonni vonakodnak. Legértékesebb a tervezetnek az a része, amely az elismert gyermek helyzetét szabályozza. Itt csak oda kell törekedni, hogy az elismert gyermekek száma mennél nagyobb legyen. Fölösleges megjegyezni, hogy mennyire át vagyunk hatva a házassági intézmény fontosságától és hogy ethikai felfogásunknak csakis a teljes és következetesen keresztülvitt monogámia felel meg, de amíg

egy fejlettebb társadalom ezt a fokot eléri, addig számolni kell a jelenkori viszonyokkal és odahatni, hogy a gyermek helyzete minden körülmények között kielégítő legyen; ha a házasságon kívül született gyermek sorsán javítunk, akkor csak azon primitív etikai követelménynek teszünk eleget, hogy nem szabad, hogy a törvény sújtsa azt, aki minden körülmény közt ártatlan és hogy megtagadja védelmét attól, aki erre legjobban rászorul: a gyermektől. Ha minél szélesebb körben tudjuk érvényesíteni a gyermek jogait, nem csak anyjával, hanem apjával szemben is, valószínű, hogy a törvény nevelő hatása alatt a szülői felelősségérzet a megszületett, de a születendő gyermek iránt is mind erősebb lesz és sok esetben az apák vállalni fogják a házasság kötelékét is, mikor gyermekeikről anélkül is teljes mértékben gondoskodniuk kell, s így a házasságon kívül született gyermek jogának biztos megalapozása csökkenteni fogja azok számát, mert több lesz a házasságban született és biztosítani azok életben maradását, helyes nevelését és így meg fogja akadályozni, hogy azokból fejlődjenek a társadalom bontó elemei.

VIRÁGH GYULA ügyvéd: A törvénytervezetet sikerült törvényalkotói munkálatnak tartja és teljes mértékben nagyrabecsüli azon haladó irányzatot, amely a törvénykönyv szándékait és intézkedéseit jellemzi. A törvényjavaslat bírálatánál, különösen a családjogi részzel foglalkozva, annak beható megismerése után, megállapíthatja, hogy a törvénykönyv a magyar állampolgárok családi jogkörében számos üdvös, sok tekintetben radikális újjítást tartalmaz és egyáltalában nem osztja azokat az aggodalmakat, amelyek nemzetietlenséget avagy a monogám házasság jellegének megtámadását vetik a törvénytervezet szemére. Ellenkezőleg a közszerzemény kiterjesztése, a magyar nép specifikus családi vagyoni jogi intézményét általánosítván, különös erőre emeli ezen egyedül magyar házasságjogi vagyoni intézményt. A törvénytelen gyermek helyzetének megjavítása régi óhaj s az, hogy a semmis házasságból származó gyermeket is minden körülmények közt törvényesnek, minősíti teljes mértékben elismerést érdemel. Úgyan így helyesli a törvénytelen gyermek tartásának kötelezettsége tekintetében tett intézkedéseket, valamint azt, hogy az elismert törvénytelen gyermek atyja család nevét viselhesse. Azon elvből indul ugyanis ki, hogy mindig a gyermek érdekei kell, hogy első sorban tekintetbe jöjjenek, és ma amidőn arról panaszkodunk, hogy a magyarság szaporodása csökken a megszületett magyar gyermekeket nem elnyomnunk, de minden rendelkezésre álló eszközzel támogatnunk kell, nem pedig különbséget tenni a gyermekek között azok származása szerint.

A házasság monogám jellegét a házasságtörésből származott gyermekek, kik különben is a törvénytelen gyerme-

kek között csekély arányszámmal szerepelnek, nem veszélyeztetik és midőn a Tervezet a törvénytelen gyermekekről intézkedik, akkor első sorban és főképpen a házassági viszonyban nem élő egyének gyermekeit tartja szem előtt. Ellenkezőleg, midőn a szülőt a házasság nélkül nemzett gyermekkel szemben ugyanolyan kötelezettségekre kényszeríti, lehet, hogy ezzel a minden irányban rendezett viszony czélszerűségét tolja előtérbe.

Az ági vagyonban való örökösödés terjedelmének megkurtítását nem tekinti »socialis consessio kedvéért« behozottnak. Ellenkezőleg a szerzeményi vagyon előtérbe tolását az igazságérzet követeli meg. Az ági örökösödésnek fentartását helyesli ugyan, de a törvényjavaslat hibájául rójja fel, hogy a törvényes örököst nem védi meg kellőképpen a távoli ági örököstől. Nemcsak helyesli a törvényjavaslatnak azon intézkedését, hogy a férfi házasságkötésével nagykorú lesz, de a 22 éves életkorral beálló nagykorúságot óhajtáná törvénybe iktatni.

MEZEY GYULA: Nem ért egyet Szirmai Oszkárné és Virágh Gyula felszólalásával. Különösen áron részekhez kivan észrevételeket fűzni, amelyek a törvénytelen gyermek jogállására vonatkoznak és amelyeket a felszólalók nemcsak helyeselnek, de az erre vonatkozó intézkedéseket még tovább fejleszteni is óhajtánák. Ebben a kérdésben az előadó felfogását osztja és erős a meggyőződése, hogy bármennyire tetszetősek és a humanitás mezébe öltözöttek az ellentétes álláspont megokolásai, a kétségbe nem vonható igazság mégis csak az, hogy minden engedmény, amelylyel a törvénytelen gyermek jogállását emelni akarjuk, magának a házassági intézménynek, a családnak sérelme, lefokozása. Mindnyájan egyetértünk abban, hogy azok a törekvések, melyek a törvénytelen gyermek anyagi helyzetének biztosítását és azt követelik, hogy az ilyen gyermek is a társadalom és nemzet hasznos polgárává neveltsék fel, helyesek, de itt másról van szó, arról, hogy a törvénytelen gyermeket a törvényessel jóformán egyenjogúsítjuk és ezzel mintegy fölmentést adjunk egy nagy emberi hibának, egy nagy emberi megtévelyedésnek. Mi abban a meggyőződésben élünk, hogy a házasság intézményének erkölcsi és jogi érintetlensége, a tiszta családi élet az alapja minden egészséges társadalomnak és nemzeti életnek, ha pedig ebben a meggyőződésben vagyunk, akkor nekünk ragaszkodnunk is kell az emberöltőkön keresztül kipróbált alapelvekhez, mi ebből a felfogásból egy jottát sem engedhetünk semmiféle álhumanizmus, semmiféle modernnek és progressivnek mondott irányzatok kedvéért. Az előadó fejtegetései kiváló védelmét képezték ennek az álláspontnak és a codificátorok egyike, Barna Ignác curiai bíró, csupán Franciaországra való

hivatkozással védte a törvénytervezetbe bevezetett ellentétes alapelvet, azt mondván, hogy hiszen ezeket az alapelveket a francia Code Civile már évtizedekkel ezelőtt bevezette a francia jogéletbe. Nézete szerint ez a hivatkozás megokolásnak éppen nem szerencsés. A nyugati nemzetek úgy nevezett progressiv intézkedéseire való hivatkozás a megokolásban olyan veszedelmes lejtőre vihet bennünket, melyről nem tudhatjuk mikor és miképpen fogunk lesiklani. Ezzel a megokolással ma a törvénytelen gyermek jogállását emeljük, holnap a vallás-oktatást zárjuk ki az iskolából, holnapután pedig a nemzeti történelem tanítását küszöböljük ki oktató intézményeinkből. Dekadens irányzatok ezek, melyek erős meggyőződése szerint nem nemzetfentartó, de nemzetbomlasztó természetűek.

Visszatérve a francia példára, készséggel meghajlik a francia nemzet nagysága előtt, de társadalmának erkölcsi iránt túlságos rajongással nem viseltetik, és tényekből állapítja meg, hogy Franciaország törvényhozásának progressiv túlzásai ott is megteremtették áldatlan eredményeiket, úgy, hogy nem egy ilyen elhibázott, a czélon túlmenő intézkedés káros kihatásai ellenében immár a társadalom kénytelen keresni a korrektívumokat. Pl. felemlíti az »Association des pères des familles« nevű egyesületet, családapák társulásai, egyesületei ezek a család vallási és erkölcsi érdekeinek védelmére. Hogy ez mily nagyjelentőségű, akkor látjuk, ha sohasem tévesztjük el szem elől azt az igazságot, hogy a család erkölcsi érdekei képezik alapját a legtöbb esetben a család gazdasági, anyagi érdekeinek is.

A vitatott alapelvek tehát föltétlenül decadens természetűek és nagy mértékben alkalmasak rá, hogy lerontsák azt az erkölcsi felelősséget, azt a fegyelmet, mely nélkül társadalom és állam az állandóság feltételével nem létezhetik. Ebben a kérdésben tehát a megelőzés (a principiis obsta) álláspontjára kell helyezkednünk, nehogy olyan jogelvek nyerjenek utat törvénykönyvünkbe, amelyeknek káros hatásai ellen a mi társadalmunk is utólag legyen kénytelen védekezni.

Virágh Gyula bizonyos kicsinyléssel említette az előadó fejtegetéseinek ama részét, melyekben ő a nemzeti génusz figyelembe vételének szükségét hangoztatta. Feszült figyelemmel kísérte ezeket az igen helyes fejtegetéseket s azokat kb. abban látja összefoglalhatóknak, hogy az előadó azt vitatta, miszerint minden törvényalkotásnak, hogy jó legyen, számot kell vetnie a nemzet egyéniségével, természetével, jellemével, műveltségi állapotával, gazdasági életével, annak megnyilvánulásaival és különleges jellegével. Ezt értette ő azalatt és azt szabatosan ki is fejtette, hogy a történeti jogfejlődés eredményeit és a nemzeti szellemet kell belevinni a törvénytervezetbe. Mindenben csatlakozik az előadó álláspontjához.

Kiss ALBERT előadó záróbeszédében Barna Ignác fel-
szólalásával polemizál. Még egyszer visszatér a jogtörténeti
codificatio elvére. Idézve Grosschmied tanításait s hangsúlyozza,
mily nagy jelentőségű egy kis nemzet kulturális és politikai
fajsúlya tekintetében, ha saját fejlődésű intézményekkel ren-
delkezik és azokat organikusan tovább fejleszteni képes. A régi
Magyarország is rászorult a receptióra kétségtelenül, de az
áthasonítási képesség, mely az idegenből vett fát a hazai ta-
laj viszonyaihoz képest sajátossá tudta tenni, megvolt eleink-
ben, így hazánk sohasem vette át a hűbériségnek azon ne-
mét, mely a nyugaton otthonos volt, a hűbéri gondolatnak
compromissumra kellett lépnie a magyarnak a közre irányuló
felfogásával s a szent korona tanában valójában egy modern
alkotmányos monarchia sajátos logikai felépítése jelentkezik.
A modern Magyarország törvényeiben pedig ennek az átha-
sonító képességnek a nyomaira is alig akadunk. Államférfiaink,
codificatoraink 1867 óta mind abban a szent meggyőződés-
ben voltak, hogy ha valamely külföldi, leginkább német tör-
vényt jól-rosszul lefordítanak, hazánk kulturáját csimborasszói
magaslatra emelik. Olyanforma okoskodás ez, mintha valaki a
civilizálatlan négert, ha frakkot húz magára és cylinder kala-
pot fejére, már ezért culturembernek tartaná. Valójában csak
azon jogintézmények válnak be, melyek azonos viszonyok
között levő nép jogából vétetnek és azoknak is idő kell, hogy
viszonyainkhoz assimilálódjanak, hogy a nemzet azokat meg-
szokja.

Nagyon jól tudja, hogy sokban elmaradott viszonyaink
rohamos átalakulása folytán túlnagy mértékben voltunk recep-
tóra utalva, de éppen azért tiltakozik a receptio ellen mindenütt,
ahol megfelelő magyar jogintézmény van, vagy ami van, a
mai kor igényeinek megfelelőleg átalakítható. Ily meggyőző-
dés mellett egyáltalában nem tartja lényegtelennek, hogy a ter-
vezet a birtokkeresetet a német polgári törvénykönyvből
másolja- e le, vagy pedig a sommás visszahelyezésnek hazánk-
ban több mint száz éves, a gyakorlat igényeinek mindenben
megfelelő intézményét viszi-e át a jövő magánjogába, ugyan-
ezen felfogást táplálja az elévülés általános időtartamának 32
évben való megállapítására vonatkozólag is. A forgalom igé-
nyeinek eleget tehetünk az eseteknek nyolcztized részében a
rövidebb elévülési idő meghonosítása által s ha a külföldi
jogok 99 százaléka ma is szükségesnek tartja az elévülés 30
évi idejének megtartását, mi is bátran megmaradhatunk ami
sokban elmaradt viszonyaink közepette a 32 év mellett.
Semmiképpen sem tudja osztani Barna Ignác amaz állítása
nak helyességét, hogy a 20 éves elévülési idő megállapításá-
val a művelt nyugatot messze megelőztük.

Kétségtelenül a legnagyobb súlyt helyezi azonban arra,

hogy házassági vagyoni jogunk és a törvényes öröklés szabályozása teljesen a mai jog alapján nyugodjék. Örömmel ismeri el, hogy a Tervezet II. szövege az első szöveggel szemben lényeges előhaladást jelent mai jogunk intézményeinek megőrzése tekintetében s azt is készséggel constatálja, hogy a mai jogunkon tervezett újítások és reformok értékes elméleti működés termékei s a törvényelőkészítők nagy tudásáról és kiválóságáról nyilvánvaló tanúságot tesznek: mindamellett nem tudja megérteni, hogy egy codificatióknak, mely büszkén hirdeti a jogtörténeti codificatio jelszavát, miért kell még mindig az ágiság kérdésében bátortalanul compromissumos álláspontot elfoglalnia, mikor ma már csak mosolyogni tudunk azon naiv érveléseken, amelyek a hetvenes években és a nyolcvanas évek végén a nyugateurópai jogtudomány nevében az ezeréves fejlődésű magyar örökjogot eltörölni akarták. Ma már nagyon jól tudjuk, hogy amiként nincs európai jogtörténet, úgy nincs nyugateurópai jogtudomány sem, amelynek tételei, miként az észjogé, minden állam viszonyaira csálhatatlanok volnának. A német polg. tkv. mindenütt fentartotta például a törzsöröklés intézményét, mint élő jogot, bárha azt igazságosnak a család tagjaival szemben senkisémm találhatja. Nincs tehát semmi értelme annak, hogy a Tervezet az ágiságot holmi igazságossági szempontok hatása alatt megszorítsa, mikor ez intézmény ellenei is elismerik, hogy népünk szívéhez nőtt élő jog. Hibás azon rendelkezés is, mely az ági vagyont nem juttatja vissza természetben az ági örökösnek, akkor sem, ha az természetben megvan.

Az elismert törvénytelen gyermek jogi szabályozására vonatkozóan fentartja azon nézetét, hogy ez intézmény mai szervezetében sérti a családíság elvét és a monogám házasság intézményének megingatására alkalmas. Mi értelme van annak a házassági viszonyoknak, amelyben a feleség és a házasságból származott törvényes gyermekek ki vannak téve annak az eshetőségnek, hogy a férj, illetőleg atyjuk esetleg házasságtörésből származott gyermekeit a feleség tiltakozása ellenére is testvérükké teheti s ez által annak, vagy azoknak köteles részre való jogot biztosít hagyatékában, sőt bekapcsolja törvényes gyermekeinek családfájába. Eltekintve attól, hogy ez intézménnyel a legnagyobb visszaélések lehetségesek, nem fogadhatja el azt az érvelést, hogy hiszen az apa ma is megteheti ezt a végrendelezési jognak felhasználásával, sőt ha törvényes gyermekeit köteles részre szorítja, vagyonának felét törvénytelen magzatának juttathatja. Igaz, hogy ilyen esetek lehetségesek. Elvéve talán elő is fordulhatnak rossz családi élet, gyűlölködés, apa és törvényes gyermekei közötti perlekedés vagy egyébként elmérgesült viszony hatása alatt, azonban nagy különbség van a között,

ha ez a lehetősége megvan az apának a végrendelkezési szabadság nagy elvéből kifolyólag a köteles rész korlátai között, vagy ha ugyanezt a törvény mint etnikai jogparancsot állítja föl. A családiság elve nem engedi, hogy e részben tovább menjünk a Teleszky-féle javaslat álláspontjánál, amely szerint törvénytelen gyermeket törvényes gyermek létében elismerni egyáltalán ne lehessen és hogy az elismert gyermeknek törvényes gyermek hitves és szülő nem létében lehessen csak örökösödési joga. Azt hiszi, hogy a törvénytelen gyermeknek mégis csak az az érdeke első sorban, hogy anyagilag kellő gondoskodás történjék róla, a családjogi posztó megadása pedig veszélyezteti a törvényes gyermekek és a házasság érdekeit. Bármily szépen hangzanak is tehát a humanizmus jegyében fölállított kívánalmak, a házasság intézményének szilárdsága oly nagy érték, amelylyel szemben mindenféle más érdeknek el kell törpülnie. Országokat ma is vérrel és vassal alapítanak és puritán erkölccsel tartanak fenn. Ha ez utóbbi hiányzik, hiába a cultura és a humanizmus, a társadalom betegsége, a nemzetnek gyengeségét nem pótolhatja.

Meg van győződve arról, hogyha senki másnak, a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek föl kell emelnie szavát az irányban, hogy ezeréves történelmi fejlődéssel bíró jog; intézményeink a családi, vagyon- és a törvényes örökösödési jog terén a magánjogi codexbe változatlanul vitessenek át és hogy a házasság jogintézménye, valamint a törvényes vérrokonság minden felforgató iránynyal szemben a keresztény világfelfogás alapján kellő védelemben részesüljön.

Elnök az általános vitát bezárja és a részletes vitát bevezeti, amelynek során elsőnek MELLERNÉ, MISKOLCZI EUGÉNIA, aki benyújtotta a Feministák Egyesületének a polgári törvénykönyv javaslata tárgyában tett részletes írásbeli megjegyzéseit.

BARNA IGNÁCZ: AZ elismert törvénytelen gyermek jogviszonyához pótlólag azt a megjegyzést fűzi, hogy az elismert törvénytelen gyermek a tervezet intézkedései szerint az elismeréssel nem kerül bele az elismerő családjába s nem igényelheti azt, hogy az őt házába vegye s így a szülői jogok hatálya alól továbbra is távol marad, a család belbékéjét tehát nem veszélyezteti, a lényeges csupán az, hogy a névviselési jog reá száll. A tartási kötelezettség kétségtelenül megnövekedik és ez olyanná lesz, mint akár a törvényes gyermeké, a tervezetnek ez az intézkedése azonban – azt mondhatjuk – egyenesen az apa érdekében van. Ma a törvénytelen gyermek elveheti az apának utolsó falatját is és a tartási kötelezettség alól csakis a törvényben meghatározott végrehajtási mentességek mentesítik, egyébként a törvénytelen gyermek éppen olyan hitelező, mint a többi hitelező. Ezt az állapotot a tervezet megszünteti s most a törvénytelen gyer-

mek az apa erejét meghaladólag nem kívánhat eltartást s közöttük a viszony nem a hitelező és adós viszonya, hanem a szülő és gyermeké.

Elismeri, hogy a tervezetnek az öröklési jogra vonatkozó része mintegy Achilles-saroknak volna nevezhető, de a tervezet e részben déferait Magyarország törvényhozásának. 1889-ben, Szilágyi Dezső idején a Teleszky-féle öröklési jogi tervezet tárgyalásakor az igazságügyi bizottság a tervezetet már le-tárgyalta, amikor utólag visszavonta Szilágyi Dezső azzal, hogy az éppen akkor elkészült német codex anyagát pótlólag felhasználhassák. Az ellentétes álláspontot elfoglaló aggálya azonban könnyen elosztható, mert a törvénytelen és elismert törvénytelen gyermek jogállásának szabályozásával a köteles rész nincs veszélyeztetve s az örökhagyó akaratát végrendeletileg mindig érvényesítheti.

SEBES DÉNES: A tulajdon alakulatairól szóló résznél a Gesamteigenthum, az együttes közösség fogalmát kívánja a svájci polgári törvénykönyv szerint codifikálni. Tekintettel a nálunk hat millió katasztrális holdat kitevő fekvőségekre, a közbirtokossági vagyon szabályozása gazdasági szempontból is fontos, de beleilleszkedik az 1913. évi X-ik törvényczikk kapcsán a tételes jog rendjébe is.

HORVÁTH KÁROLY, a Magyar Földbérlok Országos Szövetségének titkára: Hazánk igazi mezőgazdasági állam, hol a főfoglalkozás a gazdasági élet, a gazdasági termelés. És mégis hazánk az egyetlen ország, ahol a bérleti viszony nem törvényes, hanem tisztán magánjogi, azaz szerződéses alapon áll, ami a leghalibisabb annyira, hogy hazánkban minden bérlő nemcsak physikailag, hanem még szerződése által is egy separatus egyéniséggé fejlődött ki. Mivel pedig szerződése rövid időtartamú, azt mondhatni, nomád életet él és kénytelen szerződése megszűntével más vidékre vándorolni, megszerzett ismereteit és összeköttetéseit elhagyni, új gazdaságában új életet kezdeni. Már pedig a bérlőkre más feladat vár. Hazánkban a középbirtokos-osztály eltűnése fájdalmas űrt hagyott a nemzet közéletében. Az eltűnt magyar középbirtokos-osztály pótlására a magyar földbérlok-osztály van hivatva, ennek azonban a földbérlok csak akkor tudnak megfelelni, ha ehhez a lehetőség is megvan. Épp ezért sajnálatos, hogy ez a törvény nem megy tovább az eddigi jogállapotnál és a haszonbérleti jognak nem ad dologi joghatályt. Hazánkban a nagy kiterjedésű kötött birtokok forgalomképesége erősen korlátozva van, ennél fogva kívánatos, hogy legalább a birtokok használata lehessen forgalom tárgya. Ez akként lesz elérhető, ha a haszonbérleti jog átruházható lesz, ha pedig még arról is gondoskodunk, hogy a haszonbérleti jog átörökölhető és megterhelhető is legyen, akkor egyúttal megteremtünk egy új hatalmas érték-

alapot, mely a birtokosnak szempontjából biztosítékot nyújt, a bérlő szempontjából pedig alapot ad arra, hogy részére az ingó jelzáloghitel élvezhető és így az intensív gazdálkodáshoz szükséges tőketöbblet megszerezhető legyen. De vannak még egyéb kérdések is. Ha az 1864. évi angol törvényt nézzük, azt látjuk, hogy a bérlőnek azon hasznos befektetései, melyek a birtok értékét és használhatóságát emelik, neki bérlete megszűntekor megtéríttetnek, az 1881-ik évi ir törvény szerint a bíróságoknak jog biztosítatik a haszonbéreknek megállapítására. E kettő erősen alkalmazható hazánkban is és pedig akként, hogy a bérlő hasznos befektetései recompenzáltassanak, ami előnyére lesz a birtoknak és birtokosnak is, a kötött birtokon pedig létesíttessenek kis bérletek, melyek haszonbérét a bíróság állapítja meg és ez által csökkenteni fogjuk az ijesztően emelkedő kivándorlást, továbbá létesíttessenek középbérletek 30 évnél hosszabb időre; melyeknél kívánatra legyen joga a bíróságnak 15-20 évenként a béreket felülvizsgálni és a gazdálkodást befolyásoló áralakulatok szerint megváltoztatni. Ezek volnának azok a szempontok, melyek egy erős bérlőosztály kifejlődését elősegítenék, amelyek összekötnék a bérlők érdekeit a föld érdekével. Tudjuk, hogy a föld szeretete az a tényező, mely véglegesen összeköti az ország érdekeivel az embert, ha tehát bérlők lesznek, kiknek érdekei állandóan és szorosan össze lesznek kötve az anyaföld érdekeivel, akkor ezek a bérlők méltó utódjaivá válnak az eltűnt középbirtokos-osztálynak és lesznek a magyar közgazdaságnak véréből való vére és csontjából való csontja. Amidőn tehát a bérlőosztály jólétének minden iránybani javítását kívánjuk, akkor csak szolgálatot teszünk a magyar mezőgazdaságnak és ami ezzel egyértelmű, a magyar haza és magyar közgazdaság hatalmas erősítésének.

MATTYASOVSZKY MIKLÓS min. osztálytanácsos és BARNA IGNÁ CZ curiai bíró felszólalása után,

Elnök a részletes vitát bezárja és bejelenti, hogy a Magyar Társadalomtudományi Egyesület megbízásából elnöklete alatt SEBES DÉNES táblai tanácselnök, SÁNDOR JÓZSEF az Emke főtitkára, MATTYASOVSZKY MIKLÓS min. osztálytanácsos és Kiss ALBERT jogakadémiai tanár, mint a kiküldött négyes bizottság tagjai, az általános polgári törvénykönyv tervezetéről Kiss ALBERT előadó javaslata alapján részletes memorandumot terjesztenek föl az igazságügyminister úrhoz. Köszönetet mond mindazoknak, akik a magas színvonalon mozgó vita emeléséhez nagyérdékű felszólalásaikkal hozzájárultak, különösen BARNA IGNÁ CZ curiai bírónak, mint az igazságügyminister képviselőjének és kéri, hogy köszönetét a minister úr öngyméltóságának is tolmácsolni kegyeskedjék, végül köszönetet mond az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vezetőségének, amiért

a tárgyalásra alkalmas helyiségeket a Magyar Társadalomtudományi Egyesület rendelkezésére bocsátani szíveskedtek.

GAAL JENŐ: Az egyesület nevében köszönetet mond TIMON ÁKOS elnöknek, hogy a nagyjelentőségű értekezletet, mint a Magyar Társadalomtudományi Egyesület jogi bizottságának elnöke, az ő kiváló szaktudásával és agilitásával szervezte és vezette.

Ezzel a szaktanácskozás véget ért.